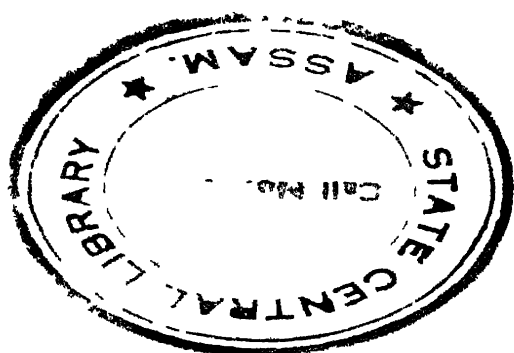
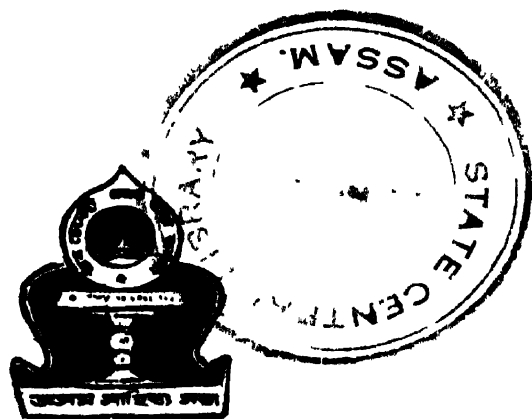

মল্লিকোবালা দেবী

নলিনীবালা দেৱী

সংগ্ৰাহক আৰু সম্পাদক
ডক্টৰ হেমন্তকুমাৰ শৰ্মা
সহযোগী সম্পাদক
অধ্যাপক শ্ৰীৰামচৰণ ঠাকুৰীয়া

১৯৭৯
অসম সাহিত্য সভা
চন্দ্ৰকান্ত সন্দিকৈ ভৱন, বোম্বাই

NALINIBĀLĀ
DEVĪ

A collection of critical studies on the life and activities of the late Nalinibala Devi as poet, literateur and social worker, compiled and edited by Dr Hemanta Kumar Sarma, assisted by Prof. Ramcharan Thakuria, and published by Shri Lila Gogoi, General Secretary, Asam Sahitya Sabha, Chandrakanta Handique Bhawan, Jorhat, February, 1979. Price : Rupees fifteen only.

॥ প্রকাশক : শ্ৰীলীলা গগৈ, প্রধান সম্পাদক, অসম সাহিত্য সভা ॥

চন্দ্রকান্ত সন্দিকৈ ভৱন, যোৰহাট ॥

॥ প্রথম প্রকাশ : ফেব্ৰুৱাৰী ১৯৭৯ ॥

॥ বেটুপাতৰ শিল্পী : আৰ্টিষ্ট গিল্ড * গুৱাহাটী ॥

॥ ছপাশাল : পূৰ্বদেশ মুদ্ৰণ * গুৱাহাটী ॥

॥ মূল্য : পোন্ধৰ টকা মাথোন ॥

আগকথা

নলিনীবালা দেৱী অসমীয়া সাহিত্যৰ এটি অবিদ্যৰণীয় নাম। তেওঁ ভাৰতীয় ধ্যান-ধাৰণাৰ বিশাল সাগৰত স্নান কৰি অসমীয়া কাব্য-সাহিত্যৰ ভঁৰাললৈ এমুঠি মুকুতামণি যেন কবিতা দান দি থৈ গৈছে। ১৯৭৭ চনৰ ডিচেম্বৰ মাহৰ ২৪ তাৰিখে নলিনীবালা দেৱীয়ে ইহ জগতৰপৰা মেজানি মাগিলে। অসম সাহিত্য সভাৰ এগৰাকী প্ৰাক্তন সভানেত্ৰী ৬দেৱীৰ স্মৃতিত এখনি স্মৃতিগ্ৰন্থ প্ৰকাশ কৰিবলৈ সিদ্ধান্ত কৰা হৈছিল। 'নলিনীবালা দেৱী' উক্ত সিদ্ধান্তৰে ফল। পুথিখনৰ সম্পাদক ড° হেমন্তকুমাৰ শৰ্মা আৰু অসম সাহিত্য সভাৰ কৰ্মকৰ্তাসকলে আন্তৰিক কৃতজ্ঞতা জনাইছে।

চন্দ্ৰকান্ত সন্দিকৈ ভৱন
যোৰহাট
২৫ জানুৱাৰী ১৯৭৯

শ্ৰীমতী গৰ্গৈ
প্ৰধান সম্পাদক
অসম সাহিত্য সভা

আমাৰ কথা

অসমীয়া আধ্যাত্মিকতাবাদী কবিৰ কথা ওলালেই পোনপ্ৰথমে মনত পৰে নলিনীবালা দেৱীৰ নামটো। এই গৰাকী কবিয়ে অসমীয়া কাব্য-সাহিত্যলৈ যি বৰঙনি দি গৈছে, সি চিৰস্মৰণীয় হৈ থাকিব। ব্যক্তিগত দুখ-শোকে কবিক জুয়ে পোৰা সোণৰ দৰে যেনেকৈ নিৰ্মল আৰু উজ্জল কৰি তুলিছিল, তেনেকৈ কবিক আধ্যাত্মিক চিন্তা-জগততো প্ৰৱেশ কৰাৰ পথ সুচল কৰি দিছিল। ইয়াৰ ফলস্বৰূপেই কবিয়ে আমাক দি গ'ল আধ্যাত্মিক ভাবৰ উচ্চমান বিশিষ্ট কবিতা ৰাশি। লগতে কবিয়ে অসমীয়া সাহিত্যলৈ নাটক, জীৱনী আৰু প্ৰবন্ধবোৰ বৰঙনি দি গৈছে। তত্ৰপৰি তেওঁ অসম সাহিত্য সভা, মইনা পাৰিজাত আদি বহু ৰাজহুৱা অনুষ্ঠানৰ লগতো জড়িত থাকি যুত্থ পৰ্যন্ত নানা প্ৰকাৰে দেশৰ সেৱা কৰি গ'ল।

নলিনীবালা দেৱীয়ে ১৯৫৪ চনত যোৰহাটত অনুষ্ঠিত অসম সাহিত্য সভাৰ ২৪শ অধিবেশনৰ (সঞ্জীৱনী যুগৰ ২য় অধিবেশন) সভানেত্ৰীৰ আসন অলংকৃত কৰিছিল। তত্ৰপৰি তেওঁ আছিল অসম সাহিত্য সভাৰ ২৮শ (মীৰ্জা) অধিবেশন আৰু ৩৬শ (বৰপেটা) অধিবেশনৰ লগতে অনুষ্ঠিত কবি-সম্মিলনৰ সভাপতি। নলিনীবালা দেৱী কেৱল মহিলা-কবি বুলিয়েই নহয়, সমগ্ৰ অসমীয়া কবিৰ মাজতো তেওঁৰ স্থান আগশাৰীত। এনে এগৰাকী অসম-গোৱৰ মহীৱদী নাৰীৰ ১৯৭৭ চনৰ ২৪ ডিচেম্বৰত পৰলোক হয়। ইয়াৰ পিছত অসম সাহিত্য সভাৰ কাৰ্যনিৰ্বাহক সমিতিয়ে তেওঁৰ আত্মাৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধাজলি জনোৱাৰ উদ্দেশ্যে এখনি স্মৃতি-গ্ৰন্থ উলিওৱাৰ সিদ্ধান্ত লয় আৰু স্মৃতি-গ্ৰন্থখনি সংকলন আৰু সম্পাদনা কৰাৰ দায়িত্ব আমাত অৰ্পণ কৰে। অসম সাহিত্য সভাৰ ইচ্ছাক্ৰমে আমি এই গ্ৰন্থৰ দায়িত্ব গ্ৰহণ কৰোঁ আৰু তাৰ ফলস্বৰূপেই সৃষ্টি হৈছে 'নলিনীবালা দেৱী' গ্ৰন্থ।

পুথিখনৰ আঁচনি কৰোঁতে আৰু সম্পাদনা-কাৰ্যত সততে আমাৰ লগত সহযোগ কৰিছে পৰম শ্ৰদ্ধেয় অধ্যাপক শ্ৰীঅতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকাদেৱে। এই ক্ষেত্ৰত অধ্যাপক শ্ৰীবজ্জনীকান্ত দেৱশৰ্মা, অধ্যাপক শ্ৰীবোগেশ দাস, অধ্যাপক

শ্ৰীৰামচৰণ ঠাকুৰীয়া, প্ৰধান সম্পাদক শ্ৰীলীলা গগৈ আৰু সহঃ সম্পাদক ড° নিশিপদ চৌধুৰীৰ পৰাও সহায় পোৱা হৈছে। যিসকল লোকৰ সমলেবে এই গ্ৰন্থ সমৃদ্ধ হৈছে যিসকলৰ ওচৰত আমি বিশেষভাৱে কৃতজ্ঞ। স্বৰ্গীয়া নলিনীবালা দেৱীৰ পুত্ৰ শ্ৰীউপেন্দ্ৰকুমাৰ চাংকাকতি আৰু যোৱাৰীয়েক শ্ৰীমতী বেণুকা দেৱীয়েও পুথিখনৰ সংকলন-কাৰ্যত সহায় কৰিছে। গুৱাহাটীৰ আকাশবাণী (নাট-বিভাগ) কৰ্তৃপক্ষৰ সৌজন্যত নলিনীবালা দেৱীৰ আলোকচিত্ৰ এখনি ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ পোৱা গৈছে। এই সকলোটিলৈকে মই ব্যক্তিগতভাৱে আৰু অসম সাহিত্য সভাৰ হৈ আন্তৰিক কৃতজ্ঞতা জনালো। পুথিখনৰ প্ৰবন্ধ সংগ্ৰহ বা নকল কৰি দিয়াৰ ক্ষেত্ৰত সহায় কৰিছে—সৰ্বশ্ৰী পুলিন শৰ্মা, অনন্তনাথ তালুকদাৰ, হুলালচন্দ্ৰ ডেকা, অঞ্জনকুমাৰ শৰ্মা আৰু কুমাৰী দীপশিখা দেৱীয়ে। এওঁলোকো ধন্যবাদৰ পাত্ৰ।

পৰিশেষত পুথিখনে পঢ়ুৱৈ সমাজৰ পৰা সমাদৰ পালে আমাৰ পৰিশ্ৰম সাৰ্থক হোৱা বুলি ভাৱিম।

‘অন্নপূৰ্ণা নিলয়’

লাচিত নগৰ, গুৱাহাটী

৭ ফেব্ৰুৱাৰী, ১৯৭২

উপেন্দ্ৰকুমাৰ শৰ্মা

॥ সুচীপত্ৰ ॥

নলিনীবালাদেৱীপ্ৰশস্তিসপ্তকম্	আচাৰ্য শ্ৰীমনোৰঞ্জন শাস্ত্ৰী	১
আইতা গ'ল (কবিতা)	শ্ৰীবিনন্দচন্দ্ৰ বৰুৱা	৩
শ্ৰদ্ধাৰ্থা (কবিতা)	শ্ৰীআনন্দচন্দ্ৰ বৰুৱা	৭
হৃদ্যবৰ পূজাৰিণী (কবিতা)	শ্ৰীভৱানন্দ বাৰুখোৱা	১০
নলিনীবালা আইলৈ মনত পৰিলে	ডক্টৰ মহেশ্বৰ নেওগ	১৪
দেশবৰেণ্যা নলিনীবালা দেৱী	ডক্টৰ হেমসুত্ৰকুমাৰ শৰ্মা	১৭
নলিনীবালাৰ জীৱনত শিত্ৰৰ প্ৰভাৱ	শ্ৰীকনকচন্দ্ৰ ডেকা	২৫
কবি নলিনীবালাৰ সাগ্নিধ্যত	শ্ৰীনাৰায়ণ বেজবৰুৱা	৩২
মহীয়সী নলিনীবালা আৰু		
অসম সাহিত্য সভা	অধ্যাপক শ্ৰীঅতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকা	৩২
নলিনী-প্ৰতিভাৰ পটভূমি	শ্ৰীশশী শৰ্মা	৫২
কাব্যভাৰতী নলিনীবালা দেৱীৰ		
কবিতাৰ উৎস	শ্ৰীঅতুলচন্দ্ৰ বৰুৱা	৫২
নলিনীবালাৰ কবিতাত বহুশব্দ	ডক্টৰ উপেন্দ্ৰনাথ গোস্বামী	৬২
	ডক্টৰ হৰিচন্দ্ৰ শুট্টাচাৰ্য	৭৬
	শ্ৰীউপেন্দ্ৰ বৰকটকী	৮০
নলিনী কাব্যৰ হুব	ডক্টৰ কালীচৰণ দাস	৮৭
	শ্ৰীস্বধেন্দুমোহন ভট্ট	৯৮
নলিনী-কবিতাত ভাৰতীয় হুব	শ্ৰীবৰ্জনাীকান্ত দেৱ শৰ্মা	১১০
নলিনী-কাব্যত দেশপ্ৰেম	আৰুছ হাত্তাৰ	১১৭
নলিনীবালাৰ কবিতাত নাৰী	শ্ৰীবাৰ্জেন্দ্ৰনাথ হাজৰিকা	১২৬
'অলকানন্দা'	শ্ৰীচুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মা	১৩০
নলিনীবালাৰ কাব্যত হৃদ-সজ্জা	শ্ৰীনলিনীধৰ শুট্টাচাৰ্য	১৩৭
নলিনী-কাব্যৰ অলংকাৰ	শ্ৰীনবেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা	১৫৭
নলিনীবালা দেৱীৰ নাটক	শ্ৰীমতী অৰুণিমা ভঁৰালী	১৫৫
'শাস্তিপথ'	ডক্টৰ নবীনচন্দ্ৰ শৰ্মা	১৬৪

‘এবি অহা দিনবোৰ’	শ্ৰীযোগেশ দাস	১৭২
নলিনীবালাৰ গল্প-সম্ভাৰ	শ্ৰীবতীজনাথ গোস্বামী	১৮৮
	শ্ৰীসত্যেন্দ্ৰনাথ গোস্বামী	১৯৩
নলিনীবালাৰ জীৱনী-সাহিত্য	শ্ৰীৰামচৰণ ঠাকুৰীয়া	২০২
নলিনীবালাৰ অপ্ৰকাশিত বচনাৰাজি	শ্ৰীনন্দ তালুকদাৰ	২০৮
অসমীয়া সাহিত্যত		
নলিনীবালা দেৱীৰ স্থান	ডক্টৰ সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা	২১৫

স্মৃতি-স্মাধুৰী :	শ্ৰীউপেন্দ্ৰকুমাৰ চাংকাকতি	২৩০
	শ্ৰীমতা উষাৰাণী দেৱী	২৪২
	শ্ৰীমতী অকণা বৰদলৈ	২৪৫
	ডাঃ প্ৰবীৰকুমাৰ বৰদলৈ	২৫০
	শ্ৰীমতী গীতা হাতীকাকতী	২৫৭
	শ্ৰীমতী বেণু শৰ্মা	২৬৩
	ডক্টৰ কৈলাসচন্দ্ৰ শৰ্মা	২৬৬
	শ্ৰীমতী এলি আহমেদ	২৬৯

পৰিশিষ্ট :

(ক) নলিনীবালা দেৱী-বচিত্ত কবিতাৰ চানেকি	২৭৩
(খ) নলিনীবালাৰ গল্পৰ নিদৰ্শন	২৭৮
(গ) পত্ৰলেখা	২৮১
(ঘ) অভিনন্দন-পত্ৰ	২৮৭
(ঙ) নলিনীবালা দেৱীৰ বংশাবলী	২৮৮
(চ) নলিনীবালা দেৱীৰ গ্ৰন্থপঞ্জী	২৮৯
(ছ) নলিনীবালা দেৱীৰ জীৱনৰ বিশেষ ঘটনাপঞ্জী	২৯১
(জ) নলিনীবালাৰ জন্ম-চক্ৰ	২৯৩

মজিবীবালা দেবীৰ হস্তাকৰব চামেকি—

বৰ্ণা-

হাউলী - বাৰিষা - চৰুত - কাঠল মানি
মাৰবৰ আকাশ - ১৫ৰ এংগাৰচেল

* ৭৩ - মনোমলৰ বিবহ-এওৰি লিখা-
১. ৫৪ ৫৪ ৫৫ বাৰিষাৰ - মণ্ডলীৰ
১২৫ৰ - বিবহী - চৰুৰ (মাওক - মাৰ
বলিল) - ১২৫ৰ - (১৫৫ৰ - কাঠল
কাঠল - বিচাৰি সুবিহ - বলিল) ১২।
আকাশ কাঠল - ৩৫ - ৩৫ - গৰুত
হুঁহৰ - এওৰি কাঠল সৰু কৰি লৈ
কাঠল ৩৫ৰ - চৰুত মাৰুটি লৈ ।

নলিনীবালাদেবীপ্রশস্তিসপ্তকম্

আচার্যমনোবজ্ঞনশাস্ত্রিচিতিম্

স্বর্গীয়কল্পলতিকা নলিনীতি নান্না
ভাগ্যেন কাপ্যসমভূমিতলে প্রকৃতা ।
বাকুপুষ্পভাবমধুসৌভসম্প্রসাবৈ
কপং নরীনমুপগত্য স্তমস্তৃতাহভূৎ ॥ ১ ॥
আরিবভূব কমলৈব শৰীৰিণী সা
সেবাত্রতং চৰিতুমত্র মনুষ্মলোকে
প্রেম্নাহসমীয়-জনতাস্থ গৃহীতমূৰ্তি-
বঁগ্-দেবতা নয়নগোচৰমাগতা বা ॥ ২ ॥
সঙ্জ্ঞান্নাহসমভূবং সমভূষয়ৎ সা
সৎকৰ্মণা জনগগান্ সমসেবতাহপি ।
বাচাহসমীয়বচনং সমবর্ধয়চ্চ
সাহজীবদেকমনসা জনতাহিতায় ॥ ৩ ॥
বাল্যেব সাহতিসবলা ন তু চঞ্চলাসীদ্
দেবীর দিব্যগুণসঞ্চয়শালিনী চ ।
মাধুর্যসৌভবসৈনলিনীর সাক্ষা-
দেবং যথার্থমভবৎ কিল নাম তস্তাঃ ॥ ৪ ॥
কৰ্মাণি সবজনতাস্থখসাধনায়
কৃত্বা মনশ্চ পবমাঅনি সন্নিধায় ।
বাচং পবাং সকলকামকলাং প্রপত্ত
প্রত্যাপমৎ সপদি ভাগবতীং গতিং সা ॥ ৫ ॥

নলিনীবালা দেবী

সাহস্ৰুদ্ ভাবতবর্ষহর্ষজননী বিবল্জনেষগ্রণীঃ
পদ্মশ্ৰীসমলঙ্কতাহসমভুবঃ কন্যাহগ্রগণ্যা তথা ।
বিছায়াগ্ৰিভয়েন কাপি তুলনা কর্তুং ন যোগ্যা যয়া
স। শ্রদ্ধাপ্রণতৈঃ স্মৃতাংস্ত নলিনীবালা চিবং সজ্জনৈঃ ॥ ৬ ॥
যত্রাহুদ্ বমণীমণিস্ত নলিনীবালা কবেষগ্রণী-
যত্রাস্তা ললিতা বসাত্যকবিতামালা জনৈর্গীয়তে ।
যত্রাস্তাঃ খলু কীর্তিগীতিবতুলা লোকে সদা শ্ৰয়তে
ধন্যা সা হসমাবনিগুণিগণৈর্মায়া চিবং বাজতাম্ ॥ ৭ ॥
ইতি শম্

১৯০০ এতচ্ছকাদীয় সৌব-
রৈশাখমাসশ্বেকোনত্রিশাদিবসে ।

আইতা গ'ল

শ্ৰীবিজয়চন্দ্ৰ বৰুৱা

যাবলে' নিদিওঁ বুলি
ভাবিছিলো আইতাক
আমাৰ সকলোটিকে এৰি ;
মৰমৰ আইতা আজি
স্বৰ্গবাসী হ'ল
পৃথিবীৰ মায়া পৰিহৰি ।
বিধিৰ বিধান ইটো
জানিও নাজানো
মায়াৰ পুতলা জগতৰ ;
জানিলেও জীৱনৰ
সকলো সম্পদ
লক্ষ্য হ'ব মাথো মৰণৰ ।
সৃষ্টিৰ বিধান ইটো
নহয় কদাপি,
পাহৰণি মাথোঁ মায়াজাল ;
মায়াৰ অভাৱে হ'ব
পৃথিৱী শুকান,
মৰমৰ জ্ঞান গধা কাল ।
মনে মনে আহি কোনো
মনে মনে যায়

নলিনীবালা দেৱী

কোনো যান চিন-চাব লৈ ;

মৰমে অমৰ কৰা

আইতা থাকিব

পৃথিবীত যুগমীয়া হৈ ।

জনম-ভূমিৰ মায়ী

এৰিব নোৱাৰি

আকাশৰ তৰা হৈ ৰ'ব ;

কুলি-কেতেকীৰ দৰে

গছে গছে উৰি,

জননীৰ গুণকেহে গাব ।

পৃথিবীত এৰি যোৱা

নাতি সকলোৱে

পূজিব জননী কেনেদৰে ;

হিঙ্গাৰ মৰম যাচি

অশৰীৰী ৰূপে,

তৰা হৈ চাব হেঁপাহেৰে ।

গীত আৰু কবিতাৰ

অমৰ নিৰ্মালি

বাণীৰ তপস্যা কৰি পোৱা ;

পৃথিবীত থৈ গ'ল

আমৰণ কৰি

জ্ঞানৰ ফটিক জলে ধোৱা ।

জননী-পূজাৰ আছে

যত উপচাৰ

সকলোটি কৰি আহৰণ ;

পূজিলা মাতৃক দেৱী

হেঁপাহ পলাই

সমাপিলা সাৰ্থক জীৱন ।

আইভা গ'ল

খৰ্ব-কৰ্ম-ৰাজনীতি

উপাসনা কৰি

বহুমুখী প্ৰতিভা প্ৰকাশি ;

দেশমাতৃ সমাজৰ

সাধিলা কল্যাণ;

খ্যাতি যিটো হ'ব অবিদ্যমী ।

আজীৱন সেৱাত্ৰী

মাতৃ-হৃদয়ৰ

পৰশত উজলি উঠিল ;

সাস্তুনাৰ বাণী শুনি

সহস্ৰ হৃদয়

প্ৰেৰণাবে উপচি পৰিল ।

'সন্ধিয়াৰ স্তব' আৰু

'পৰশমণি'য়ে

পৰশিলে হিয়া জনতাৰ,

'জাগৃতি'য়ে দেখুৱালে

পথৰ সাৰথি

'বিশ্বকপা' 'অলকানন্দা'ৰ ।

'সৰগৰ পাৰিজাত

মৰতত আনি

পাতি দিলা অতি যত্নেৰে ;

জননীৰ মৰমৰ

নতুন পুৰুষ

আগবাঢ়ি যাব উলাহেৰে ।

অসমীৰ সৰোবৰ

জ্ঞান-জলধিৰ

তাৰে দিব্য পথিক্স বহিনী .

নলিনীবালা কেহী

অশৰীৰী ৰূপে থাকি

জন্মভূমিত

পোহৰাই ৰাখিব ধৰণী ।

যাবলৈ নিদিওঁ বুলি

নোৱাৰি ৰাখিব,

চকুৰ পানীৰে দিলো

শ্রদ্ধাৰ অঞ্জলি ;

অশৰীৰী আতমাৰ,

আশীৰ্বাদ পাই,

জন্মভূমি উঠক উজলি ।

শ্রদ্ধার্থ্য

শ্রীআনন্দচন্দ্র বক্রা

গীত গাই গাই
সবগীয় আত্মা আহি
পৃথিবীত লয়ছি জন্ম,
মাকৰ কোলাত শুই
প্রাণভৰি পিয়েছি মৰম ।

* * *

মৰণ পাহৰি
স্বপ্নৰাজ্য এইখন পৃথিবীত
নানা ৰূপে নানা বেশে
নানা ভৰহেৰে
নানাৰূপে গীত গায়, ছবি আঁকে,
কবি হৈ মানুহক
মাতে মৰমেৰে ।

* * *

ফুলতেই বাঁৰী হৈ
কুল হেৰুৱাই
উটি উটি কুলৰ নাৱত
তুমি কবি “নলিনী” আমাৰ
দেখা দিলা দেৱীৰূপে
বিমলিন শুকুলা সাজত ।

মলিনীবালা দেৱী

* * *

দিলা দান—কবি-প্ৰাণ
বচিলা সপোন
হিয়াৰ দাপোণ,
সবাকৈ কৰিলা
বন্ধু আপোন।

* * *

তুমি গালা—

“পখী হই আকাশৰ
বুকুত ফৰিম উৰি,
বাহ ল’ম ওখ বিৰিখত ;
পূৰ্ত্তীৰ লগে লগে
জগাম তোমাক নিতে
বনৰীয়া সুরদি গীতত।
আকাশৰ তৰা হই
ব’ লাগি চাই ব’ম
সেউজীয়া শূৰনী জেউতি,
জোনাকত মিল হই
বিমান পথত বই
ওবে বাতি কৰিম আৰতি।”

* * *

দেৱী !

দেৱতাৰ পূজাত দিয়ে—
ষোড়শোপচাৰ,
ধূপ-দীপ-নৈবেদ্য সম্ভাৰ—
গন্ধ-পুষ্প, তুলসী, বেলপাত—
পৃথিৱীৰ উপচাৰ লৈ

তুমি ভাতে কৰি থাক।
 অনন্ত আৰতি ;
 নলিনীৰ শতদল-পাপৰিয়ে
 তোমাৰ মধুৰ-স্মৃতি
 দি থক্ অসমীৰ চৰণত সিঁচি ।

* * *

তোমাৰ অমৰ স্মৃতিৰ শ্রাদ্ধত
 দিওঁ আজি শ্রদ্ধাৰ অঞ্জলি,
 বৰোৎসৰ্গ কৰোঁ মোৰ
 শ্রাণোপমা অসমীয়া বৰ্ণমালা
 তোমাৰ কণ্ঠত দি—
 এইয়া, এইয়া মোৰ ষোলটি বৰব
 শ্রদ্ধা-অৰ্থ্য দান,
 গ্ৰহণ কৰিবা দেৱী ভ্ৰাতাৰ হেঁপাহ,
 তোমাৰ স্মৃতিত
 বাবে বাবে কৰিছোঁ শ্রণাম ।

সুন্দৰৰ পূজাৰিণী

শ্ৰীভৱানন্দ বাজখোৱা

(১)

হেমন্তৰ হিমসনা জোনোৱালী বাতি
কুঁৱলীৰ জাল ফালি ভেদি 'স্বপ্নাচল',
আহিছোঁ, আহিছোঁ বুলি কোনে দিলে মাত,
কোন তেওঁ চিৰশুভ্ৰ প্ৰাণৰ কমল !

(২)

'কুটাৰ-ৱাৰ'ত বাজে নেপূৰ নিৰুণ,
চন্দন-চৰ্চিত তেওঁ মনোৰম কোন ?
আহিছে তোমাৰ আজি 'মোহন অতিথি'
ব্যথাতুৰ জীৱনৰ সেই কেঁচা সোণ !

(৩)

বিয়পিল নন্দনৰ ধূপৰ সৌৰভ,
কেউপিনে মিঠা গোকৰ বজৰীগন্ধাৰ ;
'জীৱনত কোনো দিনে মনত নপৰা'
আহে আজি 'অনাতুত' দেৱতা তোমাৰ !

(৪) .

'পৰাণে বিচাৰি ফুৰি পৰাণৰ পাৰ'
তুলি গালা হৃদয়ৰ সকলকণ তান ;

দিয়া দেৱী, দিয়া আজি কল্যাণ-হস্তেৰে
সপোন-মদিৰভৰা হেমাঞ্জলি দান !

(৫)

‘বৰণ’ৰ মালা দিয়া বক্তৃকাধনৰ,
হেঁপাহ পূৰাই আজি চোৱা সিজনাক ;
মুসুধিবা এটিবামো কৰি অভিমান
কিয় ভেঙে কন্দুৰালে ইমান তোমাক !

(৬)

দেৱতাক নোপোৱাৰ দাকণ চুখৰ
‘পৰম তৃষ্ণা’ৰে আই শুচিত্ৰতা তুমি ;
অসমৰ শুভলক্ষ্মী, পৰমা কল্যাণী
উজ্জ্বলা অসমক কৰি পুণ্যভূমি !

(৭)

তপোনিষ্ঠ সাধনাৰ বিনিত্ৰ বজনী
জিলিকিল হিয়া ভেদি কৰিতাৰ ৰূপ ;
‘মানসৰ লীলাময় দেশ’কে যিগাই
তপস্বিনী হ’লা তুমি জালি গন্ধৰূপ !

(৮)

সুন্দৰে নিদিলে দেখা বুলি তুমি আই
কিয়নো বজালা এনে বিবাদৰ বীণ ;
অমৃতভেদে পূৰ্ণ কৰি ভেৰেই তোমাক
অভিযুক্ত কৰি গ’ল জীৱন নিঃকিন !

(৯)

বাৰী-হৃদয়ৰ যত কোমল কাকলি
ভেৰেইভো কৰি গ’ল পুণ্য সুখমিত্ত,

কামৰূপা অসমৰ নিকপম ৰূপ
তোমাৰেই নয়নত হ'ল উদ্ভাসিত !

(১০)

সুন্দৰৰ পোহৰতে দেখা পোলা আই
ভাৰতৰ ইতিহাস গৰিমা-মণ্ডিত ;
'বিশ্বদীপা' মহিমাৰ প্ৰদীপ জ্বালা
তোমাৰেই সাধনাৰ সপোন-পুৰীত !

(১১)

মইনাইঁতক যাচি মাতৃৰ অন্তৰ
'পাৰিজাত-অভিষেক' পাতিলা তোমাৰ ;
প্ৰাণ-কমণ্ডলু ঢালি পুত্ৰ প্ৰশান্তিৰে
বজালা বোধন শঙ্খ 'যুগ-দেৱতা'ৰ !

(১২)

সুৰময়ী দেৱী তুমি ভাগীৰথীৰূপে
সুৰৰ 'অলকানন্দা' আনিলে নমাই ;
সোণালী স্তম্ভিত তাৰে কৰি পুণ্যস্থান
'প্ৰভাস'ৰ তীৰ্ধ-ফল পাম আমি আই !

(১৩)

তুমিতো নোহোৱা আই নাৰী অভাগিনী,
সুভাগিনীৰূপে তুমি যুগে-যুগে ৰ'বা ;
'লক্ষ্মীৰ', 'সপোনৰ', 'অস্তিম-সুৰ'ৰ
মঙ্গল-ঘটত আহি নিজে দেখা দিবা !

(১৪)

ভাগি যোৱা পৰাণৰ বক্তব্য শিকি
বিজয়িনীৰূপে তুমি কৰি চিহ্নিক্,

সুন্দৰৰ সাধনাৰ ঘাটি মৰ্মবাণী
মনোৰমা কৰি যাবা অসম-বাণীক !

(১৫)

তোমাৰ কামনা মাতৃ সুন্দৰে পূৰাব,
আকউ আহিবা তুমি অসমী-বুকুত ;
যোৱাঁ আই, যোৱাঁ দেৱী, খস্কেক জিবোৱাঁ,
মেলি দিছে দেৱতাই প্ৰাণ-মণিকুট !

(১৬)

‘দুখীয়া-দেশতে’ তুমি জনম লভিবা
সেউজীয়া মৰমৰ মাটি পানী চুমি ;
সুন্দৰৰ পূজা পাতি জনমে-জনমে
উজলাবা অসমক কৰি পুণ্যভূমি !

নলিনীবালা আইলৈ মনত পৰিলে

ভেঁওৰ মহেশ্বৰ নেওগ

নলিনীবালা দেৱীলৈ মনত পৰাৰ লগে লগে এগৰাকী আইব, মাতৃৰ স্মৰণ মনলৈ অহা যেন লাগে। ভেঁওৰ প্ৰথম পৰিচয় পাইছিলো 'পৰম ভূষণ' নামৰ উদাত্ত, আধ্যাত্মিক কবিতাৰ যোগেদি—য'ত নিঃসংগ একাকী আত্মাৰ চিৰবিচৰণৰ কথা ভাৰতীয় আধ্যাত্মিক ঐতিহ্যৰ দৃষ্টিৰে বৰ্ণোৱা হৈছে। এই কবিতাটি ভেঁওৰ অনুপম কবিতা-গুচ্ছ 'সজ্জিয়াৰ স্মৰ'ৰ অন্তৰ্গত, য'ত কবিয়ে ভেঁওৰ কবিতাৰ বাণীক সম্যকৰূপে প্ৰকাশ দিছে, যি প্ৰকাশ পিছৰ সংকলনশিৰিত মই বিচাৰি নাপাওঁ। যদিও আমি ভেতিয়া গুৱাহাটীত কটন কলেজৰ ছাত্ৰ, আৰু কবিৰ ভেতিয়া ঘৰ পিতৃ-গৃহই, তথাপি আমাৰ লগ পোৱা হৈ মুঠিছিল। কিন্তু দেখা পোৱাৰ প্ৰয়োজন হ'ল যেতিয়া ভেঁওৰ দ্বিতীয় পুত্ৰ পৱিত্ৰৰ মৃত্যু ঘটে। সেই সময়ত প্ৰায়ে আমি নলিনীবালা আইৰ কাৰি চাশিছিলো প্ৰবোধ দিবলৈ, গৈছিলো আইক লগ পাবলৈ আৰু ভেতিয়াৰ পৰাই আমাৰ প্ৰতি ভেঁও স্নেহ-ভাৱ কোনো কালে এৰা নাছিল। কিন্তু ১৯৪৪ ছনৰপৰা যেতিয়া গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় ছাদু সমিতিৰ কাৰ্যত মই গুৱাহাটীত থাকিবলৈ লওঁ, ভেতিয়াৰপৰা কবিৰ লগত প্ৰায়েই দেখা দেখি হয়, কবিতা আৰু অসমৰ সংগীতৰ বিষয়ে আলোচনা হয়। ভেঁওৰ পিতৃদেৱ কৰ্মবীৰ নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈৰপৰা আৰু মাতৃৰপৰা মনোবৰমতাৰে বৰগীত, নামঘোষা আদি গোৱাৰ সুশিক্ষা লাভ কৰিছিল আৰু শিৱসাগৰৰ ভেঁওৰ শহুৰৰ ঘৰৰপৰা আৱৃত কবি আনিছিল যোৱা শতিকাৰ অন্ত্যৰ্ধৰ, চেকত শ্ৰীকৃষ্ণৰ জন্মষ্টমীৰ পালনাৰ সুললিত স্মৰণোৰ। ভেঁও কৈছিল, পুৱা উঠি পুৱাৰ বৰগীত আৰু নামঘোষা গোৱাৰ অভ্যাস কৰিলে আজিৰ পছত্বিৰে স্বৰ-সাধন কৰিব

কোনো আৱশ্যক নহয়। দুৰ্গাবতী হুৰো আইবপৰা শুনিছিলো আৰু তাৰ কেইবাটিও গীতৰ পাঠ পাইছিলো। আন্ধি-কান্দিভো এই বস্তুটি লোপ পোৱাৰ দৰেই হ'ল! তেওঁৰ হাতত পূৰণি অসমীয়া পদত হিতোপদেশৰ খণ্ডিত ৰূপ দেখা পাইছিলো। এইদৰে দেখা পাইছিলো, চহকী অসমীয়া ঐতিহ্যৰ মাজত তেওঁৰ কবি-প্ৰাণ পুট হৈ থকা। দেশপ্ৰাণতা তেওঁৰ চৰিত্ৰৰ এটি বিশেষ দিশ আছিল। তেওঁ অসম সাহিত্য সভাৰ সভানেত্ৰী হোৱাৰ পিছত সভাই সততে উদ্ঘাটন কৰি থকা সমস্তাবোৰৰ বিষয়ে বহি আমি একে লগে আলোচনা কৰিছিলো। ৰাজ্য পুনৰ্গঠন আয়োগৰ আগত সাক্ষ্য দিয়া আদি সভাৰপৰা কৰিব লগীয়া কাৰ্যত তেওঁৰ আন্তৰিকতা আৰু সাহস বিশেষভাৱে দেখা দিছিল। গতিকে একেলগে একেলগে এটা সামূহিক হকৰ কাৰণে কাম কৰি আমাৰো ভাল লাগিছিল। সৰ্বোপৰি, তেওঁৰ ব্যক্তিগত স্নেহে মোক সদায় বান্ধি থৈছিল। কেতিয়াবা কেতিয়াবা তেওঁ মোক "তুমি জানো মোৰ পৱিত্ৰৰ দৰে নোহোৱা" বুলি পৰম আদৰ-চেনেহ কৰিছিল, হুথ-হুথৰ কথা পাতিছিল।

মাগুহৰ জীৱনৰ হুথৰ আৰু গৌৰৱৰ মুহূৰ্তবোৰৰ লগত প্ৰিয়জনৰ সংযোগ ঘটিলে সি হুঙুপ হুথ আৰু গৌৰৱেৰে সমৃদ্ধ হৈ পৰে। ১৯৭৪ ছনৰ ৯ ফেব্ৰুৱাৰীটো মোৰ বাবে তেনে হুথ আৰু গৌৰৱৰ দিন হৈছিল। সেই কেইদিন অসমৰ সাহিত্যিকসকলৰ সমাগমত সৰু মঙলদৈ নগৰখনি এখনি ভীৰ্তত পৰিণত হৈছিল। ৯ তাৰিখে মুকলি সভাত অসমীয়া সাহিত্যিকৰ আদৰৰ সভাপতিৰ আসনখনি মোক দিয়া হৈছিল। সভাপতিৰ শোভাযাত্ৰাত বহুত সময় লয় আৰু তাৰ বাবে মূল সময়লৈকে কেতিয়াবা সময়ৰ নাটনি পৰেগৈ দেখি মই কৈছিলো, সেইটি কাম বাদ দিলেও বেয়া নহয়। কিন্তু আদৰণি সমিতিয়ে ক'লে, সিসকলে শোভাযাত্ৰাৰ বাবে বিশেষ এখনি সমিতি গঠন কৰিছে, আৰু সেই সমিতিৰ এইবাৰ বিশেষ আয়োজন! সঁচাকৈয়ে, হুকুৰি এটা হাতীৰে, হুকুৰি এগৰাকী শবাই লোৱা আৰু হুকুৰি এগৰাকী মংগল-ঘট-ধাৰিণী আৱতীৰে, বৰচোল-সকচোলৰ জোৰা, খেবাইৰ দল, খঞ্জৰী-গায়কৰ দলেৰে মঙলদৈয়ে সময়ল কৰি নি মোক কল-ভলত দৰা-আদৰা দৰে আদৰি হুজন বাহুবলী ডেকাৰ হুকুৰাই দাং-দোলা কৰি মঙলদৈকৈ তুলি নিছিল। এই সময়লৰ সময়ত মোৰ গৌৰৱ উজলৈ উঠিছিল, কাৰণ যাত্ৰা কৰা মুহূৰ্তত আমাৰ সকলোৰে সন্মান কৰা

যাগীৰ্বৰ নীলমণি ফুকনৰ আগত আঠ্ঠ ল'বলৈ পাইছিলো আৰু সভাৰ মঞ্চত উঠাৰ লগে লগে নলিনীবালা দেৱী আয়ে হুগালে হুটি চুমা দি আদৰি মিছিল আৰু মই তেওঁৰ পদধূলা ল'ব পাৰিছিলো। এই মুহূৰ্ত্তত সমাজৰ সকলোকে মাজত কেনে এটি শিহৰণ অনুভূত হৈছিল, তাৰ কথা সাহিত্য-সভাৰ “মঙলদৈ মঙলদৈ” গ্ৰন্থত সভাৰ বিৱৰণ লেখোঁতাই বৰ্ণনা কৰিছে। এইদৰে যাত্ৰাত ককাৰ আৰু সন্মানৰ আসন গ্ৰহণ কৰাৰ আগত আইৰ পদধূলা পোৱাটো একমাত্ৰ মোৰেই ভাগ্যতহে হৈছেনেকি বুলি আজিও মনে মনে গৰ্ব অনুভৱ কৰি থাকোঁ। আমাৰ সাহিত্যৰ জগতত ককা আৰু আই এক পুৰুষত বিয় হৈছে আৰু আমিবোৰ (বৈয়াকৰনিকে এই usage টো ক্ৰমা কৰিব) তাৰ তলৰ পুৰুষৰ প্ৰতিভূ। আগৰ পুৰুষটি কি প্ৰাণময়! কি উচ্ছাসময়! তাৰ ভুলনাত আমি বোধ হয় প্ৰাণময় আৰু অধিক সমীক্ষাশীল হৈ পৰিছোঁ। আমাৰ পুৰুষৰপৰা সেই উদ্ভৰ্তন পুৰুষলৈ প্ৰণিপাত।

দেশবৰ্ণেয়া নলিনীবালা দেৱী (জীৱনালেখ্য)

ডক্টৰ হেমন্তকুমাৰ শৰ্মা

যিগৰাকী কবিৰ হাতত অসমীয়া কাব্য সাহিত্যই বোমাটিক যুগত বহুস্তবাদ ভাষা আধ্যাত্মিক বিষয়ত পৰিপূৰ্ণ লাভ কৰিলে, অসমৰ শ্ৰেষ্ঠ মহিলা কবি বুলি যাব খ্যাতি আৰু অসমৰ উপৰি ভাৰতৰ বিভিন্ন প্ৰান্ততো পৰিচ্যাপ্ত, বহিৰ্ভাগতৰ শোক-বেদনাৰ আন্ধাৰৰ মাজত থাকিও যি অন্তৰ্ভাগতৰ, অন্তৰাত্ম্যৰ হিবগ্ন জ্যোতিৰে নিজে উদ্ভাসিতা হৈ আনকো প্ৰদীপ্ত কৰি তুলিলে, সেই মহীয়সী কবিগৰাকীয়েই হ'ল —এসময়ত ভাৰত চৰকাৰৰ দ্বাৰা পদ্মশ্ৰী সন্মানেৰে ভূষিতা নলিনীবালা দেৱী, কাব্যভাৰতী।

সোণ-ৰূপৰ চামুচ মুখত লৈয়ে নলিনীবালাই জন্মগ্ৰহণ কৰিছিল অসমৰ এটি প্ৰাচীন সন্ন্যাস্ত পৰিয়ালত। তেওঁৰ বংশৰ অষ্টম উপৰি পুৰুষ বেদন্ত, জ্যোতিৰী ব্ৰাহ্মণ কল্পৰথিক আহোম ৰজাই কান্তকূজৰপৰা অনাই বৰদলৈ বাব দি শিৱসাগৰত ব্ৰাহ্মোত্তৰ মাটি-বৃত্তি দান দি ৰাখিছিল। মানব আক্ৰমণৰ সময়ত নলিনীবালাৰ আজো ককাক কল্পনাথ বৰদলৈয়ে গৃহ-বিগ্ৰহ বাহুদেৱ শালগ্ৰামটি লৈ সপৰিয়ালে তটীয়াই আহি উত্তৰ গুৱাহাটীত বাস কৰিবলৈ লয়। নলিনীবালাৰ পিতৃ 'অসমৰ মুকুট বিহীন সন্ন্যাস্ত', অসমৰ সূক্তিস্থাপনৰ প্ৰধান হোতা কৰ্মবীৰ নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈ আৰু ককালেউতাক অসমীয়া বামায়ণৰ প্ৰথম প্ৰকাশক বায়বাহাৰুৰ মাধৱচন্দ্ৰ বৰদলৈ। মাধৱচন্দ্ৰ বৰদলৈ বৰপেটাত মহকুমাধিপতি হৈ থাকোঁতে তাকে ১৮৯৮ চনৰ ২৩ মাৰ্চত নলিনীবালা দেৱীৰ জন্ম হয়। ককালেউতাকে তেওঁৰ নাম ৰৈছিল পদ্মিনী; কিন্তু দেউতাকে সেই নাম ভাল নোপোৱাত 'নলিনী' ৰুলে আৰু সেই নামেৰেই তেওঁ জনাজাত হ'ল। ঐশ্বৰ্য-বিস্তৃতি, সুখ-

স্বাস্থ্যশ্যেবে ভৰা আৰু শিক্ষা-সংস্কৃতিসম্পন্ন এটা বিখ্যাত পৰিষদালত জন্ম গ্ৰহণ কৰি আৰু কৰ্মবীৰ বৰদলৈৰ প্ৰথম সন্তানৰূপে নলিনীবালাৰ বাল্যকাল আনন্দ-উজ্জ্বাসপূৰ্ণ বৈচিত্ৰ্যৰ মাজেদিয়ে অতিবাহিত হৈছিল।

সেই কালত ত্ৰী-শিক্ষাৰ প্ৰচলন নাছিল যদিও দেউতাকে নলিনীবালাক উচ্চ শিক্ষিতা কৰি তোলাৰ উদ্দেশ্যে গুৱাহাটীৰ কেইবাগৰাকী কৃতী শিক্ষকক ঘৰুৱা শিক্ষকৰূপে নিযুক্তি দি শিক্ষাদানৰ ব্যৱস্থা কৰিছিল। নলিনীবালাই ঘৰত পঢ়িয়েই, অসমীয়া, বঙলা, সংস্কৃত, ইংৰাজী, বুৰঞ্জী, অঙ্ক, ভূগোল আদি বিষয়ে জ্ঞান লাভ কৰিছিল। তেতিয়াৰ কাৰ্জন হলব লাইব্ৰেৰীয়ান, মুসাহিত্যিক আৰু সংস্কৃতজ্ঞ ৬গোপালকৃষ্ণ দেৱ ভদ্বাবধানত নলিনীবালাই শিক্ষা লাভ কৰিছিল।

বাল্যকালতেই নলিনীবালাৰ কবি-প্ৰতিভাৰ উন্মেষ হয়। তেওঁৰ প্ৰথম কবিতা 'পিতা'। দহ বছৰ বয়সত লিখা সোতৰ শৰীয়া এই কবিতাটোৰ প্ৰথম দহ শাৰী হ'ল—

“হেবা প্ৰভাতৰ অকণ কিৰণ,
 ক'ত পাল্লা এনে উজ্জল বৰণ?
 ইমান কোমল মাধুৰী সনা
 বিজনে বিলালে এই উজ্জলতা
 সিজনে আমাৰ পিতা।
 হেবা সৰু নদী খৰ স্ৰোতস্থিনী
 ক'তনো শিকিলা মধুৰ গাহনি
 অসীম অনন্ত মাধুৰীসনা,
 বিজনে শিকালে এই মধুৰ গান
 সিজনে আমাৰ পিতা।”

অনামমত্ৰ পিতৃৰ ভদ্বাবধানত নলিনীবালাই ঘৰতে সঙ্গীত শিক্ষাও লাভ কৰিছিল। তেওঁ পিতৃবৰণবাই সংস্কৃত শ্লোকৰ উপৰি বৰগীত, বোবা-কীৰ্তন, আধুনিক গীতৰ হুবো আৱৃত্ত কৰিছিল। পিতৃৰ উপৰি বুঢ়ীমাকেও বৰগীত গোৱাত তেওঁক অনুপ্ৰেৰণা বোগাইছিল। ইয়াৰ বাহিৰে নলিনীবালাই চিত্ৰবিন্ধ্যা আৰু ঘৰুৱা কামতো পাবৰ্দ্ধশিৰ্তা দেখুৱাইছিল। ককায়েউতাকে শিশু নলিনীবালাক খেলাৰ লগৰী হিচাপে কলিকতা আদি বিভিন্ন ঠাইবৰণা নানা জাতীয় চৰাই আনি দিছিল। এই চৰাইবোৰ নিৰ্দি

স্বৰভেই এটি সৰু তিথিয়াখানা হৈছিল। নলিনীবালাই চবাইবোৰক লগৰী হিচাপে লৈ আপডাল কৰিছিল আৰু ফলত প্ৰকৃতি-জগতৰ লগত বাল্যা-বছাতেই তেওঁৰ নিবিড় সম্বন্ধ গঢ় লৈ উঠিছিল।

১৯০৯ চনত শিৱসাগৰৰ বিখ্যাত নিত্যানন্দ চতুৰ্বেদীৰ বংশৰ কৃষ্ণপ্ৰাণ চাংকাকতীৰ পুত্ৰ জীৱেশ্বৰ চাংকাকতীৰ লগত নলিনীবালাৰ বিবাহ হয়। তেওঁলোকৰ দাম্পত্য জীৱন অতি মধুৰ আছিল যদিও ১৯১৭ চনত চাৰিটা সন্তানৰ মাতৃ হোৱাৰ পাছতেই নলিনীবালাৰ স্বামীৰ অকাল বিয়োগ ঘটে। তেতিয়া আমা-ভিমা সন্তানকেইটি লৈ নলিনীবালা পিতৃ-গৃহলৈ উভতি আহে। যেতিয়া নলিনীবালাই বৈধব্যৰ সাজ-পাৰ লৈ প্ৰাচুৰ্যৰে ভৰা পিতৃ-গৃহত পদাৰ্পণ কৰিছিল, তেতিয়াই তেওঁক দেখি ঘৰত হাহাকাৰৰ বোল উঠিছিল। বুঢ়ীমাকে কৈছিল, “আই, তই এনে বগা সাজ পিন্ধি মোৰ আগত নোলাবি। মই সহিব নোৱাৰোঁ। তই পাটৰ মেখেলা পিন্ধি থাকিবি আই।” কিন্তু তেতিয়া পিতৃ নবীন বৰদলৈয়ে কৈছিল, “কিয় নিপিন্ধিবি আই? মোৰ আইক মই অতদিনে বহা বহা সাজ-অলঙ্কাৰেবে সজাইছিলোঁ। আজিবপৰা মোৰ আইক মই ‘মহাখেতা’ ৰূপে চাবলৈ ভাল পাম। মোৰ আয়ে চিৰসুভ্ৰ সাজ পিন্ধি তপস্বিনী হৈ মহাখেতা ৰূপ পাব, জীৱনে খন্ত মানিব।” এই বুলি দেউতাকে নলিনী দেৱীক এখন ‘ভগৱদগীতা’ দি কলে, “লোৱা আই, এই ভগৱদগীতাই তোমাক জীৱনৰ সঙ্গীৰূপে বাট দেখুৱাব।”

দেউতাকৰ এই বাণীয়ে নলিনীবালাৰ জীৱনত এনে এক স্বৰ্গীয় জ্যোতি পেলাই দিলে, যি জ্যোতিত তেওঁ বিচাৰি পালে ‘সত্য-শিৱ-সুন্দৰ’ক লাভ কৰাৰ পথ। এয়ে নলিনীবালাক আধ্যাত্মিক জীৱন যাপন আৰু আধ্যাত্মিক ভাবৰ কবিতা বচনা কৰিবলৈ প্ৰেৰণা আনি দিলে। দেউতাকৰ এই প্ৰেৰণাপূৰ্ণ বাণীৰ বিষয়ে নলিনীবালাই ‘এবি অহা দিনবোৰ’ত লিখিছে—“এয়া মোৰ পুজনীয় পিতৃশুকৰ মুখবপৰা মই কি বাণী শুনিলো? কেতিয়াও হুস্তনা চাৰিটি আখৰৰ ‘মহাখেতা’ মন্ত্ৰধ্বনি। সেই অনৃত মুহূৰ্ত্তত পিতৃৰ আবেগময় কৰ্ণত উচ্চাৰিত হোৱা এই মহান বাণীটিত কি শক্তি আছিল নাকানো; সেই মুহূৰ্ত্তেপৰা সমুখত পৰি থকা মোৰ দীঘলীয়া জীৱন-বাটত আঁকি দিলে এখনি মহাপথৰ চিত্ৰ। বিঃসঙ্গ, অকলশৰীয়া জীৱন-বাটৰ বাট-মূলনি পোহৰাই ছুলিলে এখটি পৰিত্ৰ

শোহব-বশিৰে। ইয়াৰ মাজত এই মহামন্ত-ধ্বনি শুভ্ৰবিত হ'বলৈ ধৰিলে—
 'মই মহাখেতা, মই মহাখেতা। পৃথিৱীৰ কোনো কালিমাই মোক স্পৰ্শ
 কৰিব নোৱাৰে। সমুখত বিস্তীৰ্ণ কৰ্মপথ, কৰ্তব্যপথ অকলশৰে অতিক্ৰম
 কৰিব লাগিব; পিতৃদত্ত মহামন্তৰ সন্মান ৰাখিব লাগিব।' আমাৰ
 গৃহ-বিগ্ৰহ ৮গোপাল মন্দিৰলৈ গৈ সাষ্টাঙ্গে দীঘল হৈ পৰি ছুধাৰি
 লোভক বোৱাই প্ৰাৰ্থনা কৰিলোঁ—'গ্ৰহণ কৰা প্ৰভু মোৰ সৰ্বভাৰ;
 তোমাৰ চৰণত এই জীৱনৰ সৰ্বস্বত্ব উচৰ্গা কৰিলোঁ। তোমাৰ চৰণত
 উৎসৰ্গিত এই জীৱন; লৈ যোৱা মোক সৰ্বশুভ পবিত্ৰ পথেৰে। দীঘলীয়া,
 জীৱন-বাটত আগবাঢ়োঁতে যেন মোৰ পিতৃদত্ত পবিত্ৰ মন্তৰ সন্মান
 ৰাখিব পাৰোঁ।"

সঁচাকৈয়ে নলিনীবালাই তেওঁৰ জীৱনত 'পিতৃদত্ত পবিত্ৰ মন্তৰ সন্মান'
 সম্পূৰ্ণ ৰক্ষা কৰিছিল।

স্বামীৰ মৃত্যুৰ অলপ দিন পিছত পঞ্চম সন্তানৰ জন্ম হয়। তাৰ
 কেইবছৰমান পাছত তেওঁৰ দুটি পুত্ৰই ইহসংসাৰৰণবা বিদায় লয়।
 স্বামী আৰু পুত্ৰৰ শোকত নলিনীবালা প্ৰথমে অস্থিৰ হৈ পৰিছিল
 যদিও সেই শোক তেওঁৰ কাৰণে আছিল যেন সোণ-পোৰা জুই। জুয়ে
 সোণ পুৰি উল্লল কৰাৰ দৰে সেই শোকে নলিনীদেৱীক ভগবদ্ভক্তি
 গভীৰভাৱে কৰি তোলাতহে সহায় কৰিছিল। সেই ভক্তি ভাব তেওঁক
 কবিতাৰাশিত উদ্ভাসিত হৈ উঠিছে।

নলিনীবালাই দহ বছৰ বয়সৰণবা মৃত্যুৰ প্ৰায় দুমাহ আগলৈকে
 আন গ্ৰন্থৰ উপৰিও অল্প কবিতা লিখি থৈ যায়। সেই কবিতাবোৰৰ
 সংকলনসমূহ হ'ল: (১) 'সঞ্জিয়াৰ স্তব' (১৯২৮), ইয়াৰ ইংৰাজী ভাঙনিও
 ওলায়, (২) 'সপোনৰ স্তব', (১৯৪৮), (৩) 'পৰশৰণি' (১৯৫৫),
 (৪) 'সুগদেৱতা' (১৯৫৮), (৫) 'জাগৃতি' (১৯৬২), (৬) 'অলকানন্দা'
 (১৯৬৪) আৰু মৃত্যুৰ কেইদিনমান আগতে প্ৰকাশ পোৱা (৭) 'অস্তিত্ব
 স্তব' (১৯৭৭)। ইয়াৰ উপৰি অপ্ৰকাশিত কবিতা-পুথিসমূহ হ'ল
 (১) জোনাকী-স্বপ্ন-স্তব্ধি, (২) মন্দাকিনী, (৩) সঞ্জিয়াৰ সপোন পৰশ,
 (৪) সাজৰ পূৰ্বী আৰু (৫) বেধদুত (অসুদিত)। নলিনী-কাব্য
 প্ৰধান স্তব হ'ল ঋতীজিয়বাদ, আৰু আধুনিক যুগত অসমীয়া সাহিত্য-
 জগতত তেওঁকেই শ্ৰেষ্ঠ ঋতীজিয়বাদী কবি বুলি ক'ব পাৰি। অৱশ্যে

অতীন্দ্ৰিয়বান্ধৰ উপৰি তেওঁৰ কিছুমান কবিতাত বীৰ-প্ৰশস্তি আৰু বহুদেশ-প্ৰেমৰ হৃদ ধ্বনিত হৈছে। নলিনীবালাৰ ‘জনমভূমি’, ‘পৰমভূমি’, ‘নাট্যব’, ‘নাৰী’, ‘অস্তিত্ব হৃদ’ আদি কবিতা অসমীয়া কাব্যমালাৰ একোটি উজ্জ্বল মুকুতা স্বৰূপ।

কবিতাৰ উপৰিও নলিনীবালাই ‘স্মৃতিতীৰ্থ’ (.১৪০) নামে শিশু নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈৰ এখনি ছন্দৰ জীৱনী আৰু ‘এবি অহা দিনবোৰ’ (১৯৭৬) নামে বিস্মৃত আত্ম-জীৱনী এখন লিখে। তেওঁৰ আন দুখন জীৱনীগ্ৰন্থ ‘চৰ্দাৰ বজ্জততাই পেটেল’ (১৯৬৬) আৰু ‘বিষদীপা’ (১৯৬১)।

নলিনী দেৱীয়ে শিশুৰ উপযোগীকৈ ভালমান নাট ৰচনা কৰিছিল। তেওঁৰ মানত শিশুবোৰ হ’ল ‘দেৱ পাৰিজাত’; সিহঁতক উচ্চ নৈতিক আদৰ্শবহাৰা অনুপ্ৰাণিত কৰিব পাৰিলে ভাবছাৰা সিহঁতৰ লগতে দেশৰো ভবিষ্যত কল্যাণ হ’ব। তেওঁৰ প্ৰকাশিত শিশু-নাটিকা ‘পাৰিজাতৰ অস্তিত্বক’, ‘শেৰ পূজা’ আৰু ‘প্ৰহ্লাদ’। ইয়াৰ উপৰি অপ্ৰকাশিত কবিতাত আছে ‘কণবেধা’, ‘অসম জাঁউসী’, ‘নীৰাৰাট’ আদি নখন নাটক। ‘মহিৰাহৃদ মৰ্দ্দিনী’ ‘জয়াটমী’ আদি তেওঁৰ অনাৰ্ঠ্যৰত কপাৰিত নাটিকা। ‘নবজন্ম’, ‘হোলি’ আৰু ‘নেতাই ধুনী ঘাট’ তেওঁৰ বৃত্ত্য-নাটিকা। এই ভাস্কৰ্য্যৰ পৰা এনে এটি ধাৰণা কৰিব পাৰি যে বিভিন্ন শ্ৰেণীৰ নাট ৰচনাতো নলিনীবালা দেৱীয়ে নৈপুণ্য দেখুৱাব পাৰিছিল।

নলিনীবালাৰ একমাত্ৰ প্ৰকাশিত প্ৰবন্ধৰ পুথি হল ‘শান্তিপথ’। ‘মানস-তীৰ্থ’ আৰু ‘নাৰদীয় ভক্তিসূত্ৰ’ আন দুখনি অপ্ৰকাশিত পুথি।

নলিনীবালা দেৱীয়ে অসম সাহিত্য সভা, মহিলা পাৰিজাত, সৰ্বভাৰতীয় শিশু অনুষ্ঠান মণিয়েলা, বিভিন্ন কবি সন্মিলন, মহিলা সমিতি আদি অনুষ্ঠানবোৰত সতানেত্ৰী হিচাপে অসংখ্য লিখিত আৰু মৌখিক ভাষণ দিছিল। লিখিত ভাষণবোৰ একেলগে পুথিৰ আকাৰত হুপাই উলিয়াব পাৰিলে নলিনী দেৱীৰ বিবিধ বিষয়ত জ্ঞানৰ পৰিচয় পোৱাত সহায় হ’ব।

কোৱল বয়সতে নলিনীবালা দেৱীয়ে সাহিত্য-প্ৰতিভাৰ স্বীকৃতি পাইছিল। তাৰ প্ৰমাণ—তেওঁৰ প্ৰথম কবিতা পুথি ‘সন্ধিয়াৰ হৃদ’ ১৯২৮ চনতে কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ে আৰু পাছত গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ে কৰোজৰ পাঠ্যৰূপে মনোনীত কৰে। এই পুথিখনৰ বিষয়ে সাহিত্যবৰ্ণী বেঙ্কৰকাৰাই লিখিছিল—“...পঢ়ি গলোঁ, পঢ়ি গলোঁ। শেষলৈকে আনন্দ আৰু সৌধৰত

মন উন্মাদিত হৈ পৰিল। ইমান ধুনীয়া অসমীয়া কবিতা লিখিছে অসমৰ এজনী হোৱালীয়ে। প্ৰত্যেকটি কবিতাৰ ভাব-ভাৱৰ মাধুৰ্যই মোক মুগ্ধ কৰিলে।” নলিনীদেৱীৰ ইয়াৰ পাছত বচিত পুথি ‘সপোনৰ সূৰ’ আৰু ‘পৰশমণি’ গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ে কলেজৰ পাঠ্যপুথি ৰূপে মনোনীত কৰে। ১৯৬৪ চনত তেওঁ সৰ্বভাৰতীয় কবি সন্মিলনত সভানেত্ৰী ৰূপে নিৰ্বাচিত হয় আৰু বাহুপতিৰ আমন্ত্ৰণক্ৰমে দিল্লীত অনুষ্ঠিত কবিসন্মিলনত স্বৰচিত কবিতা পাঠ কৰে। ইয়াৰ আগতে তেওঁৰ সাহিত্য-প্ৰতিভাক স্বীকৃতি দি অসমৰ বাইকে তেওঁক যোৰহাটত অনুষ্ঠিত অসম সাহিত্য সভাৰ ২৩শ অধিবেশনৰ সভানেত্ৰীৰূপে বৰণ কৰে। ১৯৫৮ চনত তেওঁক ভাৰত চৰকাৰে ‘পদ্মশ্ৰী’ সন্মান আৰু নলবাৰী সংস্কৃত সঙ্গীতনী সভাই ‘কাব্য ভাৰতী’ উপাধি প্ৰদান কৰে। তেওঁ ১৯৭৫ চনত ‘বিশ্ব হিন্দী সন্মিলন’ত অসমৰ হৈ প্ৰতিনিধিত্ব কৰি স্বৰচিত কবিতা পাঠ কৰিছিল।

সৰুৰেপৰা নলিনীবালা পিতৃৰপৰা দেশসেৱা-ব্ৰতত দীক্ষিত হৈ দেশৰ বিভিন্ন অনুষ্ঠানৰ লগত নিবিড়ভাৱে জড়িত হৈ আছিল। ১৯২১ চনত অগ্ৰহযোগ আন্দোলনৰ সময়ত তেওঁ দেউতাকৰ লগত দেশসেৱাৰ কামত ব্ৰতী হৈছিল। ১৯৪৭ চনত দিল্লীত বহা সৰ্বো ভাৰত লেখক সন্মিলনলৈ আমন্ত্ৰিত হৈ তেওঁৰ বচিত ‘সন্ধিয়াৰ সূৰ’ৰ ইংৰাজী অনুবাদ এটি পঠায় আৰু তেতিয়াৰেপৰা তেওঁ সৰ্বভাৰতীয় সাহিত্যত স্থপৰিচিতা হৈ পৰে। তেওঁ কলিকতাত থকা কালছোৱাত (১৯৪৪-৪৬) অসম সংঘৰ সভানেত্ৰী হৈ দেশ-বিভাজনৰ ক্ষেত্ৰত সমষ্টিৰ (grouping) বিৰোধিতা কৰিছিল আৰু লীগ-নেতা চাহুজাটলৈ যুক্তি চিঠি দিছিল। ১৯৪৬ চনত তেওঁক কাশী হিন্দু বিশ্ববিদ্যালয়ে সন্মৰ্শনা জনায়। ১৯৪৭ চনত প্ৰাদেশিক মহিলা সমিতিৰ নগাওঁ অধিবেশনত তেওঁ সভানেত্ৰীত্ব কৰে। তেওঁ অসম সাহিত্য সভাৰ সভানেত্ৰী হৈ থকা সময়ত ৰাজ্য পুনৰ্গঠন আয়োগৰ গুচৰত সোৱালগাৰা আৰু কোচবিহাৰ অসমৰ ভিতৰত থাকিব লাগে বুলি সাক্ষ্য দান কৰিছিল। তেওঁ সীমা আয়োগৰ আগত কৈছিল—“মই অসমৰ এজনী সাহিত্য-সেৱিকা হিচাপে কব খোজে। যে ভাৰত চৰকাৰে গ্ৰহণ কৰা ভাৰাৰ ভিত্তিত গ্ৰদেশ গঠন—এই পহাটোৱেই এটা মাৰাত্মক ভুল পহা স্বৰূপ হৈছে—বিৰুদ্ধে এই সৰ্বনশীয়া পহাটোৱে ঐক্যপূৰ্ণ ভাৰত শক্তিক শত্ৰুতা বিচ্ছিন্ন কৰি পেলোৱাৰ বাট উন্মিয়াব।” জাতিৰ পিতা

বাপুজীৰ জীৱনজোৰা সাধনাবে বন্ধা একভাৰ তেতি ভাৰাৰ কন্দলে ছিন্ন-ভিন্ন কৰি বাপুজীৰ স্বপ্ন-স্বৰ্গ ভাৰত বচনাত দাক্ষণ আঘাত হানিব। এতেকে মই আপোনালোকক ইয়াকে অনুবোধ জনাওঁ এই ভাৰাৰ তেতিত প্ৰদেশ বচনা কৰা সৰ্বনশীয়া পহাটি ভাৰত চৰকাৰে যাতে পৰিহাৰ কৰে, সেই বিষয়ে আপোনালোকেও যেন যত্ন কৰে।……বিশেষ মোৰ দেশৰ বাবে আপোনালোকক অনুবোধ জনাওঁ যাতে বহু প্ৰাচীন সংস্কৃতিৰ আধাৰ-ভূমি পৌৰাণিক প্ৰাগজ্যোতিষ ভাষা কামৰূপৰ প্ৰাচীন সভ্যতাৰ লীলাভূমি অসমীয়া জাতি, প্ৰাচীনতম বুৰঞ্জী-বিখ্যাত অসমীয়া ভাষা, যি ভাষাই তেৰ শ শতিকাতই উন্নত ভাষা পৰ্যায়লৈ ঠন ধৰি উঠিছিল, সেই সূপ্ৰাচীন উন্নত অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰতি যেন কোনো অবিচাৰ কৰা নহয়।……অসমক শ্ৰেণিত কৰিলে ভাৰতবৰ্ষ বিপদাপন্ন নহৈ নাথাকে, ই গুৰুপ।”

এইদৰে সীমা-আয়োগক জনোৱা আবেদন-নিবেদনৰ ফলস্বৰূপেই গোৱালপাৰা জিলাখন বন্ধা পৰিল, যদিও কোচবিহাৰ অসমৰ অন্তৰ্ভুক্ত নহ'ল।

নলিনীবালা দেৱীয়ে অসমৰ ভাষা আন্দোলন (১৯৬০), শোধানাগাৰ আন্দোলন (১৯৫৬) আদিতো সক্ৰিয় ভূমিকা লৈছিল। তেওঁ ১৯৫৪ চনত আন্তৰ্জাতিক শিশু অস্থান ‘চিলড্ৰেন অব ষ্টেট কাউন্সিল’ৰ অসম শাখাৰ সভানেত্ৰী হয়। তেওঁ অসমৰ ‘মইনা পাবিজাত’ নামৰ শিশু অস্থানটিৰ সভানেত্ৰী হৈ বহুদিন তাৰ গুৰি বঠা ধৰিছিল। নলিনীবালা দেৱীক মইনা পাবিজাতত লাগি থকা দেখি কোনো কোনো ৰাজনীতিজ্ঞই তেওঁক “লৰা-ধেমালি লৈ অৱাৰতে কৰ্মশক্তি ক্ষয় নকৰি” দেউতাকৰ দৰে নিজৰ প্ৰতিভাশক্তি ৰাজনীতি ক্ষেত্ৰত নিয়োগ কৰিবলৈ পৰামৰ্শ দিছিল। তেতিয়া নলিনীবালা দেৱীয়ে কৈছিল, “ৰাজনীতি বাক কি কওকচোন? মই বুজোঁ, ৰাজনীতি মানে দেশৰ প্ৰশাসন, সূপ্ৰতিবন্ধা। সুসংগঠনেই দেশৰ কাম বুলিহে ভাবোঁ। সেইবাবে এই কণ কণবোৰক ভৱিষ্যতৰ সূনাগৰিক কৰি গঢ়ি তুলিবলৈ যত্ন কৰিছোঁ। বুঢ়া বাঁহ পোনাৰ নোৱাৰি, কুমলীয়া বাঁহ লেকেটি, বেনিয়ে তেনিয়ে পোনাৰ পাৰি; সেয়েহে মই ইহঁতক লৈ আনন্দ পাওঁ। সেইবুলি মই দেশৰ কামবোৰৰ পৰা আঁতৰি নাথাকোঁ। দেশৰ প্ৰত্যেক সমস্যাতে মোক পাব, সকলো সমস্যাতে জড়িত হৈ থাকিম।” নলিনীবালা দেৱীয়ে জীৱনত তেওঁৰ কথা আখৰে আখৰে পালন কৰিছিল।

এইদৰে সেখা বায়, নলিনীবালা দেবী মূলতঃ কবি, অতীত্ৰিয়বাদী কবি যদিও তেওঁ কেৱল কাব্য-ৰূপততে বিচৰণ নকৰি বাস্তৱ জগতখনৰ লগতো নিৰ্ভক মিলাই দি দেশৰ আহ্বান অহুসৰি কৰ্মক্ষেত্ৰত আগবাঢ়ি গৈছিল। এপিনে ভগৱৎ-ভক্তি আৰু আনপিনে স্বদেশ-প্ৰীতি—এই দুই ভাবধাৰাৰ অপূৰ্ব সমন্বয়ে নলিনীবালাক প্ৰখ্যাত কবি কবি ভোলাৰ উপৰিও এগৰাকী ভাৰতীয় মহিয়সী নাৰী ৰূপতো প্ৰতিষ্ঠিত কৰিছে। এয়েই নলিনীবালাৰ জীৱনৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্য।

এটি চমু আলোচনাত নলিনীবালাৰ বহুমুখী কৰ্মময় জীৱনৰ সকলো দিশ সামৰি লোৱাটো সম্ভৱ নহয়। পিতৃয়ে কোৱাৰ দৰে তেওঁ সঁচাকৈয়ে আছিল মহাশেষ্ঠা। ১৯১৭ চনৰ ২৪ ডিচেম্বৰ তাৰিখে তেওঁ ইহ সংসাৰৰ পৰা বিদায় ললে। আজি নলিনীবালা দেবী নাই যদিও তেওঁৰ কীৰ্তি আমাৰ মাজত চিৰসমৃদ্ধল হৈ থাকিব।

নলিনীবালাৰ জীৱনত পিতৃৰ প্ৰভাৱ

ত্ৰীকনকচন্দ্ৰ ডেকা

ঈশ্বৰ-প্ৰদত্ত শক্তি, বংশ-পৰম্পৰা আৰু পাৰিপাৰ্শ্বিকতাই যি কোনো ব্যক্তিৰ জীৱনৰ ভেটি গঢ়াত সহায় কৰে। সৰ্বসাধৰণ লোকৰ কাৰণে ঐশ্বৰিক শক্তি বোধগম্য নহ'বও পাৰে; কিন্তু বংশগত সদ্গুণ আৰু হৃদয় পৰিবেশে কিদৰে প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰে তাক হৃদয় দৃষ্টিৰে চালে প্ৰত্যক্ষভাৱে দেখিবলৈ পোৱা যায়।

অসমীয়া কাব্য-সাহিত্যত যিজন৷ মহীয়সী আই-মাতৃয়ে আই ভাৰতীৰ বৰ লৈ নিজক হুপ্ৰতিষ্ঠিত কৰিলে, তেওঁৰ জন্ম লগতো ওপৰত উলুৰিওৱা তিনিওটা কথা পৰিলক্ষিত হয়: বৰপেটাৰ কীৰ্তন ঘৰৰ বুঢ়া ভাগৱতীৰ আশীৰ্বাদ, কৰ্মবীৰ নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈ সদৃশ পিতৃ আৰু পৰাধীন ভাৰতবৰ্ষৰ মুক্তি-সংগ্ৰামৰ কাৰণে ধন-প্ৰাণ আহুতি দিবলৈ ওলোৱা বীৰ-বীৰাক্ৰম। সকলৰ প্ৰভাসতীৰ্থৰ তীৰ্থযাত্ৰীৰ দৰে পৱিত্ৰ পৰিবেশ।

১৮২৭ চনত বৰ ভূঁইকণৰ পিছতে ১৮২৮ চনত মহাপুৰুষ হুজুৰাৰ কৰ্মৰ ধনী অসমৰ ত্ৰীকনক বৰপেটা ধামত ৬নলিনীবালা দেৱীৰ জন্ম হয়। ককাদেউতাক মাধৱচন্দ্ৰ বৰদলৈ ডাঙৰীয়াই অতি মৰমৰ বাতিনীয়েকৰ নাম পদ্মিনী ৰাখিলে যদিও ভেটিয়াৰ কলিকতা-প্ৰৱহুৱা আধুনিক কটি সম্পন্ন দেউতাকে মাতিলে 'নলিনী' বুলি। শেষত পিতৃ হস্ত 'নলিনী', 'নলিনীবালা', ক্ৰমে 'নলিনীবালা দেৱী' ৰূপত অসমীয়া সাহিত্যৰ কাব্য জগতত চিৰ উজ্জ্বল ভোটাভৰাৰ দৰে জিলিকি থাকিল।

দুগধৰ্মৰ প্ৰচলিত পৰম্পৰাগত ৰীতি মানি নবীনচন্দ্ৰই কুৰি বছৰ বয়সতে বিবাহ কাৰ্য সমাপন কৰে। বৰদলৈ কলিকতাত থকা সময়ত নলিনী বালাৰ বয়স আছিল পাঁচ-ছ বছৰ। নলিনীবালা দেউতাকৰ চকুৰমণি, আত্মাসৰ লোক আছিল। কলেজ বন্ধৰ সময়ত প্ৰত্যেকবাৰ ঘৰলৈ

আহোঁতে ববদলৈয়ে 'সবগ-শিশু' নলিনীলৈ ফুইফুটীয়া হুপী, বংচঙীয়া ব্ৰুক্ হোলা লৈ আহে। অকুমাৰী অপেশ্বৰী সদৃশ নলিনীৰ ৰূপ আৰু আনন্দ দেখি শিশু নবীনচন্দ্ৰৰ হিৰাও আনন্দত উগটি পৰে।

নলিনীবালাৰ দেউতাক-ককাদেউতাক বৰ অভিধি-পৰায়ণ আছিল। তেওঁলোকৰ ঘৰভৰা বিৰাট পৰিয়াল। চাৰিকুৰিবো অধিক মানুহে প্ৰতিসাজতে ভাত খাইছিল। প্ৰতিদিনে আলহী-অভিধিৰ সোঁত বৈ আছিল। তাৰ বাহিৰেও আশ্ৰয় নোপোৱা বাটকুৱা, তীৰ্থযাত্ৰী, পৰ্যটক আদিক নবীনচন্দ্ৰই আদৰি আনি ঘৰত আশ্ৰয় দিছিল আৰু তেওঁলোক যাবৰ সময়ত গাড়ী-মটৰৰ খৰচ, পিন্ধা কানি-কাপোৰ আদি দিছিল। এবাৰ এনেদৰে মাতি আনি আশ্ৰয় দিয়া নৱদ্বীপৰ এহাল তীৰ্থযাত্ৰী অসমৰ মিঠা বোম্বাই খাবলৈ পাই বজলেপ্ হৈ পৰাত দুমাহৰ যুৰত ববদলৈদেয়ে বেগ টেছনলৈ গৈ টিকট কাটি গাড়ীত তুলি দি আহে। নলিনীবালাই শিশুৰ এই বিশাল ছন্দৰ পৰিচয় পাইছিল আৰু নিজেও একে ভাবৰ দ্বাৰা অনুৰণিত হৈ জীৱনৰ আন্তিম সময়লৈকে আলহী-অভিধিক সোধ পোচ কৰি ভাল পাইছিল।

নলিনীবালাই শিশুৰ কৰ্ম আৰু চিন্তাধাৰাৰ মাজত নাৰীজাগৰণ আৰু নাৰী-মুক্তিৰ আন্তঃস্রোতা কল্পৰ দৰে এটি প্ৰবাহ দেখা পাইছিল আৰু সিয়ে তেওঁক শিশুৰ প্ৰতি বিশেষ ভক্তিপৰায়ণা কৰি তুলিছিল।

কুৰি শতিকাৰ মাজভাগলৈকে অসমীয়া নাৰী-সমাজ বৰ সংৰক্ষণশীল আছিল। বোৱাবী-পাতক-হোৱালী আজিকালিৰ দৰে মুকলি সুবিয়াকৈ ফুৰাটো অভি লাজৰ কথা আছিল। সজ্জাত ঘৰৰ গাভৰু-হোৱালী ঘৰৰ চৌহদৰ পৰা আন নেলাগে পদূলিমুখলৈকে নোলাইছিল। "বোৱাবী-জীয়াৰীৰ পৰা সকলো উদ্ভৱমহিলা উন্নয়নক পৰ্দাপ্ৰথাৰ আঁৰত ঘৰৰ চুকত দিন কটাৰ লগীয়া হৈছিল। বিয়া-সবাহ বা বিশেষ প্ৰয়োজনত তিবোতা মানুহ বাহিৰলৈ যাবলগীয়া হলে মুখলৈকে এহতীয়া ওৰণি টানি চৌধুলী নাইবা আঁৰকাপোৰৰ মাজত বোৱাৰ নিয়ম আছিল।"

পৰ্দা-প্ৰথাৰ এই উন্নয়নক নিৰ্বাচনৰ মাজত নাৰীৰ জীৱন কাকণ্যকে ভৰি পৰা দৃশ্যই আধুনিক শিক্ষাবে পুই ববদলৈ দেৱৰ হৃদয় গভীৰভাৱে স্পৰ্শ কৰিছিল আৰু ইয়াৰ প্ৰতিকাৰ আৰু সংস্কাৰৰ ব্যৱস্থা প্ৰথমে নিজৰ ঘৰখনত, লাহে লাহে নিজৰ উজান বজাবৰ হাউলিটোত, তাৰ পিছত

ক্ৰমে বহিৰুৎসী কবি তুলিছিল। সেই সময়ত অসম-বঙ্গ মানিক চক্ৰ বকৰা আৰু কৰ্মবীৰ নবীনচক্ৰ ববনলৈৰ প্ৰচেষ্টাত কেইটামান আদৰ্শ পৰিয়াল গঢ়ি উঠাৰ লগে লগে এটি আদৰ্শবাদী যুৱক-যুৱতীৰ দলবোৰ সৃষ্টি হৈছিল। বকৰা-ববনলৈৰ এহালুধীয়া চেষ্টাৰ ফলত উজান বজাৰ অঞ্চলৰ মহিলাসকলে পৰ্দা প্ৰথাৰ নিষ্ঠুৰ আৱৰণৰ পৰা বহু পৰিমাণে মুক্ত হৈ মুকলি আকাশ, মুকলি বতাহ সেৱন কৰিছিল। নলিনীবালাই মহান পিতৃৰ পৰা এই আদৰ্শবোৰ অকল নিজৰ বাবেই গ্ৰহণ কৰা নাছিল, সেই সময়ৰ ভণাকথিত বন্ধুশীল নাৰী-সমাজক পোহৰৰ বাটলৈ অনাৰ বাবে প্ৰাণপনে চেষ্টা কৰিছিল।

আমি যি সময়ৰ কথা লিখিবলৈ লৈছো সেই সময়ত অসমত স্ত্ৰী-শিক্ষাৰ কোনো ব্যৱস্থাই নাছিল। দেউতাকৰ প্ৰচেষ্টা আৰু উৎসাহ, গৃহ-শিক্ষকৰ যত্ন আৰু নলিনীবালাৰ স্বকীয় প্ৰতিভা আৰু অধ্যৱসায়ৰ গুণত নলিনীবালা এদিন অসমীয়া কাব্য-আকাশত চিৰ জ্যোতিমান নক্ষত্ৰৰ দৰে উজ্বল হৈ উঠিল।

শৈশৱকালত ল'ৰা-ছেৱালীক নিজৰ দেশৰ মহান ঐতিহ্যৰ কথাবোৰ সাধুকথা, গল্প, প্ৰবচন আকাৰে হওক বা গীত-পদৰ আকাৰে হওক অহুশীলন কবিৰ লাগে। এই অহুশীলনবোৰে শিশুমনক ভৱিষ্ণুতৰ বীৰ-বীৰাঙ্গনা, কবি-সাহিত্যিক, গায়িকা-গীতিকাৰ আদি হোৱাত প্ৰেৰণা যোগায়।

শিশু নলিনীবালাক বুঢ়ী আইতাকে বামাৱণ-মহাভাৰত, পুৰাণ-ভাগৱত আদিৰ আধ্যানবোৰৰ লগত পৰিচয় কৰি দিয়াৰ লগতে কীৰ্তনৰ পদবোৰ হুব লগাই গাই শুনাইছিল আৰু সিবোৰে নলিনীবালাৰ কোমল হৃদয় স্পৰ্শ কৰিছিল। তাৰ লগতে বুঢ়ী আইতাকে নলিনীবালাক অতি সৰলভাৱে ধৰ্মজীৱন আৰু গাৰ্হস্থ্য জীৱনৰ শিক্ষা দিছিল যাৰ ফলত নলিনীবালাৰ প্ৰাণত অধ্যাত্ম আৰু গাৰ্হস্থ্য জীৱনৰ এটি সুসঙ্গত হুব নিৰবচ্ছিন্নভাৱে বৈ আহিল।

বুঢ়ী আইতাকৰ পৰা একালে বিদৰে ধৰ্মীয় আৰু গাৰ্হস্থ্য-জীৱনৰ সুশিক্ষা পাইছিল আনকালে সুযোগ্য পিতৃৰ পৰা নলিনীবালাই সমাজ, শিক্ষা আৰু সাহিত্য-চৰ্কাৰ প্ৰতি উৎসাহ আৰু প্ৰেৰণা পাইছিল। দেউতাক ববনলৈৰ হৃদয় কবিত্বলভ আৰু কবিকোমল গুণৰে ভৰপূৰ আছিল। মহাপুৰুষ হৃদয়ৰ প্ৰতি তেওঁৰ প্ৰগাঢ় প্ৰজ্ঞা-ভক্তি আছিল আৰু তেওঁলোকৰ বক্তিত

বৰগীত গাই আৰু গুনি মুখ হৈ পৰিছিল। যি বৰগীতক বৰদলৈয়ে প্ৰাণ জ্বৰি ভাল পাইছিল সেই প্ৰাণৰ বন্ধক প্ৰাণাধিক কৰ্ত্তা নলিনীবালাক প্ৰতিদিন বাতিপুৰা অহুশীলন কৰিবলৈ দিছিল। বৰদলৈ নিজেও নিয়মিতভাৱে বৰগীত গাইছিল আৰু নলিনীবালাকো আত্মতৃপ্তি আৰু চিত্তবিনোদনৰ কাৰণে নিয়মিতভাৱে গাবলৈ দিছিল।

নবীন চন্দ্ৰ বৰদলৈ সাঁতোৰ বৰ ভাল পাইছিল। পুথুবীত গা ধোওঁতে অস্তিত্ব: কমেও এপাক সাঁতোৰ মাৰিছিল। তাকে দেখি নলিনীবালাইও সাঁতুৰিবলৈ শিকিছিল। যুঠতে বিশ্ববিজ্ঞান দাৰ্শনিক-শিক্ষাবিদ কছোৱে ছাত্ৰ এমিলক জীৱন বন্ধা—জীৱন গঢ়াৰ শিক্ষা দিয়াৰ দৰে পিতৃ নবীন চন্দ্ৰয়ে জীয়াবী নলিনীবালাক সন্ততে জীৱন-প্ৰবাহৰ সুশিক্ষা দিছিল।

শিশু অৱস্থাতে সকলো ল'ৰা-ছোৱালীৰে ছবি আঁকিবলৈ এটি প্ৰবল ধাউতি জন্মে। শিশু নলিনীবালাৰো চিত্ৰবিদ্যাৰ প্ৰতি তেনে এটি প্ৰবল ধাউতি জন্মাত পিতৃ বৰদলৈয়ে নলিনীবালাক উত্তৰ গুৱাহাটীলৈ নি বিখ্যাত চিত্ৰকৰ ৷বত্ৰকান্ত মজিন্দাৰ বৰুৱাৰ তত্বাৱধানত বাখি ছবি আঁকা শিকাইছিল। আদৰ্শ পিতৃৰ কৰুণা, শিক্ষাগুৰুৰ আশীৰ্বাদ আৰু নিজৰ চেষ্টাত নলিনীবালাই সময়ত চিত্ৰবিদ্যাত আশাহুৰূপ সিদ্ধিলাভ কৰিছিল।

বৰদলৈ স্ত্ৰী-শিক্ষাৰ প্ৰতি আগ্ৰহশীল আৰু কৃতসঙ্কল্প আছিল বুলি আগতে কৈ অহা হৈছে। সেই সময়ত ছোৱালী বিদ্যালয় নথকাত বৰদলৈয়ে জীয়াবী নলিনীবালাক বহা বহা শিক্ষক বিচাৰি আনি ঘৰতে শিক্ষাদানৰ ব্যৱস্থা কৰিছিল। জগতৰ অনেক বৰেণ্য ব্যক্তিৰ ওপৰত গৃহ-শিক্ষকৰ প্ৰভাৱ দেখা যায়। সেইদৰে নলিনীবালাৰ জীৱনৰ ওপৰত গৃহ-শিক্ষক, সেই সময়ৰ হলৰ কাৰ্জন (বৰ্তমান নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈ ভৱন আৰু লাইব্ৰেৰী) লাইব্ৰেৰীয়ান, ৷গোপালকৃষ্ণ দেৱ বিশেষ প্ৰভাৱ পৰিছিল। গোপালকৃষ্ণৰ মাজত থকা সৃজনী শক্তি আৰু শিক্ষকহুলত গুণ নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈয়ে দেখা পাইছিল আৰু সেই গুণে নিজৰ জীয়াবীৰ শিক্ষাৰ দায়িত্ব তেওঁতে অৰ্পণ কৰিছিল। আচৰিত কথা, প্ৰাইমাৰী শিক্ষা শেষ কৰাৰ শিহ্নতে গোপালকৃষ্ণই নলিনীবালাক ক্ৰমে কাব্যৰ গুণাগুণ, কাব্যৰ হৃদয়, ধ্বনি, ব্যাকৰণ সম্পৰ্কীয় জ্ঞান দিবলৈ ধৰিলে। গোপালকৃষ্ণৰ চেষ্টা, নলিনীবালাৰ স্বকীয় কাব্য-প্ৰতিভা আৰু সত্য-শিৱ-সুন্দৰৰ প্ৰতি থকা আকল্প ব্ৰহ্ম আৰু প্ৰেম-প্ৰীতিৰ ফলত বাৰ বছৰ বয়স পাব নৌহওঁতে

অসমীয়া, বঙলা আৰু সংস্কৃত ভাষাৰ বঙ্গাল আৰু ভাৰতীয় দাৰ্শনিক চিন্তা-ধাৰাৰে পৰিপূৰ্ণ কাব্যবোৰৰ সোৱাদ লবলৈ ধৰে। শৈশৱ কালত বৃষ্টি আইতাক আৰু দেউতাকে আৰু বিশেষ কালত শিক্ষাগুৰু গোপালকৃষ্ণ নলিনীবালাৰ কোৱল স্বয়ংত যি 'কল্পতৰু'সদৃশ বৃক্ষৰ বীজ বপন কৰিছিলে, যৌৱনকালত সি ফলেফুলে জাতিকাৰ হৈ উঠিছিল।

নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈ একেৰাহে বাঞ্জনোভিবিদ, শিক্ষাবিদ, গায়ক-গীতিকাৰ, কবি-সাহিত্যিক হোৱাৰ উপৰিও চিকিৎসা বিজ্ঞাৰ প্ৰতিও তেখেত আগ্ৰহ-শীল আছিল। হোমিওপ্যাথিক চিকিৎসাক নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈ সমাজ-সেৱাৰ এটি আলম হিচাপে গ্ৰহণ কৰিছিল। এইদৰে ওকালতি ব্যৱসায়ক মাজতে পুৰা-গধূলি তেওঁৰ ওচৰলৈ অহা ছয়ীয়া-কগীয়া লোকসকলক বিনামূলীয়া চিকিৎসা কৰিছিল। ছয়োটা ব্যৱসায় একেলগে চলাবলগীয়া হোৱাত, লগতে সময়ৰো নাটনি হোৱাত, জীয়াৰী নলিনীবালাকো হোমিওপ্যাথিক চিকিৎসাৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰিবলৈ দিলে। নিচেই কম দিনৰ ভিতৰতে নলিনীবালা হোমিওপ্যাথিক চিকিৎসাত দেউতাকৰ ভাল সহায়িকা হৈ উঠিল। পিতা-পুত্ৰী ছয়োমিলি জনসেৱাৰ ব্ৰত লৈ ঘৰতে স্ক্ৰু দাতব্য-চিকিৎসালয় এখন চলাই থাকিল।

সেইকালৰ 'গৌৰীদান প্ৰথা' অহুসৰি নলিনীবালাক শিৱসাগৰ নিবাসী ৬কৃষ্ণকান্ত চাংকাকতিৰ মাজুপুত্ৰ ৬জীৱেশ্বৰ চাংকাকতিলৈ এঘাৰ বছৰ বয়সতে বিয়া দিয়া হৈছিল। জীয়াৰীৰ বিবাহৰ সম্পৰ্কত বৰদলৈ হেনো প্ৰায়েই কৈছিল—“জোৰাই জোৰাই হু-পাত্ৰ নেপালে নই ছোৱালী বিয়া নিদিও, কলিকতাত পঢ়ুৱাম।” এইয়া আছিল এজন মহান পিতৃৰ নিজে গঢ়া যোগ্য কস্তাৰ প্ৰতি পিতৃৰ কৰ্তব্যৰ আভাস। হুপাত্ৰ অৱশ্তে মিলিল। বধাসময়ত পিতৃয়ে কস্তাক বিয়াৰ বভাৰ ভললৈ আলফুলকৈ পথালি কোলাকৈ আনিলে। নবীনচন্দ্ৰৰ ককায়েক ৬প্ৰবোধচন্দ্ৰ বৰদলৈয়ে কস্তা সস্ত্ৰদান কৰিলে।

পৃথিৱীৰ সকলো ল'ৰা-ছোৱালীয়ে পুস্ত-পক্ষী ভাল পায়। বৰদলৈয়ে তেওঁৰ বৰমৰ জীয়াৰীক আনন্দ দিবৰ কাৰণে ঘৰতে এখনি সৰু চিৰিয়াখানা পাতি দিছিল। নলিনীবালাৰ বিবাহৰ পাছত স্বামী-গৃহত চিৰিয়াখানাৰ অভাৱত তেওঁ হুখ পাই বুলি ভাবি স্বামীয়ে কলিকতাৰ পৰা বেঙ্গাল ল'ৰা-চৰাই, হৰিণা, শ্ৰীহাপহ প্ৰভৃতি আনি সেই অভাৱ পূৰণ কৰিছিল।

পৰিতাপৰ বিষয় বিবাহ হোৱাৰ ন বছৰ পূৰ্ব নৌহওতে নলিনীবালাৰ স্বামীৰ অকাল বিয়োগ হয়। বৰদলৈ পৰিয়ালৰ বাবে ই আছিল এক বিনামেৰে বজ্জপাত্ত।

বিজুলি সন্ধাবে এই মৰ্মহত শোকৰ বাতৰি বৰদলৈৰ ওচৰ পালেহি। অকণো পলম নকৰাকৈ পিতৃ বৰদলৈ পিছদিনা নলিনীৰ ওচৰ পালেগৈ। স্বামীহীনা-স্বামীৰীক কোলাত তুলি লৈ চকু-পানী মচি দিলে। শোকাভিত্ততা নলিনীবালাই পিতৃৰ কোলাত মূৰ ধৈ স্থথিলে—

“দেউতা মোৰ কি হ’ল? কি হ’ব?”

মহান পিতৃৰ কঠৰ পৰা দৃঢ়তাবে ভবা আশাস আৰু অভয়বাণী ওলাই আহিল—“বাহা, মই আছো নহয়; তোমাৰ একো চিন্তা নাই।” এইদৰে সাধনা দি পিতৃয়ে পুত্ৰীক মানৱ জীৱনৰ উচিত-অনুচিত, কৰ্তব্য-অকৰ্তব্য সম্পৰ্কে জ্ঞান দি ক’লে “মানৱ-জীৱনৰ দুখ-সুখ অনিবাৰ্য। দুখ-সুখ সকলো সমানভাবে সহিব পৰাটোতহে মানৱ জীৱনৰ সাৰ্থকতা।...তোমাৰ কণ কণ ল’ৰা-ছোৱালী কেইটালৈ চোৱাচোন! তুমিয়েই সিহঁতৰ একমাত্ৰ আশ্ৰয়। তুমি কান্দিলে সিহঁতে কান্দিব; তুমি হাঁহিলে সিহঁতে হাঁহিব। তোমাৰ বুঢ়ী শাহয়েবালৈ চোৱা। পুত্ৰ-শোকাভূবা মহীৱসী নাৰী সোৱা কিদৰে স্থিৰ হৈ আছে!”

ভব যৌৱনতে কামদেৱোপম স্বামী হেৰুৱাই বৈধব্য ব্ৰত পালি শুভ্ৰ বজ্জ পৰিধান কৰি নলিনীবালাই পিতৃ গৃহত প্ৰবেশ কৰিলে। অতি মৰমৰ নাভিনীৰ দেহত বৈধব্যৰ শুকুলা আভৰণ দেখি বুঢ়ী আইতাকৰ বুকুৱে বজ্জগাতে ছাটি-ফুটি কৰিল। নৌভিনীয়েকক ক’লে—“বাহা, এই এই সাজ পিন্ধি মোৰ আগত নোলাবি। পাতৰ বিহা-মেথলা পিন্ধি থাকিবি।” তাকে শুনি দেউতাকে কলে—“কিয় নিপিন্ধিব আই? সকলো পৰা মোৰ বাছাক নানা ভবহৰ সাজেৰে সজাই চাই ভাল পাইছিলো। এতিয়াৰে পৰা মোৰ বাছাৰ বগা সাজপাৰ পিন্ধা ‘সৰ্বসুভ্ৰা মহাৰেতা’ কণ চাবলৈ পালে মোৰ পিতৃ জীৱন ধন হ’ব।” উচ্চ আধ্যাত্মিক চিন্তা আৰু উচ্চ ভাৰতীয় আদৰ্শৰে পৰিপূৰ্ণ পিতৃৰ হৃদয়ৰ পৰা ওলাই অহা মৰ্মবাণীয়ে নলিনীবালাৰ দেহ-মনত অগ্নান জ্যোতি চটিয়াই দিলে। জীৱনত কোনোদিনে কেতিয়াও হুস্তনা চাৰিটা আখৰৰ “মহাৰেতা” লক্ষটো নলিনীবালাৰ হৃদয়-ভাজীত বান্ধি উঠিল—“মই মহাৰেতা, মই মহাৰেতা। পৃথিৱীৰ কোনো কালিয়াই মোক

স্পৰ্শ কৰিব নোৱাৰিব। সমুখত বিস্তীৰ্ণ কৰ্মপথ, কৰ্তব্য পথ অকলসৰে
মই অতিক্ৰম কৰিব লাগিব; শিৱদত্ত মহামন্ত্ৰৰ সন্মান মই ৰাখিব লাগিব।”

খোৱতে এই কথা ক’ব পাৰি যে নলিনীবালাৰ জীৱনত তেওঁৰ পিতৃৰ
জীৱনাদৰ্শই গভীৰভাৱে প্ৰভাৱান্বিত আৰু পৰিচালিত কৰিছিল। এইটোৰ
অভাৱ হোৱা হলে দেশবাসীয়ে নলিনীবালা দেৱীক যি ৰূপত লাভ কৰিলে
তেনেদৰে হয়তো নেপালেহেঁতেন। দৰাচলতে এনে পিতৃও যন্ত্ৰ, এনে
কন্তাও যন্ত্ৰ।

কবি নলিনীবালাৰ সান্নিধ্যত

শ্ৰীমাবায়ুণ বেজবৰুৱা

কবি নলিনীবালাৰ সান্নিধ্যত কি দেখিলোঁ, কি বুজিলোঁ বা তেওঁৰ ব্যক্তিত্বই মোৰ মনতনো কেনে ভাৱ জগাই তুলিলে ইত্যাদি প্ৰশ্নৰ উত্তৰ এ-আবাততে দিবলৈ হ'লে ক'ব লাগিব যে, ভাৰতীয় আধ্যাত্মিক ঐতিহ্যৰ উত্তৰাধিকাৰিণী, কাব্য-কলা বিশাৰদা, স্বভাৱ-শিল্পী, এই গৰাকী হাতে-হিমজুৱে অসমীয়া অৰ্থচ বিশ্বপ্ৰেমৰে উদ্বুদ্ধ ভাৰতীয় মহীৰসী তথা বিদূষী নাৰীৰ মাজত মই দেখিছিলো এনে এটি অনাবিল জ্যোতি—যি জ্যোতিত বহুস্তৰতৰে একালে ফুটি উঠিছিল তীব্ৰ অৰ্থচ সূক্ষ্ম আৰু কুহুম-কোমল তেওঁৰ মনৰ অনুভূতিবোৰ আৰু আনফালে দীপ্ত হৈ উঠিছিল বিবাদ-জৰ্জৰিত তেওঁৰ হৃদয়ৰ অনুকম্পাবোৰ—বিবোৰ মৰ্মে মৰ্মে উপলব্ধি কৰিছিল তেওঁ, জীৱনৰ প্ৰতি যুহুৰ্ত্তে। এনে বিবাদ-মিশ্ৰিত আনন্দৰ প্ৰেৰণাতেই জীৱনৰ শেহ যুহুৰ্ত্তলৈকে তেওঁ কলম ধৰিছিল—সৃষ্টি কৰিছিল সংগীতময় স্পন্দনেৰে স্পন্দিত, আধ্যাত্ম আলোকেৰে আলোকিত আৰু বিশ্ব-হৃদয় স্পৰ্শি আবেদনেৰে আপ্ত, বসোত্তীৰ্ণ কবিতাবাজি।

অনুকম্প চিন্তাধাৰাৰ আনন্দন বিশ্ববিখ্যাত কবিৰ কথা মনত পৰিলেই মনলৈ আহে কবিশুক ববীন্দ্ৰনাথৰ কথা; কিন্তু কবি ববীন্দ্ৰনাথৰ প্ৰভাৱ নলিনীবালাৰ ওপৰত যৎসামান্যতৰে পৰিলেও, সি আছিল নিতান্তই গৌণহে, মুখ্য নহয়।

অন্তৰৰ স্বতঃস্ফূৰ্ত আবেদনেই আছিল কবি নলিনীবালাৰ প্ৰেৰণাৰ প্ৰধান উৎস। সুল জাগতিকতাৰ ভৰ তেদি গতি কৰিছিল আধ্যাত্মলোকলৈ তেওঁৰ কবিতা; আৰু এনে চিন্তাৰ উহ তেওঁ বিচাৰি পাইছিল ভাৰতীয় দাৰ্শনিক চিন্তাপুট বিভিন্ন প্ৰহাৰলীৰ মাজত। ইংৰাজী সাহিত্যৰ লগতো পৰোক্ষভাৱে তেওঁৰ সন্মুখ ঘটিছিল, তেওঁ বুজি পোৱা ভাৰতীয় বিভিন্ন ভাষালৈ অনুবাদিত ইংৰাজী সাহিত্যৰাজিৰ মাজেদি।

তেওঁৰ কবিতাৰ হৃদয় হৃদয় বহুবিধ হৈছিল জীৱনৰ-প্ৰাণৰ গভীৰতম বেদনা-ব্যঞ্জিত সংগীতৰ অনুৰণনৰ আৱেগিক স্পন্দন ধ্বনি। তেওঁৰ প্ৰকাশিত প্ৰথম কবিতাপুথি “সন্ধিয়াৰ হুব” তাৰেই সাক্ষী।

তেওঁৰ আনকেইখন কবিতাপুথি—‘সপোনৰ হুব’, ‘পৰশমণি’, ‘দুগদেৱতা’, ‘জাগৃতি’, ‘অলকানন্দা’ আদিতো আধ্যাত্মিকতাৰ বেঙণি পৰিস্ফুট হোৱা যেন লাগে।

এতিয়ালৈকে প্ৰকাশিত তেওঁৰ শেষ কবিতাপুথি “অন্তিম হুব” তেওঁৰ শেহতীয়া কবিতা-সংকলন “মন্দাকিনী”ৰ (বৰ্তমানে প্ৰকাশৰ পথত) এটি ভাগহে। সত্ত্বেপ্ৰকাশিত “অন্তিম হুব”ৰ আৱলম্বিত্তে দিয়া ‘মন্দাকিনী’লৈ এবাৰ’ত কবিয়ে লিখিছে :

“কবিয়ে নেজানে কিয় কবিতা লিখে। সময়ৰ পৰিবেশে কবিৰ মনত ভাবৰ কঁপনি তোলে আৰু তাৰ আলমতে কবিতা সৃষ্টি হয়। মোৰ শেষ জীৱনৰ কবিতা পুথি ‘মন্দাকিনী’ত কেইবাটাও হুঁতি লগ হৈছে। প্ৰথম ধাৰাটোত শেষ জীৱনৰ বিদায়-জাননীয়ে হুব তুলিছে। দ্বিতীয় ধাৰাত মোৰ স্বৰ্গতো অধিক জনমভূমিৰ হকে গোৱা জাগৰণ-গীতিবোৰে নৱাগন্ত-বোক মাতিছে। আন আন ধাৰাত শিশুৰ মাজত ভাবৰ বন্দনা। শেষত কেইটিমান কাহিনী কবিতাবে মোখনি মৰা হৈছে।”

ইয়াৰ পৰাই কবি গবাকীৰ সামগ্ৰিক চিন্তাধাৰাৰ কিছু আভাস পাব পাৰি।

গতলেখিকা হিচাপেও কবি নলিনীবালাৰ স্থান অতি ওপৰত। তেওঁৰ পিতৃদেৱতা কৰ্মবীৰ নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈৰ মৃত্যুৰ প্ৰায় বাৰ বছৰ পিছত ইং ১৯৪৮ চনত প্ৰকাশিত কবি নলিনীবালা-ৰচিত কৰ্মবীৰৰ জীৱনীপুথি “স্মৃতিস্তম্ভ” কেৱল যে তেওঁৰ পিতৃভক্তিৰেই নিদৰ্শন এনে নহয়, ই এখন বিজ্ঞানসন্মত প্ৰণালীৰে প্ৰণীত উৎকৃষ্ট জীৱনীগ্ৰন্থ। ইয়াত কৰ্মবীৰৰ কৰ্মময় জীৱনৰ ধাৰাবাহিক ৰূপ এটি প্ৰাঞ্জলভাৱে দাঙি ধৰা হৈছে।

ইং ১৯৪৮ চনতে অসমত অল-ইণ্ডিয়া বেডিক’ৰ হিলাং-শুৱাহাটী কেন্দ্ৰ স্থাপন হোৱাৰ দিনৰে পৰা কবি নলিনীবালাই লিখা বহুতো আলোক্য-সাক্ষীভালেক্ষ্য, কবিতা-কথিক-স্মৃতি-আলোচনা আদি অনাৰ্ঠাৰ কেন্দ্ৰবোণে সন্ময়ে সন্ময়ে প্ৰচাৰ হৈ আহিছে। তদুপৰি শুৱাহাটী অনাৰ্ঠাৰ কেন্দ্ৰই তেখেতৰ জগত হোৱা কেইবাটাও সাক্ষাৎকাৰ আৰু কবিতা আৱষ্টি

আদিব জব্বিয়তে অনাৰ্ঠাৰ উড়ালত (আবকাইতত) যতনেৰে সংবক্ষণ কৰিছে।

ইং ১৯৫৪ চনত যোৰহাটত বহা অসম সাহিত্য সভাৰ ত্ৰয়োবিংশ অধিবেশনৰ সভানেত্ৰী হিচাপে লিখা তেওঁৰ ভাষণ আৰু মীৰ্জা আৰু বৰপেটা অধিবেশনত কবিসন্মিলনৰ সভানেত্ৰী হিচাপে লিখা তেওঁৰ ছদ্মনাম ভাষণ পঢ়িলেই বৃজিব পাৰি—গল্পলেখিকা হিচাপেও নলিনীবালাৰ স্থান ক'ত? ওজস্বিতা, প্ৰাঞ্জলতা আৰু কাব্যিকতা—তেওঁৰ লিখনিৰ লগত ওতঃপ্ৰোতভাৱে জড়িত। আৰু এই তিনিটা বিশেষ গুণৰ লগত বিশ্বপ্ৰেমী আবেগানুভূতিয়ে তেওঁৰ লিখিত সকলো ৰচনাৰ কণত বহু চৰাইছে।

লিখনিৰ মাজতেই যে তেওঁৰ প্ৰতিভা সীমাবদ্ধ আছিল এনে নহয়; তেওঁ গীত গাইছিল, আৱৃতি কৰিছিল, বক্তৃতা দিছিল। ছবি আঁকিও সৰুতে কেইবাবাৰো পুৰস্কাৰ পাইছিল।

স্বৰচিত কবিতা আৱৃতিৰ ক্ষেত্ৰত সৰ্বো অসমৰ মহিলা সমাজত তেওঁ আছিল অদ্বিতীয়। ভাৰতীয় ভাষাভাষী যি কোনো শ্ৰেষ্ঠ মহিলা কবিতা-আৱৃতি কৰোঁতা শিল্পীৰ লগতো তেওঁ সমানে ফেৰ মাৰিব পাৰিছিল। অকল সেয়ে নহয়; 'কবিতা আৱৃতি' যে এটা বিশেষ কলা—এই কথা নিজে আৱৃতি কৰি প্ৰতিপন্ন কৰোঁতাসকলৰ মাজতো তেওঁৰ স্থান আছিল অতি ওপৰত। মুঠতে, কবি নলিনীবালাৰ দৰে ভাৰতীয় নাবীত আৰু ঐতিহ্যৰ প্ৰতীক স্বৰূপিনী, গুণী-জ্ঞানী, সৰ্বকলা-বিশাৰদা নাবী অসমত দ্বিতীয় এগৰাকী আকিলৈকে গুলোৱা নাই। উদীয়মান কবি-শিল্পী-সাহিত্যিকাসকলৰ বাবে ই যে এটা প্ৰত্যাহ্বান, কোৱা বাহুল্য মাথোন।

প্ৰকৃতভাৱে কবি নলিনীবালাৰ শিল্পী মনটো শিশুহুলত সৰলভাবে সিক্ত হোৱাৰ বাবেই চিৰ-সেউজত লাভ কৰিছিল তেওঁৰ চিন্তাধাৰাই। কোমল-মতি শিশুসকলৰ লগত হাঁহি-ধেমালিৰে উমলি জামলি আৰু সময়ৰে সময়ৰে সাধুকথা বা গল্পৰ হলেৰে সিহঁতক সাকৰা উপদেশ দি তেওঁ এক অনাবিল আনন্দৰ ভূমি অনুভৱ কৰিছিল। আনহাতে, মনটো উদাৰ আৰু মহান হোৱাৰ কাৰণেই সকলোকে আপোনাৰ পুৰুষি আঁকোৱালি ল'ব পাৰিছিল। অৱশ্যে এটা কথা ঠিক যে এই বিশেষ গুণটো তেওঁ লাভ কৰিছিল তেওঁৰ মহান পিতৃ আৰু গুৰু 'কৰ্মবীৰ'ৰ পৰাই। কৰ্মবীৰৰ বৰদলৈ বাহিৰে দেখাত বিমান উগ্ৰ আছিল, শিঙাৰি তেওঁৰ অন্তৰ আছিল সিনানেই

কোমল। সেয়েহে বোধকৰোঁ এই দ্বিতীয় ভগ্নটো তেওঁ তেওঁৰ প্ৰিয়তমা কল্পা নলিনীবালাক দি যাব পাৰিছিল। এইজন চিবপুত্ৰ পিতৃৰ কথা নলিনীবালাই কৃতজ্ঞভাবে হুঁহুবিছিল আৰু মুক্তকণ্ঠে স্বীকাৰ কৰিছিল যে তেওঁৰ পিতৃ নবীনচন্দ্ৰই তেওঁক দ্বিতীয় জীৱন দান দি, অকাল-বৈধব্য যত্নপাত সেমেকি যাব খোজা তেওঁৰ শিল্পীমনটো পুনৰ সঞ্জীৱিত কৰি ধ্বংসৰ মুখৰ পৰা বক্ষা নকৰা হলে, তেওঁৰ গোটেই জীৱনটোৱেই হয়তো হৈ পৰিলহেঁতেন এক হুঁহুহ বোজা।

মাত্ৰ কুৰি বছৰীয়া গাভৰু অৱস্থাতেই নলিনীবালাই নিজ স্বামীক হেৰুৱাই বৈধব্যৰ নিদাকণ শোক সহ কবিত্ব লগীয়া হৈছিল। সেই অৱস্থাতে তেওঁৰ পিতৃহাৰা কণ কণ লৰা-ছোৱালী কেইটিৰে সৈতে পিতৃ নবীন চন্দ্ৰ বৰদলৈলৈ সোদৰৰ জীৱনীক সাধনা দি বুলু আই বঢ়াই নিজৰ ঘৰলৈ লৈ আহে; আৰু জীৱেকৰ অসহনীয় দুখ পাতলক বুলিয়েই নানান সজ উপদেশ-মূলক কিতাপ-পত্ৰৰ মাজত তেওঁক ব্যস্ত ৰাখিবলৈ যত্ন কৰে। এই আশা আংশিকভাৱে হলেও হয়তো বলৱতী হৈছিল। কিন্তু কি হ'ব? স্বামীৰ মৃত্যুৰ শোক ভালকৈ নো পাতলোতেই প্ৰায় আঢ়ৈ বছৰ শিহুতেই তেওঁৰ তিনি বছৰীয়া কনিষ্ঠ পুত্ৰ 'পুতলীয়ে' তেওঁক চিবদিনৰ বাবে এৰি গ'ল। এনেহেন মৰ্মস্তম্ভ বেদনাকো দেৱতাৰ আশীৰ্বাদ বুলি শিবপাতি লৈ, অসীম ধৈৰ্য্যৰে নিজকে সংযত কৰি, পিতৃৰ সান্ত্বনাবাগী আৰু উপদেশকে বেদবাক্য বুলি মানি, নিজৰ কৰ্মময় জীৱনত ন গঢ় দি, আধুনিক অসমীয়া কাব্যত নলিনীবালাই যি বিশিষ্ট অৰিহণা দি যাবলৈ সক্ষম হ'ল, তেনে দৃষ্টান্ত অসমীয়া তথা ভাৰতীয় সাহিত্য জগততে বিৰল।

শোকৰ শিহুত শোকে নলিনীবালাক এৰা নিদিলে। ইং ১৯৩৬ চনৰ আগভাগত এটা সামান্য মটৰ দুৰ্ঘটনাৰ সংক্ৰান্তত সৃষ্টি হোৱা এক মাৰাত্মক অহুৰত ('গেংগ্ৰীন'ত) জুগি কৰ্মবীৰ বৰদলৈৰ মৃত্যু হয়। তেখেতৰ হয়হীয়া প্ৰাৰুৰ দিনাই নলিনীবালাৰ দ্বিতীয় পুত্ৰ পবিত্ৰপ্ৰাণ চাংকাকতীকো নিৰ্ভূৰ কালে একৈশ বছৰ বয়সতে হৰি নিলে! পবিত্ৰপ্ৰাণে সেইবাৰ বি-এছ-টি পৰীক্ষা পাছ কৰা খবৰটো ওলাইছিলহে মাথোন।..... কিয় ? —কিয় বাক এনে হয় ??

যতাব-শিল্পী হিচাপে নলিনীবালাই জগৎগ্ৰহণ কৰিছিল বাবেই হয়তো, ভগবানে তেওঁক অকাল বৈধব্য আপি দিৱেই কান্ত সেৱাকি

ইটোৰ শিহ্নত সিটোকে চাবিটা শোকৰ মৰ্মস্তন আঘাত দি, তেওঁৰ অন্তৰক গভীৰভাৱে প্ৰদেহিত আধ্যাত্মিকতাৰ বেদন জগাই তুলিছিল। সেয়েহে বোধকৰোঁ বেদবাপী ব্যক্তি ইমান গভীৰ আৰু মৰ্মস্পৰ্শী হৈছিল তেওঁৰ কবিতাবাজি।

নলিনীবালাৰ বিভিন্ন ৰচনাবলীৰ সম্যক আলোচনা এনে এটি সীমিত পৰিসৰৰ প্ৰবন্ধত দাঙি ধৰাটো সম্ভৱ নহয়। তথাপি তেওঁৰ শেহতীয়া পুথি “অস্তিম হ’ব”ৰ বৎসামাত্ৰ আলোচনাই কবি গৰাকীৰ (জীৱনৰ) দাৰ্শনিক দিশটোৰ কিঞ্চিৎ আভাস দিব বুলি ভাবি এজাবাৰ নকৈ মোৱাবিলোঁ।

নলিনীবালাৰ মৃত্যুৰ এসপ্তাহমান আগতে প্ৰকাশ হোৱা, তেওঁৰ সাতটি কবিতা সম্বলিত “অস্তিম হ’ব” পুথিত কবিগৰাকীৰ শেষ আকাঙ্ক্ষা প্ৰশ্নটোত হৈ উঠা যেন-স্নাগে। এনে ভাব হয়—তেওঁৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ কবিতা “পৰমতৃষ্ণা”ৰ পৰিসৰো ইয়াত ঠায়ে ঠায়ে ভেদ কৰি, কবিৰ মন নিৰ্বিকাবত্ব লাভৰ পথেদি অনন্তধামলৈ গতি কৰিছে।

“যাবলৈ ওলোৱা বাটকৰা ভই, সাজু হলিনে নাই ?

দিগন্তত সোঁ পোহৰৰ বেথা বুৰ যায়

দৃষ্টিৰ সীমা অসীমত হেৰাই যায়,

নাই নাই, আৰু যে সময় নাই।

ঝোলোভাত বান্ধি ল’ এটি হাঁহি বেথা, এটুপি চকুলো,

চাবি,—বাট বাতে নেহেৰায়।

নাই নাই, আৰু যে সময় নাই।”

আধ্যাত্মিক-সপোন বিভোৱা কবিয়ে “নীলাস্বপ্ন”ত দেখা পায় :

“ইকুল নিকুল নাই ; নাই পাবাপাব,

নীলাময় বিশ্ব চৰাচৰ।

গভীৰ নীলিমা ভেদি বাজে যাত্ৰা হুন,

নীলাবিশ্বু মাৰ যায় নীলাৰ মাজত।”

শেহ মুহূৰ্ত্তত কবিয়ে দেখা পায় উৰলি শেষ হৈ যোৱা নিজৰ জীৱনৰ সাধুটো—

“এবি অহা পূজা জহি খহি শেষ হ’ব....

জীৰ্ণ বেহৰ হাইবোৰ পৰি বুলি....

এটি সাধু শেষ হ’ব।”

এটি অমৰণ হ'ব হ'বলৈ কবিয়ে শেষ বাহা কৰে ; প্ৰতিশ্ৰুতি দিয়ে সেই হ'বৰ সপোন বচনা কৰাৰ :

“কিয়কু দেহাৰ আঁৰত জীৱনৰ দেখি কপান্তৰ
নতুন দেখীয়ে হাঁহে জীৰ্ণ দেহা চাই...
জড় দেহে অবিৰাম কৰ্ম কৰি যায়
অক্ষয় সন্তাৰ স্তম্ভ ইংগীত পাই
পাৰলৈ হ'ব কপ—জগতৰ জীৱন্ত সন্তাৰ
জলন্ত দৰ্শন ।”

তথাপিও কবি কিন্তু আশাবাদী। উগ্ৰ দেশপ্ৰেমৰ (চ'ভিনিজম্‌ৰ) উৰ্দ্ধত সমাধিছা হৈ, জগজ্জীৱিৰ মায়াত কবি যুগ্মা—

“নবিলে আঁতৰ হ'ম জানো এই ঠাই এৰি ?
দেহাৰ মৰমী সাজ মাটিৰ বুকুত সোলোকাই
জনম ভূমিত যোব ন-কপ পৰশ বুলাই
সোপোৱালী জোনাক বাকিম...
হবে হ'বে সপোন আঁকিম ।”

কোৱা বাহুল্য, নলিনীবালাৰ দেশাত্মবোধে তেওঁৰ বিশ্বমানৰ প্ৰেমত কোনো প্ৰকাৰে আঁউল লগোৱা নাছিল। তেওঁৰ আধ্যাত্মিকভাৱে বহুত্ববাদৰ আশ্ৰয় লোৱা বুলি ভবাতে কোনো যুক্তি নাই। দেশাত্মবোধৰ কিবিভূক্তিক আধ্যাত্মলোকলৈ লৈ যাব পৰা প্ৰতিভা লৈ জগজ্জীৱণ কৰিছিল বাবেই, এই গৰাকী স্নানমগ্ণতা অসমীয়া তথা ভাৰতীয় মহীয়সী নাবীয়ে অসমীয়া কাব্যাকাশত এক স্বকীয় শ্ৰেষ্ঠ আসন দাবী কৰিব পাৰে।

যুঁঠতে, কবি নলিনীবালাৰ সান্নিধ্যত এই কথাটোকেই মই অহুতৰ কৰিছিলোঁ। যে, তেওঁ আছিল টিব আশাবাদী স্বপ্নবিলাসী কবি—যাৰ অন্তৰত টিবজাগ্ৰত আছিল নিজ জগজ্জীৱিৰ প্ৰতি অকণ্ঠ দেহ আৰু মানৱতাৰ প্ৰতি অকুঞ্জিত শ্ৰদ্ধা। সৰ্বত্ৰ বিৰাজমান, তেওঁৰ প্ৰতিভা আছিল সৰ্বশূন্য। অসমীয়া সামাজিক সাংস্কৃতিক তথা জাতীয় জীৱনৰ এনে কোনো দিশ নাছিল য'ত নলিনীবালাৰ সজ্জিয় সহযোগ নাছিল।

সৰ্বভাৰতীয় ক্ষেত্ৰতো নলিনীবালাই যথাযোগ্য স্বীকৃতি আৰু সন্মান আহৰণ কৰাৰ সুযোগ লভিছিল। সেইমতে বিচাৰ কৰিলে, তেওঁ আছিল পৰম ভাণ্ডাৰতী। নিজৰ ব্যক্তিগত জীৱনত তেওঁ যি হেৰুৱাইছিল,

শৈল্পিক, সামাজিক আৰু জাতীয় জীৱনত সেই অনুপাতেই লাভ কৰিছিল অসমৰ ভাষা সৰ্দো ভাৰতৰ অৰ্যাচিত সন্মান আৰু শ্ৰদ্ধা। নিৰ্বিবাদে ক'ব পাৰি, এইগৰাকী প্ৰথিতযশা কবি-শিল্পী-সাহিত্যিকাই বেদনাৰ বুনিনাদত আনন্দৰ সৌধ নিৰ্মাণ কৰিহে স্বদীৰ্ঘ চাৰিকুৰি বছৰীয়া তেওঁৰ জীৱনক সামৰণি পেলাব লগীয়া হৈছিল।

ইং ১৮৯৮ চনত জন্মগ্ৰহণ কৰি প্ৰায় চাৰিকুৰি বছৰকাল জীয়াই থাকি অসমীয়া ভাষা-সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ বেদীত বিশিষ্ট বৰঙনি দি, নিজ জন্মভূমি অসমীৰ মুখত হাঁহিব বেঙনি বিবিড়াই, ভাৰতীয় নাৰীস্বৰ প্ৰতীক এই গৰাকী নাৰীয়ে ইং ১৯৭৭ চনৰ ২৪ ডিচেম্বৰ দিনা নম্বৰ দেহা ত্যাগ কৰি অমৰ ধামলৈ গতি কৰিলে। তেওঁৰ অমৰ আত্মাই অসমৰ উদীয়মান শিল্পী-সাহিত্যিক সমাজলৈ আজিও তেওঁৰ চিৰসেউজ আবেগময়ী প্ৰেৰণাক বাণী প্ৰেৰণ কৰিব লাগিছে।

জীৱনত তেওঁৰ আত্মাৰ সৰ্বগ্ৰাসী ক্ষুধাৰ কপান্তৰ “পৰম তৃষ্ণা”ৰ দৰে মৰণতো তেওঁৰ বিদায় আছিল ‘পৰম বিদায়’। সেয়েহে কবিয়ে গায়—

জন্মত নলিনী দেৱী ! কাব্যমুতে তীব্ৰ বেদনাৰ
 ষোল সাৰি কবিল। বচন। বুনিনাদ আধ্যাত্মিকতাৰ
 লভিবলৈ' আকৌ এবাৰ অসমতে পুনৰ জন্ম
 'স্বৰ্গতো অধিক' বুলি জন্মভূমি মাতৃ অসম।
 তোমাৰ প্ৰাণৰ “পৰম তৃষ্ণা”ৰ তুলনা ক'তো যে নাই ;
 হে 'কাব্য-ভাৰতী' ! তোমাৰ বিদায়োয়ে 'পৰম বিদায়' !*

মহীয়সী নলিনীবালা আৰু অসম সাহিত্য সভা

অধ্যাপক শ্ৰীঅতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকা

বৰেণ্যা কবি নলিনীবালা দেৱী অসম সাহিত্য সভাৰ সভাপতি-সকলৰ মাজত এতিয়ালৈকে একমাত্ৰ মহিলা—ভৰাব মাজত এটি ভোটাভৰা। কেৱল মহিলা হোৱাৰ বাবেই যে তেওঁ এই সন্মানৰ পদত অধিষ্ঠিত হৈছিল এনে নহয়, কিয়নো অসম সাহিত্য সভাৰ সংবিধানত জাতিভেদ নাই, পুৰুষ-মহিলাৰ ব্যৱধান নাই, কোনো বিশেষ শ্ৰেণী বা জনগোষ্ঠীৰ বাবে আচুতীয় আসন নাই। নলিনীবালা দেৱীয়ে স্বকীয় কবি-প্ৰতিভাৰে জনমানসত বিকশিত হৈ, নিষ্ঠাৰে সাহিত্যসেৱা, জনসেৱা আৰু স্বদেশ সেৱাত আত্মোৎসৰ্গ কৰি নিজ যোগ্যতাৰে এই সন্মান আৰ্জি লৈছিল আৰু জীৱনৰ শেষদিনলৈকে সাহিত্য সভাৰ সিংহপীৰাখনৰ জেউতি চৰাই আছিল। যুত্থৰ পিছত আজি সেই জেউতি হ’ল আকানী জেউতি। কোনো কোনো প্ৰাক্তন সভাপতিৰ দৰে তেওঁ পীৰা এৰাৰ পিছত সাহিত্য সভাৰ চন্দন চ’ৰাৰ পৰা ফালৰি কাটি ধকা নাছিল। নকলেও হ’ব যে কৰ্মবীৰ নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈদেৱক স্বৰ্ণমুকুট শিল্পাবলৈ অসম সাহিত্য সভাই সম্মান আৰু স্মৃতিৰ স্মৃতি উলিয়াবলৈ হেগ নেগালে। কৰ্মবীৰৰ ‘মহাবেতা সমা’ স্মৃতিগা কল্পা নলিনীবালাই পিতৃৰ প্ৰাণ্য ভাগ অধিকাৰ কৰিয়েই নেবিলে, নিজৰ বৰীয়াকৈও অসম সাহিত্য সভাক গৌৰৱান্বিত কৰি থৈ গ’ল, জুবনেৰী অসম মাতৃৰ দ’লৰ কলচী আৰু ওপৰলৈ তুলি থৈ গ’ল। সাহিত্য সেৱাত নবীনহুহিতা নলিনীবালা পিতৃভকৈয়ো একাঙ্গী চৰা আছিল বুলিহে ক’ব লাগিব। সেয়ে হলেও নলিনীৰ ধৰ্মনীৰ সিনে সিনে প্ৰবাহিত হৈছিল পিতৃ কৰ্মবীৰৰ কৰ্মপ্ৰেৰণা, সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ কল্পাবা ‘অলকানন্দা’, আৰু উল্লীৰণ হৈছিল সময়ে সময়ে দেশপ্ৰেমৰ অধিস্থলিত। নবীন-নলিনী এই দুই পিতৃ-কল্পাক বেলেগ চকুৰে চাব

নোৱাৰি। যিমান দিন নলিনীবালা আমাৰ মাজত আছিল সিমান দিনলৈ তেওঁৰ মাজেদি অশৰীৰীভাৱে হ'লেও পোৱা গৈছিল কৰ্মবীৰ নবীনচক্ৰক। সেই কাৰণেই কৰ্মবীৰক সাহিত্য সভাৰ সভাপতি পাতিব নোৱাৰাৰ বাবে বিদ্ৰুতি হৈছিল, হাতে—মূলে সেই ক্ৰতি পূৰণ কৰিছিল তেওঁৰ যশস্বিনী কক্সা নলিনীবালা দেৱীয়ে। সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীয়ে এই বিষয়ে সাক্ষ্যদান কৰিব।

অসম সাহিত্য সভাৰ প্ৰতিষ্ঠা-যুগত নলিনীবালা দেৱী আছিল বটবুৰু স্বৰূপ দেউতাকৰ ডেউকাৰ আঁৰত, স্বকীয় বাটেৰে আগবাঢ়িছিল আত্মপ্ৰতিষ্ঠাৰ ব'দকাচলিত ১৯৭০ চনত ড° মহিহুল ইছলাম বৰা চাহেবৰ শৌৰ্যবোহিত্যত যোৰহাটত অনুষ্ঠিত অসম সাহিত্য সভাৰ ১৮শ অধিবেশনত যোগ দি নলিনীবালা দেৱীয়ে এখন দাৰ্শনিক ভাবাপন্ন বচনা পাঠ কৰিছিল অক্ৰম তাৰ পিছত ছুই এখন বহুবেকীয়া অধিবেশনত তেওঁ দৰ্শকৰ আসনৰ পৰাই সাহিত্য সভাৰ আলোচনাত লেখ চাইছিল। ১৯৫০ চনত ড° স্বৰ্ণকুমাৰ ভূঞাদেৱৰ শৌৰ্যবোহিত্যত ছিলঙত অনুষ্ঠিত যুগান্তকাৰী অধিবেশনতো নলিনীবালা দেৱীয়ে যোগদান কৰা নাছিল।

এই লেখকক যেনেকৈ সেই ছিলং অধিবেশনত ঘটনাচক্ৰই সাহিত্য সভাৰ বাৰুৱাৰী হাতত তুলি দিছিল, সেইদৰে তাৰ পিছৰ বছৰত ঘটনাচক্ৰইহে নলিনীবালা দেৱীকো সাহিত্য সভাৰ লগত সঘনকৈ সোণালী জৰীয়ে কটুকটীয়াকৈ বান্ধি পেলাইছিল। অৱশ্যে এই বন্ধন আছিল মৰমৰ বন্ধন—শোদা স্বৰূপ। অসম মাতৃৰ বন্ধন।

মই যেতিয়া মোৰ কাৰ্যকালৰ প্ৰথম বছৰত সম্পাদকৰ বিষয়-বাব বুলি লওঁ, তেতিয়া আছিল নাকৰ ওপৰত নহাত পানী। সাহিত্য সভাৰ উৰালত একমাত্ৰ কৰ্ণধাৰ ভূঞা ডাঙৰীয়াৰ পৰামৰ্শ বিতৃতিৰ বাহিৰে এটা ফুটা কড়িও নাছিল। সাহিত্যাহুৰাগী বন্ধু-বান্ধবৰ লগত মিলি জুলি জাব-জোঁথৰবোৰ গুচোৱাত লাহে লাহে আকাশ কৰকাল হৈ আহিছিল। কিন্তু দুখৰ বিষয় বছৰটোৰ শেষৰ ফালে সম্পাদকৰ সাম্ৰাজ্য অসাৱধানতাৰ বাবে সভাপতি নিৰ্বাচনত ছুই-এজনৰ মনত অসন্তুষ্টিয়ে দেখা দিছিল। তাৰ ফলত অৰ্থাৎ এই সম্পৰ্কে বাস্তবিকভাৱে বাদ-প্ৰতিবাদ হোৱা দেখা পাই বিপুল ভৌতিক্যত জয়লাভ কৰিও 'বন-ফুল'ৰ কবি ষষ্ঠীজনাথ হুৰবান্দেৱে মূৰ জোকাবিলে; তেওঁ অৱশ্যে জয়লাভ কৰিব

অজুহাত দেখুৱাইছিল। তাৰ পিছত 'অঞ্জলি'ৰ কবি হুৰ্গেৰৰ শৰ্মাদেৱকো একোপধ্যে সেই সন্মান লবলৈ মান্তি কৰাৰ পৰা নহ'ল।

তিনিবাবে নিবাৰ কবিলৈ মই অকলে 'সন্ধিয়াৰ হুব'ৰ কবি নলিনীবালা দেৱীৰ কথা গাপিছিলো। তেওঁ তেতিয়া গুৱাহাটীৰ মোৰ-পুখুৰীৰ পূবে থকা কৰ্মবীৰৰ 'শান্তিভৱন'ত আছিল। মই তেওঁৰ আগত সকলো কথা বিবৰি সাহিত্য সভাৰ আগত এক সঙ্কটে দেখা দিয়া বুলি কৈ মোৰহাটত অগুষ্ঠিত হব লগীয়া অসম সাহিত্য সভাৰ ২৩শ অধিবেশনৰ সভানেত্ৰী হবলৈ সৰিনয়ে অহুবোধ জনালো।

তেওঁ সকলো কথা মোৰ পৰা মনোযোগেৰে শুনি কলে—“অসম সাহিত্য সভা আমাৰ সকলোৰে মৰমৰ জাতীয় অগুষ্ঠান। ছিলঙত ই লোঁ সিদিনা পুনৰ্জীৱন লাভ কৰিছে। সভাপতিৰ অভাৱত এতিয়া ইয়াৰ বিপৰ্যয় মান্তি আনিব নোৱাৰি। মোৰ গা ভাল নহয়; হাৰ্টৰ অস্থখ। উমেশে (ভাৱে ডাক্তাৰ উমেশচন্দ্ৰ বৰদলৈ) বেজী দি আছে। মই তাক বুজাই ক'লে সি নিশ্চয় অহুমতি দিব।”

সভানেত্ৰী হবলৈ নলিনীবালা দেৱীয়ে সন্মতি দিয়াত মোৰ মূৰেদি এচলু পানী পাৰ হৈ গ'ল। আনুষ্ঠানিকভাৱে পত্ৰ এখন তেওঁক দি হুইটচিমে ঘৰলৈ উলটি আহিলোঁ। পিছদিনা বাতিপুৰা তলত দিয়া চিঠিখন পাইছিলো। শেষ ভালেই সকলো ভাল।

শান্তিভৱন, গুৱাহাটী

২০।১১।৫৪

“সম্পাদক ডাঙৰীয়া,

আপোনাৰ ১৪।১১।৫৪ তাৰিখৰ চিঠিখনত অহা মোৰহাটত বহিবলগীয়া সাহিত্য সভাৰ ২৩শ অধিবেশনত মোক সভানেত্ৰী নিৰ্বাচিত কৰিছে বুলি জানিব পাৰি মই গৌৰৱ অহুতৰ কৰিছো। প্ৰথমতে হুকমি হুৰ্বাদেৱক এইবাৰ সভাপতি নিৰ্বাচিত কৰা শুনি নথৈ বং পাইছিলো। তেখেতৰ শাৰীৰিক অস্থস্থতাৰ কাৰণে বৰোৱদ্ধ শ্ৰীযুত শৰ্মাদেৱেই সভাপতিৰ আসন অলঙ্কৃত কৰা সকলোৰেই বাহনীয় আছিল। তেখেতেই অসমত জনোৱাত হুপণ্ডিতসকলৰ এই গৌৰৱপূৰ্ণ আসনধৰ্মি এই অবোগ্যলৈ সাহিত্যিক-সকলে আগবঢ়ালে যেতিয়া হুৰীৱন্দৰ দেহৰ দাব এই অমূল্য গৌৰৱ

প্রত্যাখ্যান কবিবলৈ মোৰ শক্তিৰ নাটনি অনুভব কৰিছোঁ। কিন্তু মোৰ কবলগীয়া এইখিনিহেই—শব্দৰ মোৰ অস্তি বেয়া। তথাপি জননী-কল্পকৃষিক লেৱাক মনোভাৱ লৈ কগীয়া দেহাবেই মোৰ সাধ্য অনুসৰি এই আসনৰ সন্মান বাধিবলৈ আপ্ৰাণ চেষ্টা কৰিম।

ইতি—

বিনয়াবনত

(স্বাঃ) শ্ৰীনলিনীবালা দেবী।”

নলিনীবালা দেবীৰ নিৰ্বাচনে ভাকৰীয়া বিসম্বাদী পক্ষকে ধৰি অসমৰ সমগ্ৰ বাইজকে সন্তুষ্ট কৰিলে। ইমান দিনে এই গবাকী বিহুঘী নাৰী পান্তৰ আঁৰত থকা লাওৰ দৰে গুৱাহাটীৰ ‘শান্তিভৱন’ত বাইজৰ চকুৰ আঁৰ হৈ আছিল। সাহিত্য সভাৰ গুৰি বঠাপাট তুলি লবলৈ তেওঁ সন্মতি দিহাত অচিৰতে সাহিত্য সভাৰ আকাশ ফৰকাল হ’ল। বাটৰ বিধি-পৰালিবোৰ আপোনা আপুনি নাইকিয়া হৈ গল। ১৯৫৪ চনৰ ৩১ ডিচেম্বৰ আৰু ১৯৫৫ চনৰ ১ জানুৱাৰীত যোৰহাটত অসম সাহিত্য সভাৰ ত্ৰয়োবিংশ অধিবেশন নলিনীবালা দেবীৰ পৌৰোহিত্যত সুসম্পন্ন হ’ল। বতৰ ডাৱৰীয়া হোৱা সত্ত্বেও বিশিষ্ট দৰ্শক, দূৰণিবটীয়া প্ৰতিনিধি, পুৰুষ-মহিলা আদিৰে যোৰহাটৰ চক্ৰকান্ত ‘সন্দিকৈ ভৱন’ চৌহদত আটোমটোকাৰিকৈ নিৰ্মাণ কৰা সভামণ্ডপ উপচি পৰিছিল। যোৰহাট নগৰত দলদোপ হেল্লোলদোপ লাগিছিল। শুভ মুহূৰ্তত বৰপেটাৰ ভাগৱতবাগীশ নাৰায়ণচক্ৰ দেৱমিশ্ৰ-দেৱে বেদমন্ত্ৰ পাঠ কৰি সভা উদ্বোধন কৰে। তাৰ পিছতে হঃ মণিকচক্ৰ বৰদাদেৱৰ ঘোষাপাঠ। এক গান্ধীৰ্যপূৰ্ণ পৰিবেশত সভাৰ কাৰ্য আৰম্ভ হয়। আদৰগী সভাৰ সভাপতি জ্ঞানৰি বাধানাথ ফুকন আৰু প্ৰাক্তন সভাপতি ডঃ সূৰ্য্যকুমাৰ ভূঞাই সভানেত্ৰীক যথাবিধি সন্তায়ণ জনায়। ফুকন ডাঙৰীয়াই তেওঁৰ বহুবুলীয়া পুৰণি তথ্যপাতিৰে সন্মুখ সাৰগৰ্ভ অতি-ভাষণ পাঠ কৰাৰ অন্তত নলিনীবালা দেবীয়ে অসৰীয়া ভাষা-সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ বিভিন্ন দিশ সামৰি সভানেত্ৰীৰ অতিভাষণ পাঠ কৰে। মিঠা মিঠা, কবিতা কবিতা লগা এই ভাষণ ‘অসম সাহিত্য সভাৰ ভাষণাবলী’ত ১৪ৰ্থ ভাগত সংৰক্ষিত হৈছে। এই অধিবেশনৰ বিতং বিৱৰণ ‘অসম সাহিত্য সভাৰ ৰূপলেখা’ত আৰু নলিনী দেবী ৰচিত ‘এবি অহা দিনবোৰ’ গ্ৰন্থত সন্নিবিষ্ট হৈছে।

অভিবেশনৰ দ্বিতীয় দিনা শোক-প্ৰস্তাবকে ধৰি সৰ্বমুঠ চৈধ্যটা প্ৰস্তাব সৰ্বসন্মতিক্ৰমে গৃহীত হয়। প্ৰস্তাববোৰ উত্থাপন আৰু অনুমোদন কৰি একোটি ভাষণ দিছিল অসমৰ বিভিন্ন স্থানৰ পৰা যোৱা বিশিষ্ট প্ৰতিনিধি-সকলে। সেই সকল আছিল হৰিপ্ৰসাদ বৰুৱা, নকুলচন্দ্ৰ ভূঞা, নীলমণি ফুকন, বিশ্বনাথৰাণ শাস্ত্ৰী, বাণানাথ ফুকন, আনন্দচন্দ্ৰ বৰুৱা, প্ৰেমধৰ বাজখোৱা, চৈয়দ আব্দুল মালিক, পদ্মধৰ চলিহা, প্ৰফুল্লচন্দ্ৰ বৰুৱা, অভূলচন্দ্ৰ হাজৰিকা, মধনচন্দ্ৰ বৰুৱা, মহাদেৱ শৰ্মা, জীৱনচন্দ্ৰ গোস্বামী, শিৱপ্ৰসাদ বৰুৱা, অৰিনী চৌধুৰী, উপেন্দ্ৰ দত্ত, মিত্ৰদেৱ মহন্ত, হেমচন্দ্ৰ দত্ত, ব্ৰজেন বৰপূজাৰী, শৈলেন্দ্ৰনাথ ফুকন, মনোৰঞ্জন শাস্ত্ৰী, হেম বৰুৱা, পৰাগধৰ চলিহা, বিশ্বনাথ বাজবংশী, প্ৰতীতি।

সভাত ভালেমান প্ৰস্তাব গৃহীত হয়। তাৰ ভিতৰত আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ ১৭শ প্ৰস্তাবটো তলত হুবহু তুলি দিয়া হ'ল।

১৭শ প্ৰস্তাব :- পশ্চিমবঙ্গ কংগ্ৰেছ কমিটিয়ে ৰাজ্য পুনৰ্গঠন আয়োগক আগত দাখিল কৰা দ্বাৰকপত্ৰত অসম আৰু অসমীয়া জাতি সম্পৰ্কে হীন আৰু অপমানসূচক মন্তব্য প্ৰকাশ কৰি অসমীয়া জাতিৰ আত্ম-সন্মানত দাকৰণ আঘাত দিয়াৰ বাবে এই সভাই পশ্চিমবঙ্গ কংগ্ৰেছক গৰিহণা দিয়ে আৰু এনে অবাঞ্ছনীয় কাৰ্যৰ তীব্ৰ প্ৰতিবাদ জনায়; বিশেষকৈ তলত লিখা কথাখিনি সেই প্ৰতিবেশনৰ পৰা অবিলম্বে প্ৰত্যাহাৰ কৰিবলৈ নিৰ্দেশ দিবৰ বাবে সভাত চৰকাৰক আৰু ৰাজ্য-পুনৰ্গঠন আয়োগক আখিৰ সন্মিলনে অনুৰোধ জনায় আৰু এই সম্পৰ্কে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ, ৰাজ্য চৰকাৰ আৰু সংশ্লিষ্ট সকলোৰে দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰে। প্ৰত্যাহাৰ কৰিব লগীয়া বিশেষ আপত্তিজনক কথাখিনি হ'ল এই :-

“Assamese have no real patriotism. They have already betrayed the cause of the Indian unity and integrity by allowing Sylhet, a Bengali speaking area to go easily to Pakistan. The motive behind there is nothing but to increase percentage of Assamese in Assam. Assam is, therefore, not eager to maintain the present frontiers of India. So she can not be relied upon so as to prove equal to the task of maintaining strategically important frontiers.”

এই প্রস্তাবটো উত্থাপন কৰিছিল ডেকাফুকনৰ ভ্ৰাতা শৈলেন্দ্ৰনাথ ফুকনে আৰু জোৰেৰে সমৰ্থন কৰিছিল সভানেত্রী নলিনীবালা দেৱীয়ে এটা উদ্বোধনাময় ভাষণেৰে। বাগ্মীবৰ ফুকন, শৈলেন্দ্ৰ ফুকন আৰু নলিনীদেৱীৰ উদ্বোধনাপূৰ্ণ বক্তৃতাই সমজুৱাসকলক বিশেষভাৱে উত্তেজিত কৰি তুলিছিল। ঠেবেঙা কাৰতো শৰীৰবোৰ তপত হৈছিল।

আজিকালিৰ দৰে সেই সময়ত সাহিত্য সভাৰ নিৰ্বাচনত ভোটৰ ভূতে লজ্জিবলৈ বিশেষ হুবিধা পোৱা নাছিল। সমিলমিলভাৱে আলোচনা-বিলোচনা আৰু পৰস্পৰ বুজাবুজিৰ মাজেদি নিৰ্বাচন-পৰ্ব সমাপ্ত হৈছিল। নামভট্টকৈ কামত অধিক গুৰুত্ব আৰোপ কৰা হৈছিল। জ্যেষ্ঠ সাহিত্যিক-সকলক সন্মান দেখুৱাবলৈ সকলোৰে আগ্ৰহ আছিল।

নতুন বছৰৰ বাবে নিৰ্বাচিত কাৰ্যপালিকাৰ সদস্যসকল আছিল : নলিনীবালা দেৱী (সভানেত্রী) ; অধ্যাপক অতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকা (প্রধান সম্পাদক) ; ডঃ সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা (কোষাধ্যক্ষ) ; প্ৰেমধৰ ৰাজখোৱা (পত্রিকা সম্পাদক) ; যতীন্দ্ৰনাথ গোস্বামী (সহ-সম্পাদক) ; কৰুণাধৰ বৰুৱা (সহ-সম্পাদক) , বঙ্ককান্ত বৰকাকতী, অধ্যক্ষ হেম বৰুৱা, মিত্ৰদেৱ মহন্ত, আনন্দচন্দ্ৰ বৰুৱা, ডঃ মহেশ্বৰ নেওগ, অধ্যাপক বৰুনীকান্ত দেৱ শৰ্মা, অধ্যক্ষ পৰাগধৰ চলিহা, অম্বিনী চৌধুৰী, শিৱপ্ৰসাদ বৰুৱা, চৈয়দ আব্দুল মালিক, ভবানন্দ ৰাজখোৱা, শ্ৰীমান প্ৰফুল্ল গোস্বামী, শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ দাস, বিষনাথ ৰাজবংশী, দেবেন্দ্ৰ চন্দ্ৰ দাস, (সদস্যসকল)।

নক'লেঙ হ'ব যে এনে এখন শক্তিশালী কাৰ্যপালিকা লৈ অসম সাহিত্য সভাৰ যি কোনো সভাপতি-সম্পাদকে গৌৰৱ অহুস্তৱ কৰিব পাৰে। ইয়াৰ ভালেকেইজনে পিছত সভাপতিৰ আসনো অলঙ্কৃত কৰি অসম সাহিত্য সভাৰ নাম উজ্জল কৰিছিল। এওঁলোকৰ পৰা গঠনমূলক সজ বিহা-পৰামৰ্শ আৰু সহযোগ লাভ কৰি আগৰ বছৰ বিপৰ্যয়ৰ পিছত ধানধিত লগা সভাখনে সেই বছৰ অগ্ৰগতিৰ পথত দৃঢ়ভাবে এটা খোজ দিব পাৰিছিল। সভানেত্রী নলিনী দেৱীৰ সাহসী নেতৃত্বই সভাৰ বাহিৰে-ভিত্তৰে সকলোকে উৎসাহিত কৰিছিল অহুপ্ৰেৰণাৰ বোগেদি।

নলিনীবালা দেৱীৰ কাৰ্যকালৰ বছৰটোত কাৰ্যনিৰ্বাহক সভাৰ চাৰিটা অধিবেশন বহে। ১ম অধিবেশন ১২৫৫ চনৰ ২ জানুৱাৰীত যোৰহাটত, ২য় অধিবেশন ১৩ আৰু ১৪ মাৰ্চত গুৱাহাটীত, ৩য় অধিবেশন

২২ আগষ্টত বোম্বাইত আৰু ৪ৰ্থ অধিবেশন ২৩ ডিচেম্বৰত গুৱাহাটীত বহে। সমিতিৰ আটাইকেইজন সদস্যই মিলিজুলি এটি পৰিয়ালৰ মাতৃহক দৰে কাম কৰিব পাৰিছিল। সভানেত্রী গৰাকী তৃতীয় অধিবেশনৰ বাহিৰে আন আটাইকেইখন অধিবেশনত উপস্থিত আছিল আৰু অস্বীয়া গাৰে হলেও তেওঁ সক্ৰিয় ভাগ লৈছিল।

সেই বছৰ আটাইতকৈ উল্লেখযোগ্য কাম আছিল বাৰ্দ্ধা-পুনর্গঠন আয়োগৰ আগত অসম সাহিত্য সভাৰ স্মাৰকপত্ৰ আৰু সাক্ষ্য প্ৰদান। ফকল আলি, হুদয়নাথ কুঞ্জক আৰু হৰ্গাঁৱ পানিকৰক লৈ এই সম্পৰ্কে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে এটা তিনিজনীয়া আয়োগ গঠন কৰি দিছিল। অসমৰ সীমাৰ সাল-সলনিত আৰু টনা-আকোৰা সম্পৰ্কত দেশৰ বা-বতাহ তপত হৈ উঠিছিল। ৰাজনীতিৰ কালৰ পৰা নহলেও ভাষা আৰু সংস্কৃতিৰ কালৰ পৰা অসম সাহিত্য সভাই আয়োগৰ আগত নিজৰ বক্তব্য উত্থাপন কৰাটো উচিত বিবেচনা কৰি এটা সঁজাতি দল গঠন কৰি দিছিল। এই সঁজাতি দলৰ গুৰি ধৰিছিল সভানেত্রী নলিনীবালা দেৱীয়ে। এই স্মাৰক-পত্ৰৰ শেষৰ ছেদটো তলত হ'বহ তুলি দিয়া হল—

**** In view of the reasons and considerations, advanced above, we, on behalf of the Asam Sahitya Sabha, beg to submit before the States Reorganisation Commission (i) that no part of the State of Assam, as at present constituted, be taken away from it; (ii) that the North Eastern Frontier Agency be forth with amalgamated with Assam; (iii) that Cooch Behar, Jalpaiguri and Darjeeling be transferred to the State of Assam, subject to the will of the people of these Districts; (iv) that the two Part C States of Manipur and Tripura be merged with Assam subject to the will of their people and to provisions for subvention from the Government of India; and (v) that the illconceived plans of separate States on this defence frontier like Purbanchal and Hills State be not countenanced.**

We ardently believe that the reasons and arguments, advanced by us, and the claims, made in the light of these reasons and arguments, would find careful consi-

deration in the hands of the learned members of the State Reorganisation Commission, and the future of Assam would be decided in the best interests of India in general and of Assam in particular.

Nalinibala Devi

President Asam Sahitya Sabha

Atulchandra Hazarika

General Secretary,

Asam Sahitya Sabha.

Nilamani Phookan (ex-President),

Biswanath Rajbansi (Silchar, Cachar),

Debendranath Das (Goalpara),

Paragdhara Chaliha,

Satyendranath Sarma,

Maheswar Neog,

Members, Assam

Sahitya Sabha

Asam Sahitya Sabha

Gauhati Office

May 10, 1955.

সম্পূৰ্ণকৈ নহ'লেও অসম সাহিত্য সভাই যে আংশিক কৃতকাৰ্যতা লাভ কৰিছিল সেই বিষয়ে সন্দেহৰ ঠল নাই। ইয়াৰ ফলত অসমৰ পূৰ্বৰ সীমা অটুট থাকিল, চক্ৰান্তকাৰীবিলাকে গোৱালপাৰাক কাঢ়ি নিব নোৱাৰিলে; কিন্তু পুৰণি অসমৰ ক'লা, কুঠি, ধৰ্ম আৰু সাহিত্যৰ কেন্দ্ৰ কোচবিহাৰ অসমৰ বুকুলৈ ঘূৰি নহাত আজিও প্ৰতিজন অসমীয়াই ব্যথা অনুভৱ কৰে।

সভানেত্ৰী নলিনী দেৱীয়ে শিহৰ বহৰ যুকলি সভাত এটা বিদায়-বাণী পাঠ কৰি তেওঁৰ কাৰ্যকালৰ বহুবাটোৰ খতিয়ান দাঙি ধৰিছিল এনেদৰে—
 "বোৰহাটত বহা সাহিত্য সভাৰ ২৩শ অধিবেশনত আপোনাসকলে এই অযোগ্যক গোবৰদৰ আনত বহুৱাই সভানেত্ৰীৰ ভাৱ দিছিল। এবছৰ কাল সাহিত্য সভাৰ সভানেত্ৰীৰূপে দেশৰ ভাৱাৰ সেৱাকাৰ্য্যত যোৱা এই ক্ষুদ্ৰ শক্তিয়ে বখালাধ্য বৰঙণি যোগাবলৈ চেষ্টাৰ ক্ৰটি কৰা নাই। আপোনালোকে প্ৰধান সম্পাদকৰ প্ৰতিবেদনত শুনিছে, এই বছৰৰ ভিতৰত অসম সাহিত্য সভাৰ তালোৱান পাখা-সভা আৰু বীহুত-সভা

নতুনকৈ গঢ়ি উঠিছে। অসমৰ চুকে-কোণে পৰ্বতে-ভৈয়ামে অসমীয়া সাহিত্যৰ প্ৰতি আগ্ৰহ আৰু সহানুভূতি দেখা গৈছে। সাহিত্য সভাৰ জীৱন-বুৰঞ্জীত এই বহুভেদেই সভ্য-সংখ্যা আৰু শাখা-সভাৰ সৰ্বোচ্চ সংখ্যাত উপনীত হৈছে। বহুদিনৰ পৰা গোট খাই থকা সাহিত্য সভাৰ নানা বেমেজালি আঁতৰ হৈ আজিৰ স্বাধীন অসমৰ সাহিত্য সভা বাহুমুক্ত চক্ৰকলাৰ দৰে অসম আকাশ শুৱনি হৈ পৰিছে। বিশেষভাৱে এই বহুভেদে অসমৰ ভাগ্য নিৰ্ণয়ক সীমা নিৰ্ধাৰণ আয়োগৰ আগত সাহিত্য সভাৰ সাক্ষ্যদান, চৰকাৰী ভাষা আয়োগৰ আগত সাক্ষ্যদান কৰিবলৈ পোৱা সাহিত্য সভাৰ বুৰঞ্জীত অৱগীৰ ঘটনাক্ৰমে চিৰদিন গৌৰৱ দান কৰিব। দুখৰ বিষয় শ্ৰীশঙ্কৰ গুৰুৰ সংস্কৃতি বিকাশৰ তীৰ্থস্থান কোচবিহাৰক আমি অসমলৈ ঘূৰাই আনিব নোৱাৰিলো। অসমৰ সীমাবেধা নিৰ্ধাৰণৰ এটি বিচ্ছেদৰ বিপদ কালিয়াৰ চিন বৈ গল। তথাপি আমাৰ অসমৰ সীমাৰ কিছু পৰিমাণে বন্ধা পৰিল। এই সকলো সাৰ্থকতাৰ মূলতে মই উল্লেখ নকৰি নোৱাৰোঁ যে আজি দুবছৰে প্ৰধান সম্পাদকৰূপে নিৰ্বাচিত হৈ একান্ত আন্তৰিকতাৰে দেশৰ ভাষাৰ সেৱা নিজৰ প্ৰধান কৰ্তব্যৰূপে সমাধা কৰি মোৰ সক ভাইব ভূল্য শ্ৰীমান অতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকাদেৱৰ আপ্ৰাণ চেষ্ঠাতেই সম্ভৱ হৈছে। দেশৰ ভাষাৰ সেৱাত এনে ঐকান্তিক নিষ্ঠা নহলে কাৰ্যক্ষেত্ৰত সকলতা লাভ কৰিব নোৱাৰি। মই আশা কৰোঁ, ভবিষ্যতলৈ নিৰ্বাচিত সম্পাদকসকলে এনে নিষ্ঠাপূৰ্ণ আৰ্হিৰে অসমীয়া জাতিৰ অতি চেনেহৰ এই সাহিত্য-সভাৰ সেৱাৰ ভাৱত আত্মনিয়োগ কৰিব। দুখৰ বিষয়, যোৱা বছৰৰ কাৰ্যকৰী সভাৰ নতুনকৈ নিৰ্বাচিত হোৱা নবীন প্ৰধান সভ্যসকলে অতদিনে অৱহেলিত হৈ থকা সাহিত্য সভাৰ বিভিন্ন ধৰণৰ উন্নতি পথৰ কাৰ্যকৰী কৰিবলৈ দেখেকেহে যত্ন কৰিছে।

বহুছন্দৰ সন্মত উপদেশ ডেকাসকলৰ কৰ্মশক্তিৰ ওপৰতেই সাহিত্য সভাৰ সকলো সাৰ্থকতা নিৰ্ভৰ কৰিছে। উঠি অহা এচাম ডেকা-গাভৰু সাহিত্যিকৰ সাত্ৰুজাৰাৰ সেৱাৰ প্ৰতি আগ্ৰহ দেখা গৈছে। সংখ্যাত ভাৰ হলেও তেখেতসকলৰ সৃষ্টিভিত্তি অৱদানে সাত্ৰু ভাষাৰ ভালেখিনি অজ্ঞান হুব কৰিব হুসি মোৰ আশাবাদী মনে কাৰ্যমা কৰে।

অসমৰ একমাত্ৰ সৰ্বজনীন জাতীয় অস্থান অসম সাহিত্য সভাৰ বন্ধা

তলতে উদীয়মান অসমৰ শক্তি কেন্দ্ৰীভূত কৰিবৰ স্বপ্ন হৈছে। এশ এটা সমাজৰ কৰাল গ্ৰাসৰ পৰা অসমে কোনো দিনেই মুক্ত নাহিব পৰা নাই। এনে অৱস্থাত আমাৰ ঢুকি পোৱা পৰ্বত-ভৈয়ামৰ মিলিত শক্তিয়েই সত্যবদ্ধ হৈ, সকলো সমস্যাৰ সমাধান কৰিবলৈ আমাৰ প্ৰতিজ্ঞাবদ্ধ হ'ব লাগিব।

মোৰ জীৱনৰ বেছি মাৰ যাওঁ যাওঁ, চিৰ চেনেহী অসমৰ ধূলিতে মোৰ জীৱন ফুলপাহি সৰি পৰিব। গোটেই জীৱন জুৰি হৃদয় মহান অসমৰ পৰিত্ৰতা চৰিত্ৰবল নিৰ্মল কান্তিৰ যি কল্পনা সপোন দেখি আহিছোঁ সেয়ে মোৰ জীৱনৰ আকাঙ্ক্ষা হৈ যুগে যুগে যুৰি আহিব এই অসমৰ বুকুলৈকে; হয়তো এদিন মোৰ কল্পনা-সপোনে ৰূপ লব, হৃদয় অসম, নৈতিক চৰিত্ৰবলত বলিৱান অসমে শৌৰ্য্যে-বীৰ্য্যে গৌৰৱ জগাই ভাৰতত শ্ৰেষ্ঠ স্থান অধিকাৰ কৰিব। পৰম পিতাৰ চৰণত প্ৰাৰ্থনা জনাওঁ সেই সপোন যেন সফল হয়।

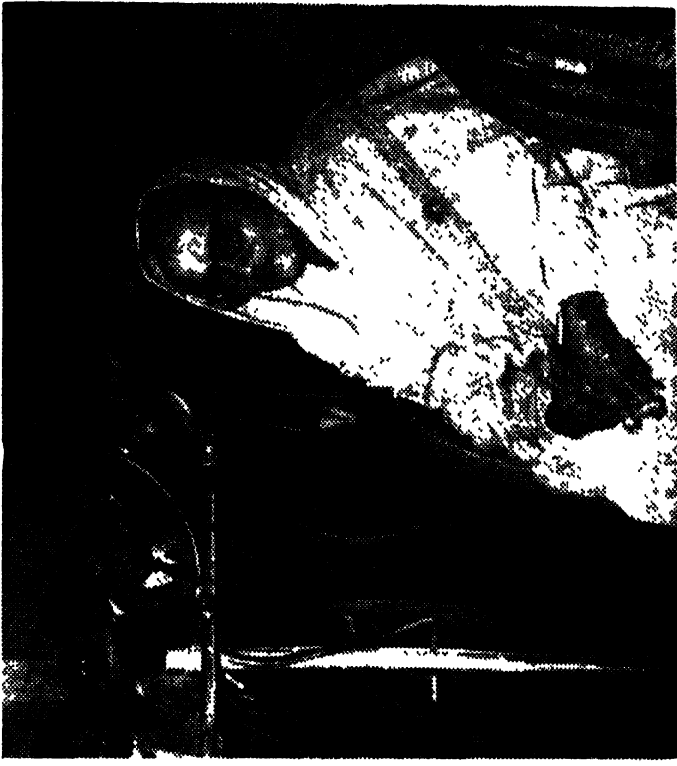
শেহত আজি এৰছবে আপোনালোকে মৰমেৰে দিয়া গুৰু দায়িত্বৰ ভাৰ আজি যোগ্যজনৰ হাতত সমৰ্পণ কৰি কৰযোগে আপোনালোকৰ ওচৰত মেলানি মাগিলো; দায় দোষ যেন মৰিষণ কৰে।”

আনুষ্ঠানিকভাৱে সভানেত্ৰীৰ কাৰ্য্যকাল অন্ত পৰিছিল যদিও সেই মোৰহাট অধিবেশনৰ পৰা মৃত্যুৰ দিনলৈকে মন্দিৰীবালা দেবী অসম সাহিত্য সভাৰ লগত কটকটীয়া মৰমৰ এনাৰ্জীবে বান্ধ খাই আহিছিল। সাহিত্য সভাই লাগ বুলিলেই তেওঁ সক্ৰিয় সহযোগ লাভ কৰিছিল। বিশেষ অহুৰিধা নহলে তেওঁ সাহিত্য সভাৰ বহুবেকীয়া অধিবেশনবোৰত উপস্থিত থাকি বিশিষ্ট অতিথিৰ আসনৰ পৰা হুলস্থিত ভাষণ দিছিল। তালৈ কেইখন কবি-সম্মিলনীত স্বৰচিত কবিতা পাঠ কৰিছিল। তদুপৰি তেওঁ পলাশবাৰী অধিবেশন (অক্টোবৰ ১৯৬০) আৰু দ্বিতীয় বৰপেটাৰ অধিবেশনৰ (ফেব্ৰুৱাৰী ১৯৬৯) কবি-সম্মিলনীৰ সভানেত্ৰীৰ আসন অধিভুক্ত কৰিছিল। ১৯৭২ চনত তৃতীয় ধুবুৰী অধিবেশনৰ শুভাৰম্ভ হৈছিল এই বঁহাকী মাহীৱসী নাৰীৰ দ্বাৰা—অসম সাহিত্য সভাৰ চিৰচেনেহী কবি-সম্মিলনীৰ পতাকা উল্হালনেৰে।

সময়ক্ৰমে ভাৰত ৰক্ষা কালছোৱাত লগনে আৰু দক্ষিণবঙ্গীয়াতলৈ উঠি
কোৱাৰি পৰিহৃত পাতলীৱাকৈ মোৰ কুৰু অপোষনলৈ আহি মন্দিৰী দেবীয়ে

অসম সাহিত্য সভাৰ ২৪শ (বোম্বাই) অধিবেশনৰ সভানেত্রীৰ
আসনত নগিনীবালা দেৱী; কথিত 'নিজৰা'ৰ কবি
শৈলজৰ ৰাজখোৱা

২৪ ডিচেম্বৰ ১৯৭৫ তাৰিখে আকাশবাণীৰ (গুৱাহাটী) মুক্ৰি-চ'ৰা
অৱস্থানত নগিনীবালা দেৱীৰ অংশ গ্ৰহণ

অন্য সাহিত্য সভার ২৩শ অধিবেশন (১৯৫৩-৫৫ চন) কাৰ্য্যকৰী সমিতি

বহি (বাওফাৰ পৰা)—শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ দাস, বিশ্বনাথ বাৰুৱাকী, শ্ৰীশ্ৰীশ্ৰীক্ৰমেৰ মজুত, মণিনীবালা বেহী (মতালেজী),
 শ্ৰীমন্তুলচন্দ্ৰ চাকৰিকা (অম্বান সম্পাদক), প্ৰেমধৰ ৰাজখোৱা (পত্ৰিকা সম্পাদক), ককণাধৰ বৰুৱা ;
 গিন্নি হে (বাওফাৰ পৰা)—চৈয়ম আৰু জ মালিক, শ্ৰীৰজনীকান্ত বেৰুৱা, হেম বৰুৱা, শ্ৰীপৰাগ চলিহা, ড° মহেশ্বৰ
 নেওগ, শ্ৰীঅম্বিনীচক্ৰ চৌধুৰী, শ্ৰীহেঁবেন দাস, শ্ৰীনিৰুপমা বৰুৱা, শ্ৰীতৰানন্দ ৰাজখোৱা, শ্ৰীবতীক্ৰমাথ গোস্বামী

অসম সাহিত্য সভাই মঙ্গলীয়া হোৱা সময়তবোৰৰ স্কলৰক লৈছিল আৰু সেই সম্পৰ্কে আৱাক সন্মত কৰিছিল। আৰোচনা-পৰ্ব্বাক্ষেত্ৰত ইহছিল।

অসম সাহিত্য সভাৰ বাস্তবতা, শিক্ষাৰ মাধ্যম আদি সত্যিকৰা আন্দোলনবোৰত নলিনীবালা দেৱী অসমৰটি আহি সক্ৰিয় অংশ লৈছিল। এই আন্দোলনবোৰত সংগঠিত হৈ তেওঁ সময়ে সময়ে উল্লেখিত হৈ পৰিছিল।

আবেগময় বক্তৃতাবে, পলাশবঙা প্ৰবন্ধ-কবিতাবে মৰিবলৈ তেওঁ নোহোৱা লুইতৰ পাৰৰ ডেকা-গাভৰুক অচুপ্ৰেৰণা দিছিল। তেওঁৰ সম্পৰ্ক নহলেও নলিনীবালা দেৱী এই লেখকৰ ছোৱা ভনীস্বামীৰ আছিল। তেওঁ মোক সদায় সৰু ভায়েকৰ দৰে মৰমৰ চকুৰে চাইছিল। সাহিত্য সভা আৰু পাৰিষদ কানন পৰিচালনাৰ কামত তেওঁ মোৰ পৰামৰ্শত, বিশেষ কৰি আবেগ কৰিছিল। কবিতুলত আৰু মাতুলত নলিনীবালাৰ অস্তিত্বখনি আছিল আবেগ-অনুভূতি আৰু যাত্ৰাধিক আশাবাদেৰে পৰিপূৰ্ণ। সেই কাৰণে কোনো কোনো সময়ত তেওঁ সীমা চেৰাই কৰ্মক্ষেত্ৰৰ বাহিৰত জঁপিয়াই পৰিছিল। সমুখৰ খালবামবোৰ চকুত পেলাই দিলেহে তেওঁ শান্ত হৈছিল। অসমীয়া জাতিৰ হৃৎ-হুৰ্গতি দেখি তেওঁ বহু সময়ত অধৈৰ্য হৈ উঠিছিল। এই বিষয়ত বিহগী কবি বঘুনাথ চৌধাৰী, সংৰক্ষণী কবি অক্ষয়গিৰী ৰায় চৌধুৰী আৰু এই লেখকৰ সঙ্গত নলিনীবালা দেৱীৰ জননী-পূজাত কোনো কোনো সময়ত দৃষ্টিভঙ্গীৰ অমিল হলেও লক্ষ্য আছিল একেটাই। 'আজি বন্দো কি হলেবে সমাগত বিবাট নবনাবায়ণ ৰূপ', 'জননী পূজাত লাগে বক্তব্য' আৰু 'হৃদয়ৰ ভগা পৰা একোখনি স্বৰ্গ ভাত' (নলিনী দেৱী) আদি গীত একেজনা দেশমাতৃকাৰ পূজাৰ মন্ত্ৰ।

১৯৬২ চনত চীন-ভাৰতৰ যুদ্ধৰ সময়ত মই এই পৰ্ব্বাক্ষেত্ৰ মহীয়নী মহিলাৰ তেজস্বিনী ৰূপ অচক্ৰে দেখা পাই বিস্মিত হৈছিলোঁ। সেই সময়ত কেইদিনমান অসমবাসীৰ মানসিক অৱস্থা পানীত হাঁহ নচৰা বিধৰ হৈছিল। বনৰ বাঘে নেখালেও মনৰ বাঘে খায়। কোন দিনা চীনা আহি দেশত অৰ্ঘটন ঘটায় সেই চিন্তাত সকলো অস্থিৰ হৈ পৰিছিল। অজানিত আতঙ্কত কেৱল চৰকাৰ আৰু বাৰ্জী চৰকাৰৰ ধৰণীটো হেৰাইছিল। সাধাৰণ লোকসকলক ভীতি মূলকটো জীয়া দৈছিল। অসমৰ চৰকাৰী প্ৰচাৰ-বৰ্ত্তী নিৰ্ভীৰ হৈ পৰিছিল। সেই সময়ত তেওঁ উপস্থিত হোৱা

শুভাহাটীৰ নগৰবাসীক সাহস যোগাবলৈ অসম সাহিত্য সভাৰ তিনি গৰাকী প্ৰাক্তন সভাপতি অম্বিকাগিৰী বাৰ চৌধুৰী, নলিনীবালা দেবী আৰু এই লেখক কেইদিনমান চৰকাৰী প্ৰচাৰ অভিযানত নেতৃত্ব লবলগীয়া হৈছিল। চৰকাৰী প্ৰচাৰযানত উঠি, চাৰিআলিৰ মূৰে মূৰে পিয় হৈ, সাইকৰ মুখত তেওঁলোকে স্বৰচিত গীত কবিতা আৱৃত্তি কৰি আভঙ্কিত নগৰবাসীৰ মনত সাহসৰ যোগান ধৰি কুৰিছিল। তেওঁলোকে এই কাম কৰিছিল ৩' বিৰিক্ৰিমুৰ বৰুৱাৰ সহযোগত স্বতঃপ্ৰণোদিতভাৱে অসম সভাৰ হৈ, সমূহ অসমীয়া শিল্পী-সমাজৰ হৈ। ভাগ্য ভাল আছিল— সাহিত্য চীনা নাছিল। বিগত সেই দিনৰ হৰ্ষ-বিবাদৰ স্মৃতিবোৰ মনত পৰিলে আঞ্জিও মোৰ মনটো উত্তেজিত হয়।

সেই সময়ৰে এদিনৰ স্মৃতি এটা এইখিনিতে উল্লেখ কৰিছোঁ। এদিন বাতিপুৰাৰ কথা। সেই সময়ত চীনা আক্ৰমণৰ ভয়ত টকা থকা আৰু সামৰ্থ্য থকা সকলে ল'ৰা-তিৰোতা লৈ নিৰাপদ ঠাইলৈ ফৰিং চিটিকা দিছিল। সেইদিনা বাতিপুৰা নলিনীবালা দেৱীয়ে মোৰ ঘৰলৈ আহি ফুধিলে—“বেডিঅ'ত আপোনাৰ দেশপ্ৰেমমূলক গীতবোৰ শুনি খৰ্ব ভাল পাইছোঁ। ময়ো কিছুমান গীত-কবিতা ৰচনা কৰি থৈছোঁ, মাহুহৰ মনত সাহস যোগাবলৈ। নগৰত এতিয়া বহুতো মাহুহ নাই, থকাবোৰে ভয়ত জীউটো চোঁপোলাত বান্ধি থৈছে। আপুনি কি সিদ্ধান্ত লৈছে?”

মই উত্তৰ দিলোঁ—“মোৰ নতুন সিদ্ধান্ত নাই। দেশ যদি যায়, আমিও যাম। মৰিলে ইয়াতে মৰিম আৰু থাকিলেও ইয়াতে থাকিম।” নলিনী দেৱীয়ে মোৰ কথাতে হৰ্ষভৰ দি কৈছিল—“ঠিক কথা কৈছে। মোৰ খুড়াদেউ গিৰিশ বৰদলৈ অন্ধ। তেখেত ঘৰৰ বাহিৰলৈ ওলাব নোৱাৰে। যাব ক'লৈ? মই মোৰ জীয়াৰী-বোৱাৰীহঁতক কৈ দিছোঁ— ভয় নকৰিবহঁক! কাৰাখ্যাই আমাক ৰক্ষা কৰিব। নিতান্তই যদি চীনাহঁত আহি এই নগৰত সোমায়, তেন্তে তহঁত এজনী এজনীকৈ সোঁ আমাৰ ঘৰৰ সমুখত থকা যোৰপুখুৰীত জঁপিয়াই পৰিবি। সিও ভাল, তাকে ভাগ্যত থকা বুলি ভাবিবি।”

এয়া আছিল আমি তিনি সভাপতি প্ৰচাৰ অভিযানত বাহিৰ ওলোৱাৰ আগৰ এদিনৰ কথা। সঠিক দিনৰ বাৰ আঞ্জি মনত নপৰে। সি যি মহত্বক

সেই দিনা মই নলিনীবালা দেৱীৰ কথাবোৰত দেশপ্ৰেমৰ জুই-কিৰিঙা উৰুৰি পৰা দেখা পাইছিলো।

অসম সাহিত্য সভাৰ অগ্ৰতম ঘাই শাখা সৱিতা সভা আৰু শতবাৰ্ষিকী প্ৰমুখ্যে গুৱাহাটীত অনুষ্ঠিত সকলো সাহিত্যাহুষ্ঠানত গা ভালে থাকিলে এই গৰাকী মহীয়সী মহিলা কেতিয়াও নহাকৈ নাছিল। দেশজননীৰ-ভাষাজননীৰ প্ৰতিটো আহ্বানতে তেওঁ সক্ৰিয়ভাৱে সঁহাৰি জনাইছিল আবেগময় ভাষণেৰে।

আলচৰ মোখনি মাৰি ঠোৰতে কণ্ঠ ৰে অসম সাহিত্য সভাৰ নতামগলত নবীনহুহিতা তেজপিনী নলিনীবালা দেৱী জিলিকি থাকিব অকল্পতী জ্যোতিৰে যাবচল্ল দিবাকৰ।

নলিনী-প্ৰতিভাৰ পটভূমি

শ্ৰীশশী শৰ্মা

ব্যক্তি যিমানেই লাগে প্ৰতিভাশালী নহওক কিয়, সামাজিক প্ৰভাৱবপৰা কোনো মুক্ত নহয়। ব্যক্তিৰ চৰিত্ৰ আৰু চিন্তা-চৰ্চাৰ ভেটি গঢ়ি তোলাত সমাজ-জীৱনেই সবাতোকৈ বেছি অবিহণা আগবঢ়ায়। আধ্যাত্মিকতা আৰু দেশপ্ৰেমৰ কবি নলিনীবালা দেৱীও এই ক্ষেত্ৰত ব্যতিক্ৰম নহয়। আমি জানো যে বিশাল ভাৰতীয় পটভূমিৰ উপৰি নলিনীবালা দেৱীয়ে জন্মৰে পৰা ওপজা ঘৰখনৰপৰা এক অহুপম অমুকুলতা লাভ কৰিছিল। তেওঁ নিজে স্বীকাৰ কৰিছে—“মই নিজকে ভাগ্যৱতী বুলি ভাবো, কাৰণ মোৰ শিশুকালৰ এখন অভাৱনীয় স্নেহৰ বহল সংসাৰ আৰু ফুলে-ফলে ভৰা আহল-বহল প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্যৰে ভৰপূৰ ঘৰৰ আৱেষ্টনীৰ মাজত ফুল-পখী হৈ মোৰ শিশুকাল অভিবাহিত কৰিবলৈ পাইছিলোঁ। বাহিৰক সংস্পৰ্শৰপৰা বহু আঁতৰত থকা বাবে কোনো দূৰণীয় আদৰ্শ মোৰ চকুত পৰা নাছিল।” (এবি অহা দিনবোৰ, পৃষ্ঠা—২৮।২৯)। এই একে প্ৰসংগতে তেওঁ আকৌ লেখিছে,—“দেৱতুল্য ককাদেউতা (মাধৱচন্দ্ৰ বৰদলৈ) আৰু দেউতাৰ (কৰ্মবীৰ নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈ) মহান আদৰ্শত, ঋষিতুল্য শিক্ষকৰ আদৰ্শনীয় শিক্ষাৰ আকৰ্ষণীয় পৰিবেশত, জ্ঞানৱতী আইতাৰ আদেশত মহাত্মাৰত, বামায়ণ, কীৰ্তন-ঘোষাৰ লগত হোৱা মোৰ পৰিচয়ে, কীৰ্তি মামাদেউতাৰ (বিশিষ্ট গায়ক, গীতিকাৰ কীৰ্তিনাথ বৰদলৈ) বাহুকৰী কাব্য আৰু সাধুকথাৰ সোণোৱালী ৰাজ্যৰ মোহলগা সোণকাঠিয়ে মোৰ শিশুকালৰ চৌপাশে এখন সোণোৱালী সপোন ৰাজ্য গঢ়ি তুলিছিল।” (এবি অহা দিনবোৰ, পৃষ্ঠা ২৯)।

এটা অভিজাত পৰিয়ালৰ এক বিশিষ্ট বৈষ্ণৱ পৰিবেশত ডাঙৰ-দীঘল হোৱা নলিনীবালা শৈশৱৰে পৰা ঈশ্বৰ-ভক্তি আৰু উপাসনাৰ প্ৰতি

আকৃষ্ট হৈছিল। “আমাৰ বৰখন বৈকৰভাৰাপন্ন কৃষ্ণ-ভক্তৰ ঘৰ। আইতাৰ শিক্ষাত সকলোপৰা আমাৰ মনত কৃষ্ণ-ভক্তিয়ে ঠাই লৈছিল। শেতেলীত স্তোত্ৰপাঠ, কীৰ্ত্তনৰ ধ্যান-বৰ্ণনা মুখত কৰাই শ্ৰীকৃষ্ণৰ মোহনৰূপ শিশু হিৰাত আঁকি দিছিল আইতাই।” ঠিক তেনেকৈ শৈশৱৰেপৰা তেওঁ কাব্য-সাহিত্যৰ প্ৰতি আকৰ্ষিত হোৱাৰ অক্ষুণ্ণ স্ৰবোগ পাইছিল, আনকি কাব্য বিশেষৰ আদৰ্শীয় চৰিত্ৰ বিশেষৰদ্বাৰা প্ৰভাৱাৰিতাও হৈছিল। দেউতাক নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈয়ে নলিনীবালা দেৱীৰ বিধবা পেহীয়েক ধৰ্মদা দেৱীৰ তৃপ্তিৰ কাৰণে বঙালী কবি নবীন সেনৰ ‘কুক্ৰেজ’, ‘বৈবতক’, ‘প্ৰভাস’ আদি কাব্য কিনি আনি দিয়ে। এই কাব্যবোৰ নিভে গধূলি ফুললিত স্তব পঠি কবি সুনায় স্তগায়ক কীৰ্ত্তনাৰ বৰদলৈয়ে। “সদায় গধূলি কাব্য-পাঠ শুনি অজানিতে কোমল মনত কবিতা দেৱী প্ৰবেশ কৰিলে, মন কাব্যময় হৈ পৰিল।” (এবি অহা দিনবোৰ পৃষ্ঠা, ৩১)। নলিনীবালা দেৱীয়ে নিজে লেখি গৈছে যে নবীন সেনে ‘বৈবতক’ কাব্যত চিত্ৰিত কৰা স্তব্ধাৰ অনুপম কণত তেওঁ নিজক গঢ়ি তুলিবলৈও পাইছিল অনন্ত প্ৰেৰণা।

এনে মধুৰ পাৰিবাৰিক পৰিৱেশেই নলিনীবালা দেৱীক গান গাবলৈ আক হৰি আঁকিবলৈও অনুপ্ৰাণিত কৰিছিল। “গীত আমি গাবলৈ শিকিছিলোঁ স্বৰ্গীৰ, সঙ্গীত বিশাৰদ কীৰ্ত্তি বৰদলৈ মামাৰ পৰা। সঙ্গীতস্ত্ৰ দেউতাই আমাক গান গাবলৈ আৰু হাৰমোনিয়াম বজাবলৈ শিকাইছিল। মই আৰু মোৰ ভনী মৃগালিনীয়ে বৰগীত, ঘোষা, বামাৰণ-মহাভাৰত, দুৰ্গাৰবী গীত, বঙালী ব্ৰহ্ম সঙ্গীত আদি গাবলৈ শিকিছিলোঁ। গধূলি পৰত আমি নাম-গীত নাগালে দেউতাই বৰ বেয়া পাইছিল।” (এবি অহা দিনবোৰ, পৃষ্ঠা ৩২)। অৰ্থাৎ “সেই দিনত ছোৱালীয়ে গান গোৱা কথা কোনেও নাভাবিছিল।” সন্তৰতঃ সেই দিনত “ছোৱালীৰ নাচ বৰ হৃৎস্পৰ্শ-ৰূপে বিবেচিত নোহোৱাহেঁতেন নলিনীবালা দেৱীয়ে নাচিবলৈও শিকিলেহেঁতেন। কাৰণ, তেওঁ নিজক গঢ়ি তুলিব বিচাৰিছিল মহাভাৰতৰ স্তব্ধা, উক্তবা আদি কবি মহিয়সী নাবীসকলৰ আদৰ্শত। “পূৰ্বাপৰ দিনত বাজকস্তাবোৰে নানা বিদ্যা শিকিছিল, গীত, নৃত্য, চিত্ৰ-বিদ্যা শিকিছিল।” (এবি অহা দিনবোৰ, পৃষ্ঠা ৩২! নৃত্য শিকা তেতিয়াৰ ছোৱালীৰ কাৰণে হৃৎস্পৰ্শ আছিল কাৰণে নলিনীবালা দেৱীৰ নৃত্য

শিকা নহ'ল; কিন্তু চিত্ত হাত দিছিল আৰু বহু পৰিমাণে সফলো হৈছিল। চিত্তৰ প্ৰতি ধাউতি দেখি “দেউতাই এজন ছবিং মাঠাৰো মোৰ কাৰণে নিয়োগ কৰিলে। মাঠাৰে বীতিমতে শিক্ষা দিলে। ইয়া-জ্ঞান, বেখা-জ্ঞান শিকালে, লাহে লাহে মোৰ নিজৰ চেঠাতে ছবি অঁকা হাত বহিল। কেবাখনো ভাল ছবি আঁকিলোঁ।” ভাৰতমাতা, শ্ৰীকৃষ্ণ-বাধাৰ স্কুলন, সবস্বতী, প্ৰভাতী-উষা, উষা-চিত্ৰলেখা প্ৰভৃতি ছবি নলিনীবালা দেৱীয়ে আঁকি নানাজনৰ প্ৰশংসাৰ পাত্ৰী হ'ব পাৰিলে। আনকি তিনিফুৰি বছৰ বয়সত ‘বিশ্বদীপা’ৰ কাৰণে কেবাখনো ছবি আঁকি দি তেওঁ নিজেই সফলতাৰ কাৰণে আচৰিত হৈছিল।

নলিনীবালা দেৱীয়ে বচনা কৰা ‘স্মৃতি-ভীৰ্থ’ আৰু ‘এবি অহা দিনবোৰ’ পঢ়িলে সহজে অনুমান কৰিব পাৰি যে তেওঁৰ কাব্যিক আৰু আধ্যাত্মিক জীৱনৰ গুৰিতে আছিল তেওঁৰ বৰেণ্য পিতৃ নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈ। তেওঁ লেখিছে,—“দেউতাই লিখা কবিতা পুথিখন মই সদায় পঢ়োঁ। তাৰো, দেউতাৰ দৰে মই কেতিয়া কবিতা লিখিব পাৰিম? এদিন দেউতাই এফাকি গীত গাই গাই ভিতৰলৈ সোমাই আহিছে। গীতফাকি আছিল বখীজনাথ ঠাকুৰৰ :

নিবিয়া বাচিল উষাৰ প্ৰদীপ
উষাৰ বাতাস লাগি।

মাত্ৰ এই দুটা লাইন বাবে বাবে গাই সোমাই আহিছে। গানটোক আগৰ ডোখৰ মই শুনা নাই; পিছৰো শুনা নাই। এই দুটা লাইনৰ অৰ্থভেদ কৰিবলৈ মই মনতে আলোচনা কৰিবলৈ ধৰিলোঁ। নিবিয়া বাচিল, মানে সুমাই বক্ষা পবিল উষাকালৰ বতাহ লাগি নিশা জলি থকা চাকিগছি। কি স্তম্ভৰ ব্যাখ্যা এটি সামান্ত কথাৰ! এই সামান্ত কথাফাকিয়ে মোৰ মনত যেন সোণৰ কাঠিৰ পৰশ বুলালে” (এবি অহা দিনবোৰ, পৃষ্ঠা ৩৭)। এনে মানসিক পৰিবেশৰ মাজতেই নলিনীবালা দেৱীয়ে তেওঁৰ পোন প্ৰথম কবিতা ‘পিতা’ বচনা কৰে, আধ্যাত্মিকতাৰ জেটীত অগভৰ পৰম পিতা পৰমেশ্বৰৰ স্মৃতি-বন্দনাৰে।

ধাৰণা হয় জানিব। পৰিবেশ আৰু পৰিস্থিতিয়েই নলিনীবালা দেৱীক তীব্ৰ অনুভূতিপ্ৰবণ কৰিও তুলিছিল। সেয়ে একো একোটা শব্দ বা একো একোটা কথায়ে তেওঁৰ জীৱনৰ ওপৰত গভীৰ ছাপ পেলাইছিল।

ভেঙেৰ ধৰ্মীৰ আধ্যাত্মিক জীৱনৰ মূলভেদ আছে এনে ভীৰ অমৃতভূতি প্ৰৱণতা। নিচেই শৈশৱৰেপৰা অভিপাত্ত মৰম-তেরেহপূৰ্ণ আনুশাসনৰ মাজেদি ডাঙৰ-দীঘল নোহোৱাহলে সন্তৰতঃ এনে নহ'লহেঁতেন। বৈধব্য-জীৱনৰ পাতনি মেলাৰ লগে লগে পিতৃ নবীনচক্ৰ ববদলৈৰ এৰাৰ কথাই কিদৰে নলিনীবালা দেৱীৰ জীৱনত ধৰ্মীৰ আধ্যাত্মিকতাই গভীৰ ছাপ পেলালে তাক ভেঙে নিজে স্বীকাৰ কৰি গৈছে। “মই একৈশ বছৰ বয়সত বৈধব্যৰ শুভ্ৰ বেশ লৈ দেউতাৰ দৰতৰা পৰিয়ালৰ মাজত থিয় কলোঁহি, দৰত হাঁহীকাৰৰ বোল উঠিল। মোৰ বুঢ়ী আইতাই ক'লে—“বাহা, তই এই সাজ পিন্ধি মোৰ আগত নোলাবি, পাটৰ বিহা মেখেলাকে পিন্ধি থাকিবি।” “মোৰ দেউতাই ক'লে, কিয় নিশিঞ্জিব আই, সকৰেপৰা মোৰ বাহাক মই নানা ভবহৰ সাজেৰে সজাই চাই ভাল পাইছিলোঁ, এতিয়াৰেপৰা মোৰ বাহাৰ বগা সাজ পিন্ধা ‘সৰ্বশুভা মহাখেতা’ ৰূপ চাবলৈ পালে মোৰ পিতৃজীৱন ধস্ত হ'ব।” (এবি অহা দিনবোৰ, পৃষ্ঠা ৬০-৬১)।

নলিনীবালা দেৱী ভীৰ অমৃতভূতি প্ৰৱণা নোহোৱাহেঁতেন এই ‘মহাখেতা’ শব্দই ভেঙেৰ জীৱনত বিশেষ প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিব নোৱাৰিলেহেঁতেন। ভীৰ অমৃতভূতি-প্ৰৱণা আৰু স্পৰ্শকাতৰা হোৱা শুণেহে “সেই অমৃত মুহূৰ্ত্ত পিতৃৰ আবেগময় কঠুত উচ্চাৰিত হোৱা এই মহান বাগীশাৰীত কি শক্তি আছিল নাকানো, সেই মুহূৰ্ত্তৰেপৰা সমুখত পৰি থকা মোৰ দীঘলীয়া জীৱন-বাটত আঁকি দিলে এখনি মহাপথৰ চিত্ৰ। নিঃসঙ্গ অকলশবীয়া জীৱন-বাটৰ বাট পোহৰাই তুলিলে এছাটি পবিত্ৰ পোহৰ বন্দিয়ে। হিয়াৰ মাজত এই মহামন্ত্ৰ ধ্বনি গুঞ্জৰিত হ'বলৈ ধৰিলে,— ‘মই মহাখেতা, মই মহাখেতা, পৃথিবীৰ কোনো কালিমাই মোক স্পৰ্শ কৰিব নোৱাৰে; সমুখত বিস্তীৰ্ণ কৰ্মপথ, কৰ্তব্যপথ অকলশৰে অভিক্ৰম কৰিব লাগিব, পিতৃদত্ত মহামন্ত্ৰৰ সন্মান ৰাখিব লাগিব।” (এটি অহা দিন-বোৰ, পৃষ্ঠা ৬১)।

‘এবি অহা দিনবোৰ’ত নলিনীবালা দেৱীয়ে নিজে কৈ গৈছে যে ধৰ্মীৰ আধ্যাত্মিক জীৱন গঢ়ি তোলাৰ অৰ্থেই পিতৃ নবীনচক্ৰ ববদলৈয়ে ভেঙেৰ হাতত তুলি দিছিল ‘শ্ৰীমন্তগৱদগীতা’ আৰু স্বামী পূৰ্ণানন্দ গিৰিয়ে ৰচনা কৰা ‘বেদৰাশী’ বোলা এহুৰ তিনিও খণ্ড। ইয়ে নলিনীবালা দেৱীৰ আধ্যাত্মিক

জীৱনৰ কেঁচু গঢ়াত সহায় কৰিছিল। ‘বেদবাণী’ৰ পৰা তেওঁ শিকিছিল,—
 “হৃথ মাহুহৰ পৰৰ বহু। হৃথে মাহুহক অহংকাৰ-যুক্ত কবি ভগবানৰ
 চৰণত আত্ম সমৰ্পণ কৰিবলৈ শিকায়। হৃথৰ সংঘাতে মাহুহৰ আত্মা স্তম্ভ
 কৰে; বিনয়ী, সহিষ্ণু আৰু বৈৰ্ব্যাপীল কৰি তোলে। হৃথ মাহুহ-জীৱনৰ
 সত্য পথ প্ৰদৰ্শক।” (এবি অহা দিনবোৰ, পৃষ্ঠা ৬২)।

এনেদৰেই ধৰ্মীয় আধ্যাত্মিক তৃষ্ণাই নলিনীবালা দেবীক বিয়াকুল কৰি
 তুলিছিল। “এই সময়ছোৱাত কোনো জাগতিক কামনাই অস্তব পৰশ
 কৰিব পৰা নাছিল। হৃথে আবৰা, তথাপি জীৱনৰ পৰম বাহনীয় এই
 মাহেছে মুহূৰ্ত্তবোৰত জীৱনৰ অহুভূতিবোৰে হৃদয়লয় ‘সজ্জিয়াৰ হৃৰ’
 কপে।” (এবি অহা দিনবোৰ, পৃষ্ঠা ৬২)।

এই ক্ষেত্ৰত তেওঁ ববীন্দ্রনাথৰ প্ৰভাৱৰ কথাও ‘এবি অহা দিনবোৰ’ত
 স্বীকাৰ কৰিছে। “কবিশুৰক ববীন্দ্রনাথৰ ‘গীতাজলি’ৰ গীত কেইটিমান
 জীৱনৰ ধ্যানমত্ৰ স্বৰূপ হ’ল। গধূলি সময়ত হিয়া উজাৰি গীত গাই গাই
 সাস্বনা পাওঁ, “হৃথ দিছ যদি তাহে নহে ক্ষতি, সহিবাবে দেহ শকতি।”
 অপমান হৃথত প্ৰাণৰ অভিমানে বেদনা উজাৰি পাওঁ, “আমাৰ মাথা নত কৰে
 দাওহে তোমাৰ চৰণ ধূলাৰ তলে, সকল অহংকাৰ হে আমাৰ ডুবাও চোখেৰ
 জলে।” এনে নিবহংকাৰ আধ্যাত্মিকতাৰ প্ৰভাৱতে কবি নলিনীবালাই
 ৰচনা কৰিছে,—

“নীৰৰ নিমাত কঠেবে মোৰ গাই যাম যত গান,
 নেমাৰ্গোঁ তৃপ্তি বিত্তৰ বিতৃপ্তি গৌৰৱ প্ৰতিদান,
 গাই যাম যত গান।”

—(অলকানন্দা)

পঢ়ুৱৈ মানেই অহুতৰ কৰে যে নলিনীবালাৰ মাজেদি ববীন্দ্রনাথকেই
 পোৱা যায়। নলিনীবালা দেবীৰ কবিতাৰ হৃদয়, ভাৱ, ভাষা প্ৰকৃততে
 ববীন্দ্রনাথৰ সদৃশ। আনকি ‘জনমভূমি’ বোলা উৎকৃষ্ট শ্ৰেণীৰ কবিতাটিৰ
 মাজেদিও ববীন্দ্রনাথৰ আদৰ্শ মূৰ্ত্ত হৈ উঠা যেন হে লাগে। নলিনীবালা
 দেবীৰ—

“মৰিও পুনৰ আহি
 হৃথীয়া দেশতে মোৰ
 লঙ যেন পুনৰ জনম”। —(জনমভূমি)

জানিবা ববীন্দ্ৰনাথৰ—“I shall be born in India again and again. With all her poverty, misery and wretchedness, I love India best.....”ৰ প্ৰতিধ্বনি হে। অৱশ্যে ‘জনমভূমি’ কবিতাৰ মাজেদি পৰাবীন দেশৰ আত্ম-বিস্মৃত ভাৰতীয় অসমীয়াসকলৰ মাজত আত্ম-চেতনা জগাই তোলাৰ ক্ষেত্ৰত যে অল্পম বোমাটিক আবেদন যোগাব পাৰিছিল ই নিশ্চিত। প্ৰসঙ্গক্ৰমে উল্লেখ কৰা উচিত হ’ব যে নলিনীবালাৰ বচনাত ক’তো সংকীৰ্ণ জাতীয়তাবাদৰ চিন নাই; তেওঁৰ বচনাত নিবাশা বা হতাশাৰ গোন্ধো নাই। (উদাৰ আছিল বুলিয়েই তেওঁ অসম সাহিত্য সভাৰ সভানেত্ৰীৰ ভাষণত ১৯৫৪ চনতেই অসমবাসী বাইজক জনজাতীয় ভাষা শিক্ষাৰ প্ৰতি আহ্বান জনাব পাৰিছিল)। মধ্যযুগীয়া বৈষ্ণৱ কবিসকলে মানুহক সংসাৰৰ প্ৰতি বিৰূপ কৰি তুলিবলৈ কৰা চেটীৰ ধ্বনি-প্ৰতিধ্বনি নলিনীকাব্যৰ ক’তো নাই। আনকি তেওঁৰ সমকালীন বঘুনাথ চৌধাৰী, ববীন্দ্ৰনাথ ছৰবা আদিৰ দৰে নিবাশবাদী কবিসকলৰ প্ৰভাৱৰ পৰাও তেওঁ মুক্ত। তেওঁ

“আজিৰ নোহোৱা ভূমি হুল্লবী পৃথিৱী,
জনমৰ যুগমীয়া ভূমি।” —(পৰমভূমি)

বুলি জাগতিক সৌন্দৰ্যৰ শাখত ৰূপটো স্বীকাৰহে কৰিছে।

প্ৰকৃততে নলিনীবালা দেৱীৰ কাব্য এক বিৰাট সময়ৰ সৃষ্টি। তেওঁৰ কাব্যিক প্ৰতিভাৰ বিকাশত যেনেকৈ পাৰিপাৰ্শ্বিকতাৰ অল্পম প্ৰভাৱ পৰিলক্ষিত হয়, তেওঁৰ কাব্যৰ সুৰ, লয়, ছন্দ, ভাৱৰ ক্ষেত্ৰতো প্ৰাচীন, মধ্য আৰু আধুনিক যুগৰ বিশিষ্ট কবিসকলৰ সময় অহুতৰ কৰা যায়। তেওঁ গীতি-কবি, তেওঁ ভালেমান গীতো বচনা কৰিছে। গীতি-ধৰ্মিতা ভাৰতীয় সাহিত্যৰ প্ৰাচীনতম ৰূপ। আদি কাব্য ‘ৰামায়ণ’ বীণৰ ছৰতহে গোৱা হৈছিল। গীতি-কবি আৰু গীতিকাৰ হিচাবে ববীন্দ্ৰনাথৰ মাজেদি যেনেকৈ প্ৰাচীন, মধ্য আৰু আধুনিক যুগৰ অপূৰ্ব সময় অহুতৰ কৰা যায়, নলিনীবালাৰ বচনাতো ঠিক একেটা ৰূপেতেই অহুতৰ কৰা যায়। ববীন্দ্ৰনাথ বা নলিনীবালা দেৱীৰ বচনাৰ গীতি-ধৰ্মিতাক পাশ্চাত্যৰ প্ৰভাৱ বুলি কোৱাৰ কিন্তু সূক্তি স্বীণ। আনকি নলিনীবালা দেৱীৰ কাব্যৰ বোমাটিক বিষয়-বিষয়ভাঙ প্ৰকৃততে ভাৰতীয়হে। ঋক্বেদৰ দিনৰপৰা ভাৰতীয় সাহিত্যৰ পৰম্পৰা বিচাৰ কৰিলে এই সত্য সহজে অহুতৰ কৰা

দায়। নলিনীবালাই বচনা কৰা প্ৰশস্তিমূলক কবিতাসমূহ পঢ়িলেও সহজে অনুভৱ কৰিব পাৰি যে ব্যাস বাস্কোৰ পৰা শংকৰ-মাধৱ-বৰীজ, মহাত্মা-জৱাহৰলালসৈ যিসকলৰ সৃষ্টি আৰু চৰিত্ৰৰূপাৰা তেওঁ অনুপ্ৰাণিতা হৈছিল, সেইসকললৈ বুলিহে প্ৰজ্ঞা-বিগলিত প্ৰশস্তি নিবেদন কৰিছে। পৰম্পৰাগত ভাৰতীয় আদৰ্শৰ সেৱিকা স্বৰূপেই তেওঁ ইংৰাজ শাসনৰ প্ৰশংসা কৰিবলৈও কুঠাবোধ কৰা নাই। “বুঢ়িছ শাসনকালত ভাৰতবৰ্ষক পৰাধীন কৰি বখাত ভাৰতীয় মানুহে যদিও দাসত্বৰ বিপলগা অৱস্থা বহন কৰিবলগা হৈছিল তথাপি এটা কথা মন কৰিবলগীয়া, বুঢ়িছৰ কঠোৰ শাস্তিৰ তৱত আজিৰ স্বাধীন দেশবদৰে মানুহৰ চৰিত্ৰৰ চূড়ান্ত অৱনতি ঘটা নাছিল। জাল-জুৰাচুৰি, ঠগ-প্ৰৱঞ্চনা, চোৰাং কাৰবাৰৰ নাম মানুহে শুনা নাছিল। বুঢ়িছ বিঘ্নাৰ চোকা চকুত ধূলি দিবপৰা লোক নাছিল। দয়াৱতী ভিক্টোৰীয়াৰ ভিবোধান ভিবি মনত পৰে। ভিক্টোৰীয়াক মানুহে প্ৰজ্ঞা কৰিছিল।” (এবি অহা দিনবোৰ, পৃষ্ঠা ৪২)। কাৰণ প্ৰাচীন ভাৰতীয় দৃষ্টিত বজা দৈৱৰ প্ৰতিনিধি। এনে বিশ্বাসৰ তেওঁ সমৰ্থক আছিল বুলিয়েই দিল্লীলৈ গৈ বাহুপতি ভৱনৰ লাহ-বিলাস আৰু অভিজাত পৰিবেশ আৰু পৰিস্থিতিৰ বৰ্ণনাও বিস্ময়-বিমুগ্ধ চিত্তেৰে দিব পাৰিছে (এবি অহা দিনবোৰ, পৃষ্ঠা ৩১৭-৩২১ দ্ৰষ্টব্য)। এদিন কবিতোক বৰীজনাথেও বুঢ়িছ ভাৰতৰ সত্ৰাটক “ভাৰত ভাগ্য বিধাতা……” বুলি প্ৰশস্তি জনোৱা নাছিল জানো?

কাব্যভাৰতী নলিনীবালা দেৱীৰ কবিতাৰ উৎস

শ্ৰীঅক্ষয়চন্দ্ৰ বৰুৱা

সকলো আবেগময় মনোধৰ্মী বচনাৰ সৃষ্টিৰ অন্তৰালত বিশেষ একোটা কাৰণ থাকে, তাকেই উৎস বা উহ বোলা হয়। ইংৰাজ কবি মেথিউ আৰ্নল্ডে কৈছিল যে কবিসকলৰ কাব্য-বচনাৰ কাৰণে কেতিয়াবা ভগবৎ-প্ৰদত্ত বিশেষ মুহূৰ্ত্ত (heaven-sent moment) একোটা আহে আৰু তেতিয়াহে তেওঁৰ কাৰণে কাব্য-সৃষ্টি সম্ভৱ হয়। কাব্যভাৰতী নলিনীবালা দেৱীৰ ক্ষেত্ৰত সেইটো আখৰে আখৰে সত্য। বহুশ্ৰাবী কবি হিচাপে নলিনীবালা দেৱীৰ স্থান অসমীয়া সাহিত্যত একক। আৱাহন যুগত অইন অসমীয়া কবিসকলে যেতিয়া প্ৰেম-বিবহৰ বসন্তাসী বাগিত গল্প-কবিতা লেখি সাহিত্যত বান-বাৰিষাৰ ঢল আনিছিল, তেতিয়া নলিনীবালাৰ ‘অনাহুত’, ‘পৰমতৃষ্ণা’ আদি শিতানৰ কবিতাই সেই একে ‘আৱাহন’ আলোচনীতে প্ৰকাশ হৈ পাঠকক সচকিত কৰি তুলিছিল। এইগৰাকী কবিৰ বীণত এনে অইনৰ লগত নিমিলা ‘বেহুৰীয়া’ মধুৰ হুব বাজিবলৈ পালে কেনেকৈ, আৰু কেতিয়া কিয় বাজিল তাৰ ওৰ বিচৰাটোও বহুশ্ৰৱক অধ্যয়ন। সুখৰ কথা, কবয়ত্ৰীয়ে নিজে তাৰ সন্ধান অ’ত-ত’ত একাধিক স্থানত দি গৈছে। ইয়াত তাকে অলপ আলচ কৰিব খুজিছোঁ।

নলিনীবালা দেৱীৰ জীৱনত একাধিক প্ৰলয়-ধুমুহাৰ সৃষ্টি হৈছিল, আৰু সেই ধুমুহাবোৰে তৰ বৌৱনৰ মধুৰ বসন্তকালতে এটা এটাকৈ উত্তৰ হৈ তেওঁৰ জীৱন ভেনেই অসাৰ আৰু মকময় কৰি তুলিছিল। ধুমুহাৰ পূৰ্বে আৰু ধুমুহাৰ পাছত সাগৰে প্ৰশান্ত মূৰ্ত্তি ধাৰণ কৰে। এইগৰাকী কবয়ত্ৰীৰ কাব্য-জীৱনতো সেই একে ঘটনাই ঘটিছিল। প্ৰথম সংঘাতৰ কোৱত জীৱনৰ মাজভাগত তেওঁৰ জীৱন-ভৰী হুব বাঙ হুব বাঙ লগাইছিল। তেওঁৰ কাব্য-সৃষ্টিটোত সাগৰত ঘটা এই তিনিওটা পৰিস্থিতিৰ প্ৰতিকলন স্পষ্টকৈ লক্ষ্য কৰা যায় : স্মাৰ্য, সংঘাত, স্মাৰ্য।

নলিনীবালা দেৱী স্নানামধ্য কৰ্মবোৰ নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈৰ কল্প। মন কবিৰ লগীয়া কথা এই যে আৱশ্যকীয় সুযোগ-সুবিধাৰ অভাৱতেই হওক বা যি কাৰণেই নহওক সেইদিনত নলিনীবালা দেৱীক পঢ়াশলীয়া শিক্ষা দিয়া হোৱা নাছিল। তেওঁ কিন্তু সংশিক্ষা লাভৰ সা-সুবিধা পূৰ্ণমাত্ৰাই যথতে পাইছিল। তেওঁ নিজে কৈছে—‘গুৱাহাটীৰ বহা বহা শিক্ষকৰ ওচৰত আমি হুই বাই-ভনীৰ’ শিক্ষা আৰম্ভ হ’ল—দেউতাই বাহি দিয়া নতুন পদ্ধতিৰে। প্ৰথমতে কাৰ্জনৰ লাইব্ৰেৰীয়ান, সুসাহিত্যিক সংস্কৃতজ্ঞ গোপালকৃষ্ণ দে দেৱৰ ওচৰত আমাৰ শিক্ষা আৰম্ভ হয়।’ তেওঁ পঢ়ালে সংস্কৃত আৰু কাব্য-শাস্ত্ৰ। কলেজিয়েট স্কুলৰ প্ৰধান শিক্ষক^১ নিশিকান্ত সেন, কলেজিয়েট স্কুলৰ হেড-মাষ্টৰ যজ্ঞেশ্বৰ বৰুৱা, এই দুগৰাকী শিক্ষকে তেওঁলোকক ইংৰাজী, অঙ্ক, ভূগোল আদিৰ জ্ঞান দিলে। এই শিক্ষা-পদ্ধতিত নলিনীবালা দেৱীয়ে ৮।৯ বছৰ বয়সতে সংস্কৃত শিকি চাপকা শ্লোকখন হেনো উধৰপৰা মুখলৈ মুখস্থ কৰি পেলাইছিল। ইপিনে আইতাকৰ ভালত থাকি পুৱা-গধূলি গৌসাইঘৰত বৰগীত আৰু ব্ৰহ্মসংগীত গোৱা, পুৱাৰ স্তোত্ৰপাঠ আওৰোৱা, গৌসাইসেৱা কৰা আদি কামবোৰো বীতিমতে কৰিছিল। তাৰ উপৰি আকৌ কুৰুৱাৰ মামাদেউতাক সঙ্গীতাচাৰী কীৰ্ত্তিনাথ বৰদলৈয়ে তেওঁলোকক সঙ্গীত শিকোৱাৰ উপৰিও সাধুকথা কৈ আৰু কবি নবীন সেনৰ ‘কুক্লেত্ৰ’, ‘বৈবতক’ আৰু ‘প্ৰভাস’ নামৰ সুমধুৰ বঙলা কাব্য গধূলি গধূলি আৱৃত্তি কৰি শুনাই তেওঁলোকৰ শিক্ষা পূৰ্ণাঙ্গ কৰি তুলিছিল। এনে পৰিবেশত শিক্ষা লাভ কৰা মন কেনে হ’ব নকলেও বুজিব পাৰি। তেখেতে নিজেই কৈছে—‘সদায় গধূলি কাব্যপাঠ শুনি অজানিতে অজানিতে মোৰ কোমল মনত কবিতাদেৱী প্ৰবেশ কৰিলে, মন কাব্যসয় হৈ উঠিল।’ সেই একে সময়তে তেওঁ ওজাদেউ গোপালকৃষ্ণ দেৱ ভালত কালিদাসৰ শকুন্তলা নাটক পঢ়িছিল। তাৰ কলত তেওঁ কেতিয়াবা মনতে নিজক ‘বৈবতক’ৰ স্তোত্ৰ আৰু কেতিয়াবা ঋষিকল্পা শকুন্তলা জ্ঞান কৰি ভূষ্টি লভিছিল। তেওঁ কোৱামতে এনেকৈয়ে পোনতে সংস্কৃত আৰু বঙলা কাব্যৰ প্ৰভাৱত তেওঁৰ ‘অজানিতে হিয়াৰ মাজত কবিতা-কুহুৰে পাহি হেলিলে।

১. তেওঁ আৰু তেওঁৰ ভনীয়েক মিনিৰ।

২. প্ৰাক্তন হেড-মাষ্টৰ অৱগাম দৰৱাদেৱে কোৱা মতে কেতিয়া প্ৰধান শিক্ষকৰ কাম এচিষ্টেণ্ট হেড-মাষ্টৰৰ কামৰ দৰে আছিল; নৰ্মাল স্কুল, বঙলা স্কুল (চাত্ৰবৃত্তি স্কুল) আৰু হাইস্কুলৰ শ্ৰেণীৰ শিক্ষাৰ ওপৰত টুকুৰা তেওঁৰ প্ৰধান কৰ্তব্য আছিল।

লাহে লাহে কাব্যৰ প্ৰভাৱত মোৰ মনত কাব্যৰ সন্ধান হবলৈ ধৰিলে। কোনো কথা গভীৰভাৱে মনত সোমালে সেই বিষয়টোৱে হুল্ল ৰূপেৰে মনৰ মাজত গুঞ্জন তোলে। যোবো সেয়ে হ'ল। কবিতা লিখাৰ কাৰণে মই চিন্তা কৰিবলৈ ধৰিলোঁ।”

এনে সময়তে এদিন দেউতাক বৰদলৈ দেৱে ৰবীন্দ্ৰ ঠাকুৰৰ :

—নিবিয়া বাটলি উষাৰ প্ৰদীপ

উষাৰ বাতাস লাগি—

এই হুশাৰী গীত গুণগুণাই গাই গাই যবত প্ৰবেশ কৰক। তাকে শুনি তাৰ অৰ্থ হৃদয়ক্ৰম কৰি গীত হুশাৰীৰ হুল্ল-মাধুৰ্যৰ আকৰ্ষণত নলিনীদেৱীৰ মন ভেনেই মুগ্ধ হ'ল। ‘নিবিয়া বাটলি মানে—হুমাই বন্ধা পৰিল; উষা কালৰ বতাহ লাগি অলিখকা চাকিগছি হুমাই বন্ধা পৰিল। কি হুল্লৰ অৰ্থ সামান্য কথাৰ।’ এই সামান্য কথা কাকিয়ে তেওঁৰ মনত যেন ‘সোণৰ কাঠিৰ পৰশ বুলালে’। আনকি ওজাদেৱে পঢ়োৱা বিবিধ সংস্কৃত, বঙলা কাব্যইও হেনো তেওঁৰ মনত ভেনে পৰশ জগাই তুলিব পৰা নাছিল। তেতিয়া তেওঁৰ বয়স এষাৰ বহুৰমান হ'ব। এনে পৰিবেশতে এদিন তেওঁ এটা কবিতা লিখি পেলালে। কবিতাটোৰ নাম দিয়া হৈছিল—‘পিতা’। কুলৰ উপাস্ত দেৱতা পৰম পিতা শ্ৰীকৃষ্ণ ভগৱানকে উদ্দেশ্য কৰি এই কবিতা লিখা হৈছিল। নৈ-নিজৰা, ফুল-বন, গ্ৰহ-নক্ষত্ৰাদিৰ শোভাৰাশি বিজনে সৃষ্টি কৰিলে তেৱেই আমাৰ পিতা—এয়ে তাৰ তাৎপৰ্য। তেওঁৰ দ্বিতীয় কবিতা আছিল ‘সখীলৈ উপহাৰ’ বুলি প্ৰিয় বাজৰী এগৰাকীৰ বিয়াৰ উদ্দেশ্যে লিখা গুতেছা-বাগী। তৃতীয় কবিতা—‘সন্ধ্যা’। বিয়াৰ আগতে যিঘোৰ কবিতা তেওঁ লিখিছিল সেইঘোৰ বৈচিত্ৰ্যবিহীন, দহজনে লিখাৰ দৰে সাধাৰণ ভাৱৰ কবিতা, হুল্ল আৰু শব্দৰ প্ৰতি ধকা মোকোই আছিল সেই কবিতা-ঘোৰৰ মূল বস্তু। যখনৰ গাভীৰ্যপূৰ্ণ পবিত্ৰ পৰিবেশ, বঙলা আৰু সংস্কৃত কাব্যৰ আকৰ্ষণ, পিতৃ আৰু মামাদেউতাকৰপৰা পোৱা সঙ্গীত আৰু কবিতাৰ শিক্ষা—এয়ে আছিল প্ৰাক্ বৈবাহিক জীৱনত নলিনীবালা দেৱীৰ কবিতাৰ মূল উৎস। নখীন লেনৰ ‘প্ৰভাস’, ‘বৈবহক’ আৰু ‘কুকুৰেজ’ কাব্যৰ আৱৃতিয়ে, ৰবি ঠাকুৰৰ গীতৰ হুমধূৰ হুৰে আৰু খাংলা শিল্প জ্ঞানোচনী ‘লালক আৰু প্ৰকৃতি’ৰ অধ্যয়নে তেওঁৰ ল'ক কালৰ কোমল

মনত যথেষ্ট প্রত্যয় বিস্তার কৰিছিল আৰু কাব্য-বচনাৰ সময়ত হুল আৰু জাৰ প্ৰকাশৰ কৌশল নিৰ্মাণত প্ৰভূত পৰিমাণে সহায় কৰিছিল।

বিবাহিত জীৱনত তেওঁ কাব্য-বচনাৰ কালে মনোবোপ দিব পৰা নাছিল। উপেন্দ্ৰ, পৰিজ, পুতলী—এই তিনিটি পুত্ৰ আৰু উষাবাগী আৰু অৰুণা—এই দুজনী জীৱাবীৰ মাতৃ হৈ বৈবাহিক জীৱনৰ আঠোটি বছৰ পূৰ কৰিবলৈ নোপাওতেই ১৯১৭ চনৰ দুৰ্গাপুত্ৰাৰ সময়ত তেওঁ হঠাৎ এদিন অকাল বৈধব্য বরণ কৰিব লগীয়াত পৰে। (তেওঁৰ স্বামী জীৱেশ্বৰ চাংকাকতি ভেদ বমি হৈ চন্দ্ৰিণ ঘণ্টাৰ ভিতৰতে পৰলোক প্ৰাপ্ত হয়।) দেউতাকে সন্তান কেইটিসহ তেওঁক নিজৰ আশ্ৰয়লৈ চপাই আনিলে। শোক আৰু বিবহে তেওঁৰ অন্তৰ ভাঙি চুবমাৰ কৰিলে। চকুৰে ধূঁলি-কুঁৱলী দেখি তেওঁ দেউতাকক হুঁহিছিল—‘দেউতা, মোৰ কি হ’ল? কি হব?’ দেউতাকে উত্তৰ দিছিল—‘বাছা, মই আছোঁ নহয়, তোমাৰ একো চিন্তা নাই। উঠা বাছা, কৰ্তব্য কৰা। মানৱ জীৱনত হুখ-হুখ অনিবাৰ্হ। সকলো সহিব পৰাটোহে মানৱ জীৱনৰ সাৰ্থকতা।’ গুৰুব্ৰহ্ম পৰিহিতা হৈ তেওঁ দেউতাকে কোৱাৰ দৰে তেতিয়া হৈ পৰিছিল ‘সৰ্বগুৰু মহাশ্বেতা’। সেইদিনায়ে বৰদলৈ দেৱে এখন ‘শ্ৰীমন্তগৱত গীতা’ তেওঁৰ হাতত দি আশীৰ্বাদ কৰিছিল—‘এই গীতায়ৈ তোক বাট দেখুৱাওক—আই।’ শান্তিপথৰ সন্ধান বিচাৰি তেতিয়া নলিনী দেৱীয়ে অহৰহ গীতা পঢ়িবলৈ আৰু স্ততি-গীত গাই সময় নিয়াবলৈ ধৰিলে।

হিমালয় স্বৰ্গাশ্ৰমৰ স্বামী পূৰ্ণানন্দ গিৰিৰ ‘বেদবাগী’ নামৰ তিনিখণ্ড আপুৰুগীয়া গ্ৰন্থ ঘৰতে আছিল। নলিনীবালা দেৱীয়ে তিনিও খণ্ড পঢ়িলে। বালাকালৰ শিক্ষাগুৰু গোপালকৃষ্ণ দে গ্ৰন্থাগাৰিকে দিয়া ঔপনিষদাদি অলেখ ধৰ্ম-গ্ৰন্থও পঢ়িলে। তেওঁৰ প্ৰত্যয় হ’ল—হুখৰ অগ্নিয়ে মনৰ মন্ত, অহঙ্কাৰ, মলিনতা, সংকীৰ্ণতা পুৰি হাই কৰিলেহে মাহুহৰ মনত প্ৰকৃত জ্ঞানৰ উন্মেষ হয়। হুখ মাহুহৰ পৰ্বম বহু। হুখে মাহুহক অহঙ্কাৰমুক্ত কৰি ভগৱানৰ চৰণত আত্মসমৰ্পণ কৰিবলৈ শিকায়; বিনয়ী, সহিষ্ণু আৰু ধৈৰ্যশীল কৰি তোলে। ভেৰোঁ তেতিয়া পৰম কৰুণাময়, বাঙ্ৰনৰ অগোচৰ পৰমেশ্বৰত আত্মসমৰ্পণ কৰিলে। গীতা-শ্ৰেণীৰ গীত কেইটিমান তেওঁৰ জীৱনত ব্যানময় স্বৰূপ হ’ল। গধূলি ৱেলিক্সা গোঁসাই ঘৰত নিবলে বহি হিৰা উজাৰি গায়—‘হুখ দিছ বদি ভাফে

নাই কতি, নহিবাৰে নেহ শকতি’। তেওঁ গায়—‘আমাৰ মাথা নত
কবি হাওহে তোৰাক চৰণ ধূলাৰ ভলে, সকল অহঙ্কাৰ হে আমাৰ দুখাও
চোখেৰ জলে’ ইত্যাদি। শেষত তেওঁ গায়—মহাত্মাৰওৰ বিখ্যাত কুস্তী-
তোত্ৰ। কুস্তীয়ে কৈছিল শ্ৰীকৃষ্ণক—‘হে মহাবোগী কৃষ্ণ, তুমি মোক এই
বৰ দিয়া, মোৰ সুবৰ ওপবৰপৰা যেন বিপদৰ মেঘ আঁতৰ নহয়;
কাৰণ বিপদৰ পৰত তোমালৈ মোৰ যেনেকৈ মনত পৰে, হুখৰ সময়ত
প্ৰভু, মোৰ তেনেকৈ তোমালৈ মনত নপৰে।’ তেওঁ তেতিয়া দণ্ডতে
প্ৰণাম কৰি প্ৰাৰ্থনা কৰে—‘প্ৰভু মোকো তুমি হুখ দিহা, দিয়া; কিন্তু
তুমি মোৰ মনবৰপৰা আঁতৰ নহবা। —তেওঁ গুণগুণাই প্ৰাণঢালি গায়—

চিৰ সখাহে ছেড়না মোৰে ছেড়না

জবা ভবাভুবে নবীন কৰহে মোৰ

ওহে হুখা সাগৰ।’ (ববীজ নাথ)

তেওঁৰ নিজৰ কথা ক’বলৈ হলে—“গীতৰ হুৰে হুৰে শাস্তিৰ অধেষণত
চকুৰ পানীৰে হুগাল তিয়াই প্ৰাৰ্থনা কৰোঁতে দিনৰ সবহৰিনি সময় পাব
হৈ যায় কিবা ভয়ৰ ভাবত। উপনিষদ, ভগৱদগীতা আদিৰ পাতে
পাতে বিচাৰি ফুৰোঁ শাস্তিৰ সজ্ঞান।”

এনেকৈ শোকৰ ভৰত বিহ্বল হৈ থকা সময়তে তেওঁৰ প্ৰাণসম প্ৰিয়
পুত্ৰ পুতলীয়েও তেওঁক এৰি যায়। সেই সময়ত তেওঁৰ দেউতাকে
আছিল দূৰ কাৰাবাসত। দেউতাকে তেওঁলৈ কাৰাবাসৰপৰাই সাধনা
দি এলানি চিঠি লিখিছিল। সেই শোকাকুল পৰিবেশতে তেওঁ ‘পুতলী’
শিতানৰ শোকৰ কবিতাটি ৰচনা কৰিছিল।

এইদৰে একৈশ বছৰ বয়সত পুত্ৰশোক আৰু বৈধব্যৰ নিদাকণ
নিষ্পেষণ অন্তৰত লৈ স্তম্ভিত-নতিৰ মাজেদি মনটো ভগৱন্তী কৰাৰ
কলত তেওঁৰ জীৱনৰ কৰণ ‘অচুত্বিত্ববোৰে হৃদকপে’ ‘সজ্জিয়াৰ হুৰ’ৰ
(১৯২৮ চন) ৰূপ ললে।

‘সজ্জিয়াৰ হুৰ’ অসমীয়া সাহিত্য ঊঁৰাললৈ বহুত্ববাদী মহিলা কবি
নলিনীবালা দেৱীৰ এটি অনবদ্য দান। জীৱনৰ বাত-প্ৰতিহাতৰ মাজেদি
বাহিৰ ঊঠা শোকোক্তাস আৰু ভগবদ্-বিশ্বাস কাব্যখনৰ কৰণ মধুৰ
হৃদবোৰৰ প্ৰতিটো অক্ষতে স্তম্ভিতলৈ পোৱা যায়। কবিৰ বহুত্ববাদী
মনে বিশ্বনিয়ন্তা ভগৱান আৰু মাতৃহৰ মনৰ সোণালী সখ্যকটো কেনেকুৱা,

সিগুৰী কি বহু, জ্ঞান লগত মানৱ মনৰ সৰ্ব্ব কি, মানুহৰ মনৰ আশা-আকাঙ্ক্ষাৰে কিয় ওপজে, সেইবোৰৰ সাৰ্থকতা ক'ত, ইত্যাদি এম এটা বহুতময় প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিবলৈ বহু কৰিছে। ইয়াতেই পোনতে কবিৰ জীৱন-দৰ্শন আৰু বহুতবাদী চিন্তাধাৰাই আত্মপ্ৰকাশ কৰিছে।

বহুতবাদত পৰমাত্মা বা সৰ্বশক্তিমান ভগৱানৰ প্ৰতি আসক্তি দেখুওৱা হয়। ইয়াত বহুতবাদীৰ ভগৱান ব্যক্তিগত ভগৱান হৈ পৰে। কবি আৰু ধাৰ্মিক দুয়োৰে এনে ভগৱানৰ সান্নিধ্য লভিবলৈ মন ব্যগ্ৰ হৈ পৰে। কবিৰ এই আসক্তি সাধাৰণতে প্ৰতীকধৰ্মী বহুতৰ মাজেদি ফুটি উঠে আৰু ধৰ্মাৰেণীৰ ক্ষেত্ৰত এই আসক্তি মন্দিৰ, গুৰু, ধৰ্মগ্ৰন্থ আদিৰ মাজেদি প্ৰকাশ পায়। কবিয়ে নিজৰ ব্যক্তিগত শোক, বিবহ আদিকেই উন্নীত আৰু পৰিত্ৰীকৃত কৰি ভগৱানৰ প্ৰতি আৰোপ কৰা আসক্তিৰ সৃষ্টি কৰে। তেতিয়া তেওঁৰ অন্তৰৰ প্ৰিয়জনেই কেতিয়াবা ভগৱানলৈ ৰূপান্তৰিত হয়। তেনে পৰিস্থিতিত তেওঁ নানা প্ৰকাৰ আৰুৰ্ণীয়া ভাষাত পৰমাত্মা বা ভগৱানৰ সান্নিধ্যৰ সন্ধান দিবলৈ প্ৰয়াস কৰে। ভগৱান বা পৰমাত্মাৰ প্ৰতি তেনে অনুধাবনত ধৰ্মাৰেণী সাধু হয় নীৰৱ, নিয়ত, সমাধিস্থ। ব্যক্তিকৰ্মী শোক বা বিবহক কবিয়ে তেতিয়া পৰমাত্মাৰ পৰা হোৱা আত্মাৰ বিবহ বুলি নানা প্ৰকাৰ প্ৰতীকধৰ্মী ভাষাৰে বুজাবলৈ বহু কৰে। কবিৰ সাংসাৰিক বিবহ-বিচ্ছেদ, শোক-হুখ, চিন্তা-ভাবনাৰ মাজেদি উন্নীত আৰু পৰিত্ৰীকৃত হৈ সেই ৰূপে পৰমাত্মাৰ পৰা বিচ্ছিন্ন হোৱা আত্মাৰ বিবহক ৰূপ লয় আৰু সি কবিৰ আবেগময় ভাষাত প্ৰকাশ পায়। দাৰ্শনিক কবি গড্‌বিনৰ মতে 'আমাৰ এই দৃশ্যমান জগৎখনৰ অন্তৰালত আৰু এখন মহিমাময় অদৃশ্য জগৎ আছে আৰু এই ধাৰণাৰ ওপৰত ভৰ দিয়েই বহুতবাদ বা অতীন্দ্ৰিয়বাদ ভিত্তি আছে। অদৃশ্য ভগৱান বা তেনে কোনো শক্তিৰ লগত পোনপটীয়া সংযোগ স্থাপনৰ চেষ্টাতে বহুতবাদৰ জন্ম।' নলিনীদেৱীৰ ক্ষেত্ৰতো সেয়ে হৈছে। কবিয়ে 'জীৱনৰ হুৱাদ পুৱাত' হুখ-সন্তোষৰ কালত তেওঁৰ পৰম প্ৰিয়ক (পৰমাত্মা বা পৰমেশ্বৰক) কোনো দিন বিচৰা নাছিল, বিচাৰিছে আজি 'বিবাদৰ সজিয়া পৰত', হুখৰ দিনত আৰু তাত্তেই তেওঁক কবিতাত বাকি উঠিছে বহুতবাদী হুৰ :

'তোমাক বিচৰা নাই হুৱাদ পুৱাত

জীৱনৰ হুৱাদৰ পৰিত্ৰ জগত

আজি এই আবেলিৰে বিধায় পবত,
 গহীল এজ্ঞাবে চক্ৰা—সীমাহীন সাগৰ পাৰত,
 তোমালৈ পৰিছে মনত ।
 অ' মোৰ পবন প্ৰিয় ;
 তুমি ক'ত, তুমি ক'ত ?' (অনাহুত)

সংসাৰৰ ভোগ, তৃপ্তি, কাসনা, পুনৰ্জন্ম আদি মানৱ মনৰ চিৰন্তন প্ৰশ্নবোৰৰ
 সমাধান বহুতবাদী কবিয়ে ছন্দময় ভাৱৰ সহায়তে দিছে—

ভোগতেই মাহুহৰ
 তৃপ্তি পলোৱা হলে
 বাসনাও নোৱাৰে থাকিব ;
 মাহুহৰ আত্মাৰ
 চৰম সমাধি হলে
 জীৱন-মৰণো নাথাকিব ।

আকৌ

কতৰাৰ জনমিলোঁ তোমাৰ কোলাতে
 গৈছিলোঁ আকৌ উভতি ;
 অপূৰণ কৰমৰ ভাৱ বাঞ্ছি লৈ

দুৰি দুৰি আহিলোঁ উভতি । ইত্যাদি

তুকাৰ অন্ত নাই ; তুকাই শুকণতা দান কৰি সংসাৰ সজীৱ কৰি
 ৰাখিছে—'তুকাই শুকণতে ।' এই বিশ্বগ্ৰাসী তুকাৰ মো ভেস্তে লক্ষ্য
 কি, অন্ত ক'ত ? কবিয়ে ভাৱ উত্তৰত কৈছে—

মাহুহৰ হুচকুৰ
 অসীম সৌন্দৰ্য তুবা
 হুখ আশা হেঁপাহ বুকৰ ;
 নহয় ই মৰতৰ,
 খন্তেকীয়া জীৱনৰ,

হুখ আশা পৰম পদৰ

কণ তুবা টিৰ হুন্দৰৰ । (পৰম তুকা)

কৈ যোৱা ভাল যে মলিনীবালা দেৱীৰ বহুতবাদ আশাৰাণী বহুতবাদ
 প্ৰাথমিক পুথ 'শুকনী'ৰ মূহ্যত্ব কথা সৌন্দৰ্য কবিতালৈ গৈও এইগৰাক

বহুত্ববাদী কবিয়ে আশা কবিহে সিপুবীত তেওঁক এই পুতেকেই আগবঢ়াই
নি আদৰ-সাদৰ কৰিব। সিপুবীৰ সেই ঠাই নিশ্চয় হ'ব ঠাই, লোভনীয়
ঠাই।

আঙুলি-মুৰত তুমি—দিন গনি গনি
বাটলৈ একোবেলি চাবা,
সময় আহিলে মোৰ—অচিনাকি বাট
তুমি আহি নিজে লৈ যাবা।
সকলোটি একেলগে মিলিম সিঠাইত
বান্ধি লৈ মিলন মন্দিৰ;
তৃপ্ত আত্মা মোৰ জুৰাব তাতেই
শীতলিৰ তাপিত অন্তৰ। (সঞ্জিয়াৰ হুব)

স্বামী বিয়োগৰ পাহতে একে একে দুই পুত্ৰৰ অকাল মৃত্যুত ব্যথিতা হৈ
পৰমশ্ৰীৰ ভগৱানক উদ্দেশ্য কৰি অনেক গীত আৰু কবিতা তেওঁ ৰচিলে;
অনেক স্তুতি-বন্দনা গালে। ক্ৰমে ক্ৰমে দখ হৃদয়ৰ জালা যত্নপা কিছু শাম-
কটাত তেওঁ দেশ-সেৱাত মন-প্ৰাণ ঢালি দিলে। সেয়েহে তেওঁৰ এটা বৃদ্ধ
সংখ্যক কবিতা জাগ্ৰত দেশ-প্ৰেমসজ্জত। তেওঁ এসময়ত আনকি পণ্ডিত
জৱাহৰলাল নেহৰুৰ লৈও আবেগময় কবিতাতে—অসমক কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে
পূৰ্ববঙ্গৰ লগত সাঙুৰিব খোজাৰ বিৰুদ্ধে ওকালতি কৰিছিল আৰু তাৰ
যথাযথ ইংৰাজী ভাঙনি কৰি দিছিল—হেম বৰুৱাই। ‘পৰশমণি’ৰ নবোদয়,
স্বাধীনতা, ভাৰতবন্ধ জওহৰ, ‘অলকানন্দা’ৰ ভাৰত বাণী, মহী ভাৰতৰ নাৰী,
মৃত্যু বিজয়ী নৱজোৱান, নৱজোৱান—আদি কবিতাই তাৰ সাক্ষী।
‘পৰশমণি’ৰ মহানদৰ আত্মকাহিনী কবিতাত—‘কোন দূৰ অতীতৰ পাহৰা
যুগৰ’ কাহিনীতে কাহিনী আৰম্ভ হৈ ‘অসম স্বাধীন হ’ল—মুক্তিযুদ্ধ পূৰ্ণ
হ’ল—গোপীনাথে অসমত স্বৰাজ স্থাপিলে—পৰ্য্যন্ত স্বাধীনতা যুঁজৰ চহু
বুৰঞ্জী পাঠকৰ স্মৃতিগোচৰ কৰা হৈছে। কবি-অন্তৰৰ অসম প্ৰীতিয়ে ভাৰত
প্ৰীতিৰ মহাসমুদ্ৰত পবিসমাধি লাভ কৰিছে। আধ্যাত্মিকতা আৰু
অতীতৰ ভাৱৰ ভগ্নতা বা বহুত্ববাদ নলিনীবালা দেৱীৰ কবিতাৰ প্ৰাণ-
স্বৰূপ হলেও পিছৰ জীৱনত তেওঁ নানা ভৱহ কবিতা লিখিবলৈ লৈছিল—
কাব্য-জীৱনৰ আৰম্ভণিতে সোৱাৰ দৰে।

মুঠতে, গীতা-উপনিষদ আদি ধৰ্মশাস্ত্ৰ অধ্যয়নৰপৰা পোৱা ভাৰতীয়

দৰ্শনৰ মূল ভাৱ, উত্তৰাধিকাৰীসূত্ৰে বৰধনৰপৰা লাভ কৰা সাহিত্যিকতা আৰু জাতীয় প্ৰেম, পিতৃ আৰু মামাদেউতাক কীৰ্ত্তিমাধ বৰদলৈৰ পৰা শিকি লোৱা সঙ্গীত বিদ্যা আৰু ববীন্দ্ৰনাথৰ গীতিময় ভাব আৰু হৃদয়বিলাস নলিনীবালাৰ সাহিত্যৰ প্ৰধান উৎস। ‘অপূৰণ কৰমৰ ভাববাহি লৈ ঘূৰি ঘূৰি উভতি আহিব খোজা’ নলিনীবালা দেৱীৰ ‘আমাৰ ওপজা ঠাই এইখন মৰ্ত্য স্বৰ্গভূমি’ আৰু ববীন্দ্ৰনাথৰ ‘আমাৰ পৃথিৱী তুমি বহু বৰবেৰ’ পৃথিৱীৰে সৈতে মূলতঃ একেখন পৃথিৱী। ‘সপোনৰ হুব’, ‘অলকানন্দা’ আদি কবিতা-পুথিৰ কবিতাবোৰ স্পষ্টভাৱেই হুঙাগত বিভক্ত কৰি ৰখা হৈছে : গীতিকা আৰু কবিতা খণ্ডত। এইবোৰৰ ‘হুই-এটি গীতে শাস্ত্ৰীয় বাগ হুববো পৰশ পাইছে’ বুলি ৰচয়িত্ৰীয়ে নিজেই প্ৰকাশ কৰিছে। শৈশৱতে লাভ কৰা সঙ্গীতৰ জ্ঞানে তেওঁক হৃদয়ময় কবিতা আৰু গীত ৰচনাত অভৰ্কিতে সহায় কৰিছিল।

‘স্বস্তি-তীৰ্থ’, ‘শান্তিপথ’ আদি গল্প গ্ৰহণে যে মূলভাৱ আধ্যাত্মিক সেইটোবো পুথিৰ নামকৰণেই কিছু আভাস দিয়ে। ‘শান্তিপথ’ত লেখিকাই নিজে কৈছে, “সংসাৰৰ আঘাতত জুকলা দেহ-মন লৈ জীৱনৰ দীঘলীয়া বাট বুলনিত শান্তিপথ বিচাৰি হাৰাথুৰি খাই ফুৰা অশান্ত প্ৰাপ্ত ভাৱতীয় মহান দৰ্শন গীতা-উপনিষদৰ পাতে পাতে জিলিকি থকা অপাৰ্থিব পোহৰৰ বেঙণিয়ে কাঁইটীয়া বাটত এছাটি শান্তিৰ গীতল শোহৰ পেলাই গতিপথত প্ৰেৰণা যোগাইছিল। অশান্ত মনে ক্ষমতাৰ কোথলৈ কাণ নকৰি শান্তিৰ শিৱাহত সাগৰৰ তলিত মাণিক বিচৰাৰ দৰে ভাৱতীয় সত্য দৰ্শনৰ এটুপি অমৃত পানৰ আকণ্ঠ তৃষ্ণা লৈ আগবাঢ়োঁতে বিকলি অমৃতৰ চিটিকনিৰে হিয়া-মন শান্ত কৰিছিল—সেই অমৃতকণাৰ হুই একাকিৰ আলম লৈ সময়ে সময়ে লিখি থোৱা কেইটামান প্ৰবন্ধ গোটাই ‘শান্তিপথ’ যুক্ত কৰা হ’ল।”

‘স্বস্তি-তীৰ্থ’বো সেই একে কথা। “পিতৃদেৱৰ জীৱন সৌৱৰণ লেখিবলৈ হাতত লৈ ম্লান অজীভৰ কথাবোৰ জাবিবলৈ ধৰিলোঁ ; পাহৰণিৰ এজাৰত মৰহি যোৱা স্বস্তিৰ হৰিবোৰ ইটিৰ পিছত সিটি আহি, মোক মনত এটি কৰণ হুবৰ কঁপনি তুলিলে। পিতৃদেৱৰ জীৱনৰ ঘটনাবোৰ মোৰ জীৱনৰ প্ৰতি পাকে মেৰ খাই আছে।” তাৰে এঠাইত আছে—‘পিতৃদেৱৰ হাতে লিখা কবিতাৰ পুথি এখনি উলিয়াই সদায় পঢ়োঁ।’ ‘চিনপ্ৰবহুৱা’

আৰু 'শিশুৰ হাঁহি' এই কবিতা দুটা মই বৰ ভাল পাইছিলোঁ। সেইবাবে মুখৰ কবি লৈছিলোঁ। পিতৃদেৱৰ কবিতা পঢ়ি পঢ়ি মোৰ কবিতা লিখিবলৈ ইচ্ছা হ'ল।"

'অলকানন্দা' নামৰ কবিতাৰ পুথিখনৰ বাবে ডেঙ ১৯৬৮ চনত 'সাহিত্য একাডেমী বঁটা' লাভ কৰে। বঁটা লবলৈ গৈ ভাষণ দিওঁতে ডেঙ কৈছিল— "ভাৰতীয় দৰ্শনৰ মূল ভেটিয়েই মোৰ কবিতাৰ বিকাশ ছুমি। ভাৰতীয় দৰ্শনৰ মাজত মই বিচাৰি পাইছোঁ। সংঘাতে আৰবা মোৰ জীৱনৰ শান্তিপথ। মই এটি কথা মোৰ জীৱনত বিশেষভাৱে অহুস্তৰ কবি আছিছোঁ, কবিয়ে যি কবিতা সৃষ্টি কৰে সেই কাব্য-বসৰ ভাৰধাৰা অনন্ত ৰোম মণ্ডলৰ প্ৰবাহিত ৰসধাৰাত সিক্ত, সৌম্যহীন কোটি কোটি জ্ঞানী, ধ্যানী, কবি, ঋষি, মনীষীৰ অক্ষয় চিন্তাধাৰাবে ৰোমমণ্ডল আলোড়িত। শত শত অপ্ৰকাশিত সত্যৰ প্ৰকাশ কবিবলৈ সত্যতত্ত্বসমূহে আধাৰ বিচাৰি ফুৰে। কবি মানসত অপ্ৰকাশিত সত্য তত্ত্বসমূহ আহি প্ৰতিভাত হৈ পৰে। মই নিজে অহুস্তৰ কৰোঁ, এই মহান সত্যৰ সত্যময় প্ৰতিজ্ঞাৰবাবে কবি-মানসৰ নিজস্ব ব্যক্তিত্বেৰে চিন্তাসিক্ত হৈ কাব্যৰূপে প্ৰকাশ পায়। নভবা নিচিন্তা কথা যেতিয়া মোৰ লেখনীৰ আগত কাব্যৰূপে ধৰা দিয়ে—মই নিজেই আচৰিত হওঁ; তৃপ্ত হওঁ এই ভাবি—সত্য চিন্তাৰ বিনাশ নাই। আনন্দিত হওঁ এই ভাবি—মই মহান ভাৰতীয় সংস্কৃতিৰ উত্তৰাধিকাৰিণী, মোৰ মন-মানসত আহি ধৰা দিছেহি পূৰ্বপুৰুষৰ মহান চিন্তাৰ ৰূপনি, এয়ে মোৰ কাব্যৰ উৎস।"

নলিনীবালা দেৱীৰ কাব্য-জীৱন উৎসৰ্গিত জীৱন। সংসাৰৰ শোক-সন্তাপ; জালা-যত্না ডেঙৰ কাব্যৰ প্ৰত্যক্ষ উৎস। পাৰ্শ্বিক চূৰ্ণ-কষ্ট, বিবাহ-বিচ্ছেদৰ মাজেদিয়ে ডেঙ অপাৰ্শ্বিক বিব্য-জ্যোতি মনলৈ আনিবলৈ সক্ষম হৈছিল। তাৰেই একো চেবেঙা ডেঙৰ 'সজ্জিয়াৰ ফুৰ', 'সপোনৰ ফুৰ', 'পৰশমণি' আৰু 'অলকানন্দা'ৰ হৃদয়ৰ ভাষাত প্ৰকাশ হৈছে। অলকানন্দা সাহিত্যত এই চানিখন কাব্য ডেঙৰ সৃষ্টি সৌধৰ সুগন্ধী ভক্ত

নলিনীবালাৰ কল্পিতাত বহুস্ববাদ

(ক)

ড° উপেন্দ্ৰনাথ গোস্বামী

বহুস্ববাদ এটা বিশেষ দৃষ্টিভঙ্গী, এটা মানসিক অৱস্থা, য'ত জ্ঞানতকৈ অনুভূতি, বিশেষকৈ দৈবী অনুভূতিয়ে প্ৰাধান্য লাভ কৰে। বহুস্ববাদী-সকলে দৈনন্দিন কৰ্তব্য কৰিও অন্তৰখন একো অপৰিবৰ্তনশীলত নিবিষ্ট ৰাখে। তেওঁলোকে জগতৰ সকলো বস্তু বা শক্তিৰ মূলতে এক পৰম শক্তি, সকলো সত্তাৰ গুৰিতে এক পৰম সত্তাৰ সন্ধান পায়। তাৰ পাহত সেই শক্তিক বা সত্তাক এক ব্যক্তিকৰূপে কল্পনা কৰি (কোনোৱে পুৰুষ ৰূপে আৰু কোনোৱে নাৰীৰূপে) তেওঁৰ লগত মিলনৰ আকাঙ্ক্ষাত তেওঁক বিচাৰি বিচাৰি, নিজ অন্তৰক শুদ্ধ আৰু নিকা কৰাৰ পাহত তেওঁৰে সৈতে অভিমতা অনুভৱ কৰি পৰম আনন্দ পায়। জীৱনৰ এইটো এটা উন্নীত অৱস্থা। বৈচিত্ৰ্যৰ মাজত ঐক্যৰ সন্ধান, দৈবী অনুভূতি, প্ৰভীক, প্ৰেম, বিবহ, আত্ম-বিলুপ্তি, তৃপ্তি বা আনন্দ আদি বহুস্ববাদৰ বিশিষ্ট উপাদান।

কৱি নলিনীবালা দেৱী এগৰাকী দাৰ্শনিক বহুস্ববাদী কৱি। তেওঁৰ প্ৰথম কৱিতাৰ পুৰি 'সন্ধিয়াৰ হুৰ'ত বহুস্ববাদৰ বহু কথা ব্যক্ত হৈছে। "১৯১৭ চনত স্বামীক হেৰুৱাই দেউতাকৰ ঘৰলৈ উভতি অহাত সংসাৰ সংঘাতত জুকলা প্ৰাণৰ পৰা নতুন জীৱন কৱিতাৰ প্ৰবাহ অন্তৰত ব'ৰলৈ ধৰিলে। এই সময় হোৱা গভীৰ অধ্যয়নত বস্তু আৰু শক্তি বিচাৰি হাবাথুৰি খাই ফুৰা তৃষাভূৰ মনৰ পৰা বিলাসি কৱিতাই আত্ম-প্ৰকাশ কৰিলে সেই কৱিতাৰ এটি হুঁতিয়ে 'সন্ধিয়াৰ হুৰ'ৰ সৃষ্টি হ'ল।……'সন্ধিয়াৰ হুৰ'ৰ প্ৰত্যেকটি কৱিতা নোৰ সন্ধ্যাতমৰ জীৱনৰ স্বপ্নৰ মৰি গুলোৱা বেদনাৰ অৰ্থ্য; আশা-ভবসাহীৰ্ন নিয়মক জীৱনে বিচাৰি ফুৰা নৰ্ব-সত্তাপহাৰীৰ চৰণ-আশ্ৰয়লৈ আশংক্যৰ অন্তৰক একান্ত

আকৃতি। জীবনৰ শোকে-হুখে আৰবা নিঃসঙ্গ যাত্ৰা-পথত নীৰবে গোপনে আগ বঢ়োৱা পৰম আশ্ৰয়লৈ অপেক্ষা। সংসাৰৰ বহু ষাণ্ড-প্ৰতিঘাতৰ সাহুনা বিচাৰি অন্তৰৰ পৰম তৃষ্ণাই সন্ধান পালে পৰম পদৰ।নিজৰ সত্তা বিলাই দি পৰম সত্তাৰ আশ্ৰয়ৰ বেদনা-মধুৰ যি তৃষ্ণি, সেই তৃষ্ণি অবৰ্ণনীয়।”^১ কবিতাৰ ভাষাত : আজি এই জীবনৰ এজ্জাৰ পৰত, গহীন এজ্জাৰে চকা সীমাহীন সাগৰ পাৰত ; ভোমালৈ পৰিছে মনত, অ’ মোৰ পৰম প্ৰিয় তুমি ক’ত ? তুমি ক’ত ক’ত ?^২ ডাৰভীৰ বহুত্ববাদীৰ হুৰতে কৰিয়ে পৰমজনক পুৰুষ আৰু নিজকে নাৰীৰূপে কল্পনা কৰিছে : যুগান্ত পথৰ মই হুন্দৰ অভিসাৰিকা, পূজাৰিণী ধ্যানবত্তা উমা’।^৩

বহুত্ববাদী কৰিয়ে অসৌম সৌন্দৰ্যময় পৰমজনক জগতৰ হুন্দৰ হুন্দৰ বস্ত বা দৃশ্যৰ মাজত কেতিয়াবা দেখা পায়, কেতিয়াবা প্ৰকৃতিজগতত তেওঁৰ মাত শুনে ; কেতিয়াবা তেওঁৰ হুগন্ধ আৰু স্পৰ্শও অনুভৱ কৰে। কবি নলিনীবালাৰ ভাষাত : “পুৱতিৰ শুভ লগনত, অকণৰ বঙা পোহৰত ; ভোমাৰ লগত মোৰ, অনন্ত মিলন, নিতে দেখা শেহালী বনত।”^৪ কোনেনো সদায় মতে, আকুল উত্তলা মতে, কোন দূৰ হুদূৰৰ পৰা।^৫ ডাৰবীয়া আকাশৰ, ঘোপ মৰা এজ্জাৰত, কিবা শুনো আকুল হুৰত।^৬ জগতখন বেতিয়া নিভাল নিস্তন্ধ আনকি তেতিয়াও সেই হুবে কৰি-হুন্দৰ আকুল কৰি তোলে : “নিজম নিশাত হুণ্ড জ্বিহুৱন, এজ্জাৰ ভবা নগৰ উপৱন ; কোন হলেবে চকুৰ নিদ্ৰা হৰি, ধোৱা তুমি কতনো গুপ্ত কৰি ; ধবা কিনো স্বৰগ বীণাৰ গান, মধু হুৰলীৰ মোঁ বৰবা তান ; আকুল বিশ্ব আকুল মন প্ৰাণ।”^৭ গহীন এজ্জাৰ নিশা, ফুৰোঁ যদি বাট খেপিয়াই ; ঘনৰ মালতী গোন্ধে দিৱে মোক বাট দেখুৱাই।^৮ শিভানত ফুলা বকুলজুশিত শুনিলোঁ। বাঁহীৰ মাত ; সাৰ, পাই দেখোঁ চন্দন হুভাস

-
১. এৰি অহা দিনবোৰ
 ২. সন্ধিয়াৰ হুৰ : অনাহুত
 ৩. অলকানন্দা : জীবনক কৰোঁ মনোবৰা
 ৪. সন্ধিয়াৰ হুৰ : মিলন
 ৫. সন্ধিয়াৰ হুৰ : পৰম তৃষ্ণা
 ৬. সন্ধিয়াৰ হুৰ : এজ্জাৰ
 ৭. সন্ধিয়াৰ হুৰ : কোল তুমি
 ৮. সন্ধিয়াৰ হুৰ : সাৰবি

আমোল মোলাই গাভ।^{১০} তোমাৰ অমৃত স্পৰ্শে বীতলাৰ তনু মন প্ৰাণ।^{১১০}

জীৱনৰ সকলো পাহৰি বহুত্ববাদীয়ে তেতিয়া সেই পৰমজনক, সেই অসীমজনক বিচাৰি যায় : ‘পৰাণে বিচাৰি হুবে অসীমৰ পাৰ।’^{১১১} “প্ৰাণৰ পাহিত ক্লিকনি পৰে, মন বিয়াকুল প্ৰাণ পৰিমলে ; শুক নিজান বিজন প্ৰান্তত উকা-জুই খেদি ফুৰে।”^{১১২} বিচাৰি বিচাৰি ফুৰে যুগৰ পথিকে, চিৰ তৃষাত্বৰ প্ৰাণে, মকতুত ফুলা মকফুল।^{১১৩} সৌন্দৰ্য নিজৰাৰ মূল উৎস বিচাৰি বিচাৰি ; স্তম্ভৰ শিপাসী মানুহৰ প্ৰাণ, অপৰূপ অসীম সজ্ঞানী।^{১১৪} উবিল সজাৰ মূলি পখীটি, নজনাজনৰ বিচাৰি চিন।^{১১৫} কিন্তু তেওঁক বাহিৰত বিচাৰি প’লে ক’ত পোৱা যাব ! পৰমজন আমাৰ মাজতে আছে ; প্ৰকৃতিৰ প্ৰতিটো বস্তুতে আছে। কল্পবী হৰিণৰ যেনেকৈ নিজৰ নাভিৰ পৰা গোক্ৰ ওলায়, অথচ তাক নাজানি সেই গোক্ৰ ক’ৰ পৰা ওলাইছে বিচাৰি বিচাৰি হাবাধুৰি খায়, ঠিক সেইদৰে কল্পিয়েও নিজ অন্তৰত পৰমজনক নিবিচাৰি বাহিৰত বিচাৰি ভাগৰি পৰে : ‘গোক্ৰ-হৰিণৰ কল্পবী-বাস, বিচাৰি নেপাই ব্যাকুল হতাশ।’^{১১৬} তেতিয়াহে তেওঁলোকে নিজৰ ভুল বুজি পাই নিজ অন্তৰত তেওঁক কোৱাৰ কথা উপলব্ধি কৰে :

ভীৰ্থ-বাজী, কল্পক জিবোৱা

নিজ অন্তৰত চোৱা,

ধৰাৰ মূলিত জাগে প্ৰেমৰ সপোন

সুনিৰ্মল অন্তৰ-পটত

ধিয়ানৰ স্নিগ্ধ দাপোণত

স্তম্ভৰ বিকশি উঠে

মানসৰ কমল বনত।^{১১৭}

-
৯. সজ্জিয়াৰ সুৰ : পুৱা
 ১০. সজ্জিয়াৰ সুৰ : অনাহুত
 ১১. পৰশমদি : পৰশমদি
 ১২. পৰশমদি : মৱ চেতনা
 ১৩. পৰশমদি : মকফুল
 ১৪. অলকানন্দা : সজ্ঞানী মানৱ
 ১৫. সজ্জিয়াৰ সুৰ : অজ্ঞান বাতৰি
 ১৬. পৰশমদি : মৱ চেতনা
 ১৭. পৰশমদি : পৰশমদি

আকৌ :

নালাগে ত্ৰিবি তীৰ্থে তীৰ্থে বিচাৰি দৈব

নিজৰ হিয়াতে পাবা মহাতীৰ্থ চৰণ কুকৰ

.....

নালাগে সন্ন্যাসী হ'ব

ই সংসাৰ মধু বৃন্দাৱন ।^{১৮}

অন্তৰখন নিৰ্মল কবিত নোৱাৰিলে হৃন্দবক পোৱা নাযায়। অন্তৰ নিৰ্মল কৰাৰ উপায় হ'ল অন্তৰৰ কামনা-বাসনা, আশা-আকাঙ্ক্ষাৰ, অহং ভাবৰ বিমূৰ্ছিত; মই যোব ভাবৰ অৱসান। সেই কাৰণে "জীৱন প্ৰদীপ শিখা জালি তোলা কবি উৰ্ধ্বমুখী; প্ৰাণ কৰা হোমানল।"^{১৯} অচঞ্চল, স্থিৰ, সমাহিত, শুদ্ধ অন্তৰৰ পূজা চিবন্তন;.....ভাষাহীন, আশাহীন আত্ম-নিবেদন; এই পূজা চিব হৃন্দবৰ।^{২০} সত্যাত্মেবী হৃন্দব-পূজাৰী,..... স্তুতি, শাস্ত ভয় মনে, মানসৰ পুষ্প বনে, প্ৰেমৰ প্ৰদীপ জালি বাহিত্তব কৰা অবেষণ।"^{২১} অন্তৰখন 'স্তুতি, শাস্ত, স্থিৰ, আশাহীন হ'লে 'তুমি' আৰু 'মই'ৰ পাৰ্থক্য জীতবি যায়, জগতৰ সকলো তুমিময় হয়; ব্ৰহ্ম আৰু জগতৰ ভেদ গুচে। বহুস্তৰাঙ্গী কবিয়ে নিজ চেষ্ঠাৰ বলত এইদৰে কামনা বিলোপ কৰি কৃত্তব মাজত বিৰাটক, সীমৰ মাজত অসীমক পোৱাৰ আনন্দ লাভ কৰে :

কীৰ জলধিত আজি

উঠিছে অমৃত সুধা

ই জীৱন মৃত্যুঞ্জয়ী

তৃপ্ত তনু মন।

আজি নাই তুমি

নাই মই

নাই মক ধবণীব

বৃত্তুকু বাসনাৰাশি

১৮. অলকানন্দা : এইখনি শঙ্কৰৰ দেশ

১৯. পৰশমণি : পৰশমণি

২০. পৰশমণি : পূজা

২১. " : পৰশমণি

বিচ্ছেদ বহন হাহাকাৰ

স্বপ্নৰ ইপাৰ সিপাৰ ।^{২২}

এইদৰে বহুত্ববাদীয়ে পৰমজনেৰে সৈতে অতিজ্ঞতা অনুভৱ কৰাৰ ফলত জন্ম-মৃত্যুৰ ভাব লুপ্ত হয় : “কোনো কালে তুমি মই কোনোৰূপে হোৱা নাই তিন। ……তুমি জ্যোতি মই বেণু, হে অৰুণ, ৰুণৰ আলয় ; অহুৰূপে অনাদিত তোমাতেই লীন হ’ম গৈ।”^{২৩} মহাসাগৰৰ সৰু চৌ এটি, চৌৰ লগতে যাবগৈ জাহি।…… সত্য যে তুমি, শান্ত তুমি, কিহৰ মৃত্যু, কিহৰ ভয়।”^{২৪} বহুত্ববাদীসকলৰ এই তৃপ্তি সকলো সময়তে নাথাকে ; কেতিয়াবা তেওঁলোকে ভাবে যে তেওঁলোক ব’ব পৰা আহিছে তেওঁৰ ওচৰ চাপিব নোৱাৰিলে সম্পূৰ্ণ শান্তি পাব নোৱাৰে। সেই কাৰণে প্ৰায় সকলো বহুত্ববাদীয়ে জীৱনটোক বিবহ আৰু মৃত্যুক মিলনৰূপে, জীৱনটোক এজ্ঞাবে আৰব। নিশা আৰু মৃত্যুক নবীন উৰাকৰূপে কল্পনা কৰে। নলিনীবালা দেৱীৰ ক্ষেত্ৰতো ইয়াৰ ব্যতিক্ৰম হোৱা নাই :

(ক) চিত্তান্নি হোমান্নি হ’ব

সমীৰণ মলয় চন্দন ;

সিদিনা সাৰ্থক হ’ব

পূৰ্ণ অৰ্ঘ্য পূৰ্ণ ই জীৱন ।^{২৫}

(খ) মুদ খোৱা চকুখোৰ নৌ মেৰোঁতেই

সপোন ঘুমটি জাল নৌ ভাঙোতেই

নিশা উষা মিলনৰ বঙা পোহৰত

যুগান্তৰ স্মৃতি ভাহে কল্পনা পটত ।^{২৬}

(গ) হৃথব কৰ্ণৰ সীতি

বিদিনা নীৰৱ হ’ব

সেইদিনা মিষা নে ধঁহাৰি ?

২২. পৰশমদি : উছৰ্গা

২৩. সন্ধিয়াৰ সুৰ : সমাধি

২৪. ” : সত্য পৰিক

২৫. ” : শেষ অৰ্ঘ্য

২৬. ” : পৰমতৃষ্ণা

উজ্জল নয়ন জ্যোতি

বিদিনা হুয়াই যাব

দেখা যেন দিয়া হিয়া জুৰি ।^{২৭}

(ঘ) একাৰ একাৰ মোক ঢাকাহি নিবিদ্ধভাৱে
ঢাকি ধৰা ভোমাৰ আঁৰত ।

... ..

সুৱনী আঁউসী মোক পাতি দিয়া কোলাখনি
জীৱনৰ শাস্তিৰ জুৰণি ।^{২৮}

সজাৰ মুকলী পখী, অচঞ্চল-হিব-সমাহিত-শুদ্ধ-অস্তৰ, চিবস্তনৰ পূজা, আশাহীন আত্ম-নিৱেদন, স্মৃতি-শাস্ত-ভয়-মন, তুমি, মই, বাসনা, বিচ্ছেদ, জন্ম, মৃত্যু, অৰূপ, অণু, অনাদি, মহাসাগৰ, ঢৌ, সত্য, শাখত, অস্তৰ-পট, ধিয়ান, চিব তুষাতুৰ প্ৰাণ আদিৰ ব্যৱহাৰে নলিনীবালাৰ কবিতাত দাৰ্শনিক পৰিৱেশৰ সৃষ্টি কৰিছে। ভূপৰি আন বহুস্তবাদীসকলৰ দৰে তেওঁ জীৱনত হৃথ-কষ্টৰ মূল্য যে কিমান উপলব্ধি কৰিব পাৰিছে : “হৃথ-বিচ্ছেদ মানুহ-জীৱনৰ পৰম সম্পদ। জীৱন-জোৰা হৃথে পুৰি হৃদয় শুদ্ধ কৰি তোলে, জাগতিক কামনা-বাসনা, ভোগ-বিলাসৰ স্পৃহা মনৰ পৰা আঁতৰি যায়, সকলো কৰ্মৰ মাজতে চিবস্তৰৰ অহুভূতি জাগ্ৰত হয়। জীৱনত হৃথ-কষ্টৰ মাজেৰেহে মনুষ্যত্বৰ প্ৰকৃত স্বৰূপ পৰিস্ফুট হ’বলৈ সুবিধা পায়।”^{২৯}

‘অলকানন্দা’ আৰু ‘অস্তিমহুৰ’ত নলিনীবালাৰ দাৰ্শনিক মনোভাৱ বিশেষকৈ মৃত্যুৰ পিছত ভেঙৰ গতিপথৰ সন্ধান অতি স্পষ্টৰূপে ব্যক্ত হৈছে। স্ব’ত সাগৰৰ নীলা দিগন্তৰ নীলাত মিলিছে ভাব পৰা যেন ভেঙৰ চিনাকী হুৰ ভাহি আহিছে। তালৈ সোণালী তুৰত উঠি যাবলৈ ভেঙৰ বিচাৰে। হৃদুৰৰ ভাহি অহা হুৰৰ লগত কৰিব অস্তৰ-বীণৰ হুৰ বন্ধা : “মানুহ প্ৰাণতে আছে সাতভালি হুৰ-তাঁৰ, বিশ্বহুৰে বন্ধা আছে তাঁৰৰ কঁপনি।”^{৩০} সেই হুৰৰ লগত ভেঙৰ চিবকলীয়া সৰু : “আহোঁ বৈ চিবকাল অনাদি সঙ্গীতৰূপে, প্ৰকৃতিৰ বোৱতী হুঁতিত।”^{৩১} বিশ্বহুৰ

২৭ " : মিনতি

২৮ " : একাৰ

২৯ এৰি অহা নিলবোৰ

৩০ অস্তিম হুৰ : কয় নাই নাই

৩১ অলকানন্দা : বিশ্বহুৰ

বিদবে অনন্তৰ প্ৰতীক, শ্ৰাব আৰু নীলাণ্ড নিদবে অনন্তৰ প্ৰতীক : “আহৌ
বনে উপবনে কুলৰ হুবতি সতে, শ্ৰামলী সেউজী হৈ এই ধৰণীত।”^{৩২}
কৱিৰ ধাৰণা মৃত্যুৰ শিহত তেওঁ সেই নীলিমা আৰু হুবৰূপে নতুন নতুন
ৰূপত তেওঁৰ জনমভূমি পৃথিৱীত চিৰদিন জিলিকি আৰু বিয়পি থাকিব :
“জনমভূমিত মোৰ ন ৰূপ পৰল বুলাই, সোণোৱালী জোনাক বাকিম, হুব
বাকি নীলিমা মাজত ন ৰূপ ন প্ৰতিভাত, হুবে হুবে সপোন আঁকিম।”^{৩৩}
‘আজিৰ নোহোৱা ভূমি হুল্লবী পৃথিৱী, জনমৰ যুগমীয়া ভূমি’ বুলি
‘সন্ধিয়াৰ হুব’তে কৱিয়ে যি চিন্তাৰ অৱতাৰণা কৰিছিল ‘শ্বেৰ জীৱনক
বিদায়-জাননিয়ৈ হুব’ তোলা ‘অন্তিম হুব’তো তাৰেই প্ৰতিধ্বনি বাজি
উঠিছে।

‘অন্তিম হুব’ৰ নীলাৰ স্বপ্ন নামৰ কবিতাটোত কৱিয়ে তেওঁৰ মৃত্যু সন্মুখে
এটা হুল্লব ছবি উপস্থাপন কৰিছে : সংসাৰপথত হুবি হুবি পৰিগ্ৰাস্ত প্ৰাপ
গৈ অসীম, অনন্ত, নীল সমুদ্ৰৰ শ্ৰামলিমা ভীৰত উপস্থিত হ’ব, তেতিয়া
নীলা নাওখনি লৈ ‘নাৱবীয়া’ই জোনৰ নীলা বশ্মিৰ মাজেদি আঁঠি কৱিক
নাওত তুলি লৈ যাব। অনন্ত নীলিমা ভেদ কৰি যাত্ৰাৰ হুব বাজি উঠিব।
‘আবোহী’ নাৱত উঠি নীলাৰ অভিনৱ ৰূপ চাই চাই ‘বিন্দু’ৰূপে নীল সিহুত
বিলীন হৈ যাব : “নীলাত আচ্ছন্ন দৃষ্টি-ৰূপ অভিনৱ, নীল বিন্দু বুৰ বায়
নীলাৰ মাজত।”^{৩৪} আন এক মুহূৰ্ত্তত কৱিৰ ধাৰণা হয় : বিশ্বত্ৰকাণ্ড
জুৰি মহা ধনি, হুবলীৰ হুব দূৰ-হুদূৰৰ পৰা বৈ বৈ বাজি আছে। সেই
হুবে তেওঁক মধুৰ আহ্বান জনাইছে। সেই আহ্বানত সঁহাৰি দিলে, সেই
হুবৰ প্ৰভাৱত ‘মাহুহ-সজাৰ বাকলি খহি’ পৰি ‘মাহুহৰ সঁচা দিব্যৰূপ’
উজলি উঠিব। এইদৰে ‘কৃত্ত সজা’ মহান সজাত মিলি যাব।^{৩৫} মৰণৰ
পাহুতহে পৰমজনেৰে সৈতে চিৰদিনৰ অৱস্থা আহিব কৱিয়ে এনেভাৱ
পোষণ কৰা নাই। এই জীৱনতো তেওঁৰ চিৰহুল্লবেৰে সৈতে নিৰ্ভো মিলন
হৈছিল : “এই জীৱনতে প্ৰতি মুহূৰ্ত্তে অহুতৰ কবি আহিহেঁ—যোক
জীৱনৰ হুল্লব সজাৰ, জীৱনৰ সজাপ প্ৰহৰীজনৰ মোৰ এই অকিঞ্চিৎকৰ

৩২ অলকানন্দা : বিশ্বদূৰ

৩৩ অতিম হুব : হুবে হুবে সপোন আঁকিম

৩৪ " : নীলাৰ স্বপ্ন।

৩৫ অতিম হুব : বিপ্ৰায়োজন

জীবনৰ আবে আবে প্ৰতি চিন্তাৰ পাৰে পাৰে এটি উজ্জল হৃদয় নিহত বেহ-
কোমল দৃষ্টিৰ পৰশ। অতুলনীয় এই অতুলন দৃষ্টিয়েই মোৰ জীবনৰ প্ৰতি
কৰ্মৰ পথ-প্ৰদৰ্শক। এই অপাৰ্থিত হৃৎ জগতৰ স্পৰ্শত জীবন সন্তা সিমগ
বিত্তোৰ হৈ আগবাঢ়ি গৈ আছে।”^{৩৬} নলিনীবালা দেবীৰ কবিতাৰ এয়ে
বহুতময়, দাৰ্শনিক পৰিবেশ, ‘পৰম সন্তাৰ লগত নিজ সন্তা’ৰ সংযোগ।
কবিতাৰ নিজৰ ভাষাত ক’বলৈ হ’লে “উপনিষদ আৰু বেদৰ গদ্যৰ ভাষ
কেইটিমানে পৰমহৰণিত আত্মপ্ৰকাশ কৰে। ভাৰতীয় দৰ্শনৰ মাজত মই
বিচাৰি পাইছোঁ। সংঘাতে আবৰা মোৰ জীবনৰ শান্তি-পথ। মই মহান
ভাৰতীয় সংস্কৃতিৰ উত্তৰাধিকাৰিণী, মোৰ মন-মানসত আহি ধৰা দিছেহি
পূৰ্বপুৰুষৰ মহান চিন্তাৰ কঁপনি, এয়ে মোৰ কাব্যৰ উৎস।”^{৩৭}

নলিনীবালাৰ কবিতাৰ বিচিত্ৰ আৰু বিশিষ্ট হৃৎ এইটোৱেই।

(খ)

ভক্তৰ হৰিচন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য

“কা ভৱ কান্তা কন্তে পুত্ৰঃ
সংসাৰোহ্ময়মতীৰ বিচিত্ৰঃ।
কন্ত ভৎ বা কুতো আয়াতঃ
ভৎং চিন্তয় তদিদং ভ্ৰাতঃ ॥”

ভাৰতীয় চিন্তাধাৰাৰ মহান আদৰ্শৰ ভেটিত বহুত এনেবোৰ ভক-
গদ্যৰ নীতিবচনৰ আধাৰতেই কবি নলিনীবালাৰ কাব্যধাৰাৰ মূল উৎস।
শোকত কবিতাৰ উদ্ভৱ হয়, এই কথা বহলাই কোৱাৰ আৱশ্যক নাট।
বাকীকি-বামায়ণৰ উদ্ভৱ-বহুত বে শোক ই সৰ্বজন-বিদিত। নিষ্ঠুৰ ব্যাধৰ
বিচক্ৰণ শব্দাত্ত বেতিয়া এদিন এহাল চাকৈ-চকোৱাৰ (“ক্ৰৌঞ্চ-বিধুন”) এটি
নিহত হৈছিল, সেয়ে হৈ পবিল মহাকাব্য বামায়ণৰ প্ৰধান উৎস।
এনে উদাহৰণ সাহিত্য-জগতত বহুত আছে।

৩৬ এৰি অহা দিনবোৰ
৩৭ এৰি অহা দিনবোৰ

কবি নগিনীবালা দেৱীৰো প্ৰায় একেধৰণৰ বিয়াৰ-হুণ্টনাই অন্তৰত এদিন শোকৰ কল্লোল সৃষ্টি কৰিছিল ; এপিনে অকাল বৈধব্য, অইন পিনে অকালতে হুটি পুজৰ আকস্মিক মৃত্যু। ‘সঞ্জিয়াৰ হুব’, ‘সপোনৰ হুব’ প্ৰভৃতি কাব্যত জীৱন-মৰণৰ বহুস্তৰ অন্বেষণ কৰি কবি শেষত ‘অলকনন্দা’ত এই বহুস্তৰ অতিকৈ নিগূঢ় হৈ পৰিল। জানিবৰ উপায় নাই, বুজিবৰ উপায় নাই। এনে অজ্ঞাত অজ্ঞেয় বহুস্তৰ সন্ধানতেই কবি আজীৱন বন্দী। ভাব-উদ্ঘাটনৰ অভাৱ নাই ; এই ভাবৰ মাধুৰ্য তেওঁৰ অজস্ৰ কবিতাই বহন কৰিলে। অপাৰ-অনন্ত চিন্তাধাৰাই বিবিধ কল্লোলৰ সৃষ্টি কৰিলে সঁচা, কিন্তু বহুস্তৰ ক’ত ? বহুস্তৰ বহুস্ত হৈয়েই ব’ল।

জন্ম-মৃত্যু সৃষ্টি ইতিহাস—

বঢ়িছে। অনন্তকাল,

অভিনৱ অভিনেতা হৈ বচিম আকৌ

পৃথিবীৰ নাট্য মন্দিৰত।”

“চক্ৰেণ পৰিৱৰ্ত্তন্তে হুঃখানি চ সুখানি চ” বহুস্তৰা নপৰিলেও, কবিক জন্মান্তৰত অটুট বিখাল—

“জীৱন কুহুম মোৰ ফুলিছে অনন্তকাল

বিষ ফুলনিত,

ফুলিম আকৌ আহি

এবি যোৱা মৰনী ধৰাত—

সৌৰভ সঁফুৰা লৈ

সৃষ্টি ফুলনিত।

হে ধৰনী জন্মদাত্ৰী !

অজ্ঞাপাক দিয়া স্থান,

দিয়া বেহ, দিয়া ভ্ৰাণ।

ধূলিৰ পৰশ মাগে অশান্ত আত্মাই

তোমাৰ স্তৱনি এই জিবপি কোলাত

দিয়া নবজন্মৰ অতুপন ধান।”

কবিৰ কাব্যমানসত এই পৃথিবীতে লগ হুৰা ব্যাণ্ড ; অনন্ত, অপৰ্য্যন্ত নিত্যমকুৰ, চিবহুন্দৰ, চিবলেউজীয়া, মহতোংশি বহীয়া, অজগৰ,

অগণন। পৃথিৱীৰ ৰূপ-তৃষ্ণাই কবিমানসত চিন্তাৰ ঢৌ কেনেকৰে তুলিছে, তাৰিলে অৰাক্ হ'ব লাগে—

“কোনে আঁকি দিলে মোৰ হৃচকুত
 বামধেমূৰুপে ৰূপ-ছবি,
 ছন্দে ছন্দে বকুল গছে
 মালাকৰ মই হুৰকবি।
 কত বসন্ত কত বৰষাৰ
 হুৰ-জোৱাবত ঢৌ তুলি
 শাব্দী নিশাৰ জোন জোনাকৰ
 সোণ জোনালীত বুৰ মাৰি।
 নীল নীলিমাৰ ৰূপ চাই চাই
 আঁকো সপোনৰ ৰূপ ছবি ;
 ছয়াময়া মোৰ মন উপবন,
 মালাকৰ মই হুৰ কবি।”

[অলকানন্দা]

মানুহৰ হৃচকুৰ অসীম সৌন্দৰ্য তৃষ্ণা
 হুথ-আশা, হেঁপাহ বুকৰ,
 নহয় ই মৰতৰ ক্ষন্তেকীয়া জীৱনৰ
 হুথ-আশা পৰম পদৰ,
 ৰূপ তৃষ্ণা চিবহুন্দৰৰ।”

ওৰে জীৱন মানুহ মৰতত ৰূপ-তৃষ্ণাত কাঁতৰ হৈ থাকে; কিন্তু চিবহুন্দৰৰ ৰূপ-তৃষ্ণাই প্ৰাণত যি আনন্দৰ হিজোল উৰ্ণলায় তাৰ তুলনা নাই, আদি নাই, অন্ত নাই। বহুশ্ৰাবত চিবহুন্দৰৰ ধ্যানত আনন্দ আছে; কৰ্মন অসম্ভৱ। যাহুকৰৰ যাহুবিষ্ঠা চাই মানুহে তৃপ্তি পায়, কিন্তু যাহুবিষ্ঠাৰ বহুস্ত উদ্ঘাটন হ'ব লাগিলে সেই তৃপ্তি দূৰন্তে বিদূৰ হয়। ভগৱানৰ সৃষ্টি বহুস্তও এনে এক যাহুবিষ্ঠাসদৃশ মাথোন।

বহুস্তৰ অহুসজ্ঞান বিধে বিধে হৈ আহিছে; দেশ-কাল-পাত্ৰ ভেদে বিবিধ বাহানুবাদৰ সৃষ্টি হৈছে; “মহাব্যাজী”ৰূপী ভৰ্কশাল্লব উদ্ভৱ হৈছে। কিন্তু বহুস্ত সদায় অজ্ঞাত, সদায় অজ্ঞেয় হৈয়েই ৰ'ল। ই কবি-মানসত

বিবিধ অংকাৰ তুলিলে মাথোন ; অজ্ঞাত্তে বিবিধ স্তবৰ সৃষ্টিৰ হ'ল, বিবিধ হৃদই সেই অজ্ঞাত-অজ্ঞেয়ৰ বিবিধ বন্দন। গীতৰ স্তব সৃষ্টি কৰিলে মাথোন ;

—“ধৰ্ম্মত্ৰ ভাং নিহিতং গুহায়াং” কথাৰাৰ সার্থক হ'ল। তথাপি তৃকাৰ আদি-অন্ত নাই।

“মৃগতৃকাত তৃবাভূব হিয়া

বাট হেকবালি বাত্ৰী।”

বুলি কবিয়ে হমুনিয়াহ চাৰিছে সঁচা, কিন্তু

“জীৱন-বাটৰ সেন্দূৰী আলিত—

কোনোবা অজ্ঞান নেপূৰ ধ্বনি শুনি”

তেওঁ থমকি বয়। তেওঁৰ প্ৰাণৰ “পহুম কলিত” কোনোবা অজ্ঞান অজ্ঞেয়জনৰ প্ৰেমৰ পাহি মেলে—ইয়াতে কবিৰ অইন এটি বহুত্বৰ ভেটি নিৰ্মিত হৈছে। সংসাৰ-বাড়বাগ্নিত কবি-প্ৰাণ নহু যদিও তাৰ ভয়ত যি স্তবতি-গজ সৃষ্টি হৈছে, ই চিৰ স্তম্ভৰ, চিৰ বমণীয়। কবিৰ এই বাড়বানলত বহুত্ব আছে, ভয় হোৱা “স্তবতি গজ”ত বহুত্ব আছে।

তেওঁৰ কাব্যত অজ্ঞাত বহুত্বৰ সামগ্ৰীৰ মাজত আছে “বনৰ পখী”, “মনৰ পখী”—

“বনৰ পখীয়ে স্তব পাহৰিলে

মনৰ পখীটি শিয়'ৰি উঠিলে”।

ইয়াৰ উপৰিও আছে—“আকাশী বিহংগ,” “পূৰতি মিশাৰ ভিন্নিত পোহৰ শিখা,” “বিলৰ মাজত বাঙলী পহুম” আদি বহুতো প্ৰাকৃতিক সম্পদ—

“ফুল শতদশ সূৰ্যৰ প্ৰিয়া

বৰিহীন ৰূপ নিবল ম্লান,

শ্বেবৰ শব্য পুষ্প পাজ

দেৱ চৰণে অৰ্য্য দান।”

এই বুলি বহুত্ব-কবি নলিনীবালাই দেৱতাৰ চৰণত অৰ্য্য প্ৰদান কৰি,

“পাৰাণ দেৱতা বোহোৱা তুমি

হৃদৰ প্ৰিয় যোব”

বুলি অহুত প্ৰিয়জনত আত্ম-নিবেদন কৰি শান্তি লাভ কৰিছে। বহুত্বৰ আধাৰশিল্পত নানা বহুত্বৰ সৃষ্টি হ'ল সঁচা ; কিন্তু প্ৰকৃত বহুত্ব বহুত্ব হৈয়ে ব'ল, যি অগ্নিহীন, অন্তহীন, অপাৰ, অসীম, চিৰকাল, চিৰদিন।

(প)

শ্রীউপেন্দ্র ববকটকী

অসীম। কাব্য সাহিত্যত পোনপ্রথমে নলিনীবালা দেবীর কবিতাতে আমি সম্পূর্ণ অতীন্দ্রিয়বাদৰ লক্ষণ দেখা পাওঁ। আমাৰ ইন্দ্ৰিয়ই যাক পোনপটীয়াৰূপে ধৰিব নোৱাৰে সেয়ে হৈছে অতীন্দ্রিয়বাদ। পক্ষ ইন্দ্ৰিয়ৰ দ্বাৰা বহুস্তবাদী কবিসকলে জীৱনৰ চৰম সত্য প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰি এটা দৈৱ অনুভূতিৰ আশ্ৰয় লয়। দৃশ্যমান জগতৰ পৰা ভালখিনি আঁতৰত থকা বহুস্তময় যিখন জগত তাৰ অনুসন্ধান কৰা হয় এই দৈৱ অনুভূতিৰ দ্বাৰা। দৈৱ অনুভূতিক বোধ-শক্তি বা “Power of intuition”ও বোলা হয়। অদৃশ্য অজান বিৰাট শক্তিক স্বীকাৰ কৰি যিখনে তাৰ ৰূপ, বস, গন্ধৰ স্বাদবিচাৰি মনেৰে ব্যগ্ৰ হৈ পৰে আৰু বহুস্তৰ কঁৱলীৰ আঁবে আঁবে অসীম শক্তি এটাৰ উৎস বিচাৰি পায় তেওঁৰেই হ’ল বহুস্তবাদী। এই অসীম আৰু বিৰাটৰ লগত বহুস্তবাদী আৰু অতীন্দ্রিয়বাদী কবিৰ সম্পৰ্ক নিচেই ওচৰ চপা। নকলেও হ’ব যে অতীন্দ্রিয়বাদ আৰু বহুস্তবাদৰ মোহনা একেটাই, সিহঁত সেই মোহনাৰ দুটি যুঁতিহে মাত্ৰ। সেই মোহনানো কি? সেই মোহনা হৈছে “বোধি”ৰ সহায়েৰে পৰমপদ আৰু পাৰ্থিৱ জগতখনৰ সৈতে একাত্মবোধ উপলব্ধি কৰি কবিয়ে “আদিহীন অন্তহীন” এক জ্যোতিৰ্ময় সত্তাৰ অনুভৱ নিজৰ ভিতৰতে কৰে। কবিয়ে তেতিয়া নিজৰ অন্তৰত ভগৱানৰ বিশ্বৰূপ দেখা পায়।

“ভোমাত হৃদয় মোৰ

মোৰ আৰু তবু হিয়া বাখিছা প্ৰকাশি।”

সীমিত পৰিবেশৰ ভিতৰত থকা কবিয়ে এই অসীম শক্তিটোৰ যেতিয়া স্বৰূপ অন্বেষণ কৰিব লগা হয় তেতিয়া কবিৰ উপলব্ধিৰ জগতখনত উৎকল মাখল লাগে আৰু তেওঁৰ মনে অসীমৰ শিনে চাপলি মেলিব বিচাৰে। এক অৰ্থত আমি হিন্দুৰ দৰ্শন-শাস্ত্ৰকো অতীন্দ্রিয়বাদ আখ্যা দিব পাৰো। অদৃশ্য, অব্যক্ত এক অসীম, বিৰাট শক্তিৰ কল্পনা হিন্দুৰ দৰ্শন-শাস্ত্ৰতো আছে। তত্পৰি ভগৱানৰ প্ৰতি আমাৰ যি প্ৰেম সেই প্ৰেম পক্ষ ইন্দ্ৰিয়ৰ দ্বাৰা স্বৰ্গী কৰা সত্ত্বৰূপৰ নহয়—হিন্দুৰ দৰ্শন শাস্ত্ৰই তাকে কয়। ইয়াক গভীৰ আৰু হাবী কবি জুলিবটলৈ মনে আধ্যাত্মিক চিন্তাৰ আবৃত্তক হ’ব।

সেই আধ্যাত্মিক চিন্তাই সদায় পৰমাত্মাৰ সজ্ঞান বিচাৰে আৰু অসীমৰ পিনে গতি কৰে। এই গতিয়ে কামনা-বাসনাৰ বন্ধন নানানে। কামনা-বাসনাত মোহাক্ৰম মানৱাত্মাই চিৰ হৃদয়ৰ ক্লেশৰূপ বিচাৰি মাগায়, বৰঞ্চ সেই কামনাতুত প্ৰেমৰ মূল্য পাৰ্থিৱ জগততে আৱদ্ধ হৈ পৰে।

কামনাৰ ভলতীয়া

কামনাত মত্তলীয়া

সেই প্ৰেম মহাপৰাধীন

ইন্দ্ৰিয় ভোগৰ।

তাৰ পৰিবৰ্তে বহুত্ববাদী কবিয়ে এনে ধৰণেহে “পৰম জনক” উপলব্ধি কৰে।

সকলো তুমিয়েই নাথ

জগতত দেখিছো যিমান।

মৰণৰ পিছতো যেন কবিয়ে “অপুৰণ কৰমৰ ভাব বান্ধি লৈ” এইখন দেশৰে সেৱা কৰিব।

তেওঁ কৈছে—

নদী হৈ পঞ্চালিম

হৃদয়নি চৰণ নিতে

মাটি হৈ মিলিম বুকুত। ইত্যাদি

কবিৰ মনত এই হৃদয়ী দেশখনেই এখন “পুণ্যতীৰ্থ”, এখন শান্তিৰ সৰগ। সেই কাৰণে কবিয়ে স্মৃতিৰ পিছতো এইখন দেশতে পৰজন্ম লব খোজে—

মৰিলে পুনৰ আহি

হৃদয়ী দেশতে মোৰ

লওঁ যেন পুনৰ জনম।

এয়ে কবিৰ কামনা। স্মৃতিৰ পিছতো কবিয়ে এইখন দেশৰে সেৱা কৰিবলৈ বিচাৰে। স্বদেশ প্ৰেমৰ এনে হৃষ্টান্ত অসমীয়া সাহিত্যত বাস্তৱিকতে বিৰল।

বৰীন্দ্রনাথৰ দৰে নলিনী কাব্যতো “জন্মান্তৰবাদ” প্ৰকাশ পাইছে। আত্মা যে মৰণশীল মহৰ, ই অবিদ্যৰ, এই কথা বৰীন্দ্রনাথে কেইবাটাও

কবিতাত কৈছে। পূৰ্বজন, ইহজন, পৰজনৰ ছাৰ। এই পৃথিৱীলৈ মানৱৰ এটা চিহ্নস্তম্ভ সোঁত বৈ আছে—

সেই পৰমশক্তিৰ আত্মাই বিচাৰি ফুৰোঁতে এক গভীৰ অহুতুতিয়ে কৰিব নূন মনত আলোড়ন তোলে; এই অপাৰ্থিৰ তৃষ্ণাই অন্তৰত দোলা দিয়ে; পাৰ্থিৰ জগতৰ সকলো বস্তুতে সত্য-শিৱ-হৃদয়ৰ স্বৰূপ দেখা পায়; তেতিয়া তেওঁলোকে গহকত পৰা বাটৰ দুৰবিঘনৰ পৰাও একোখন সৰগৰ বস্তু পায়।

বাটৰ দুৰবিঘন গহকত পৰা,

তাবে। এটি পাতে দিয়ে স্বৰ্গৰ বস্তু।

(বেজবকৰা)

একো একোখন ধুনীয়া মুখে ভগৱানৰ সৌন্দৰ্যকহে সোঁৱৰাই দিয়ে বুলি কৰি বৰ্ডছৱৰ্ণেও কৈছে। 'Every beautiful face reminds me the beauty of God.' তেওঁৰ দৃষ্টিত জগতৰ সকলো বস্তুৰেই হৃদয়; তাতেই তেওঁ চিহ্নহৃদয়ক দেখা পাইছে। ৰূপৰ পূজাৰী Keats-য়েও কৈছিল—“সত্যই হৃদয় আৰু হৃদয়েই সত্য।”

নলিনীবালা দেৱীয়ে অন্তৰৰ অসীম সৌন্দৰ্যৰ কথা ব্যক্ত কৰি ভগৱন্তৰ ওচৰত আত্ম সমৰ্পণ কৰিছে। কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈদেৱে সেই কাৰণে নলিনীবালাৰ “সন্ধিয়াৰ হৃদয়”ৰ কবিতাবিলাকক পোন প্ৰথমে অতীন্দ্ৰিয়বাদী আখ্যা দিয়ে। “পৰম-তৃষ্ণা” নামৰ কবিতাটিত নলিনীবালাই সমগ্ৰ বিশ্বস্থিৰ মাজত এক অবিদ্যৰ আত্মাৰ সন্ধান পাইছে। ইয়াত তেওঁৰ মনৰ সৌন্দৰ্য-তৃষ্ণা ব্যাপকভাৱে ওলাই পৰিছে। তাত তেওঁ কৈছে—

দূৰণিৰ পক্ষীজাক মিলি যায় দিগন্তত

মান্তি যায় আকুল হৃদয়।

প্ৰতিক্ষণি বাজে স্নদূৰত

জীৱন লহৰী মোৰ পিছৰাৰ পক্ষীটিও

মিলি যাব খোজে অনন্তত

অসীমৰ অটিন বাটত।

অৰ্থাৎ দূৰণিৰ আকাশলৈ উৰি যোৱা পক্ষীজাক দিগন্তত মিলি গৈছে আৰু কৰিব বন্দী আত্মাক বেন পৰীজাকে সোঁৱৰাই দিছে—

অ' মোৰ পৰম প্ৰিয়! তুমি ক'ত, তুমি ক'ত, তুমি ক'ত ?

এই অপাৰ্থিৱ পৰম ডুকোৱেই হ'ল তেওঁৰ কবিতাৰ মূলবস্তু। নীমিত্ত পৰিসৰৰ ভিতৰত মানুহৰ জীৱনৰ চিৰন্তনতা আৱদ্ধ হৈ থাকিব নোৱাৰে। অদৃষ্টবানী ভাবভীয়েই পৰজন্ম আৰু পূৰ্বজন্মক গভীৰভাৱে বিশ্বাস কৰে। এটা জীৱনৰ কৰ্মৰ শৰিণতি আন এটা জীৱনতো পোৱা যায়; গতিকে ইয়াত মৃত্তিৰ প্ৰশ্ন উঠিব নোৱাৰে। শীতাত কৰ্ম অবিহনে একোৱেই নাই বুলি ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই সখা অৰ্জুনক বহুবাৰ সকাৱাই দিছে। শীতা, ভাগৱত, উপনিষদ আদি ধৰ্মগ্ৰন্থৰ দ্বাৰা আশাৰাধিত উদ্ধৃত হৈ নলিনী কৱিণ্ডেও মানুহক সোঁৱৰাই দিছে—

মানুহ জীৱন এটি

অৰ্থণ্ড কৰম সৌত

মহালীলা মহাপ্ৰকৃতিৰ।

(অসীম জীৱন)

কৰ্ম বা আদৰ্শৰ দ্বাৰাই মানুহৰ শ্ৰেষ্ঠতা ফুটি উঠে। ঠিক সেইদৰেই ধৰ্মীয় মনোভাৱ গ্ৰহণ নকৰাকৈ ভগৱানৰ ওচৰত আত্মসমৰ্পণ কৰিলেও ভগৱানক পোৱা যায় বুলি তেওঁ অনুমান কৰে। “পুতলী”, “দীপশিখা”, “ধ্যেয়” আদি কেইবাটাও কবিতাত তেওঁ ধৰ্মৰ অনুশাসন মানি নচলাকৈ স্ৰষ্টাৰ নিচেই ওচৰ চাপি গৈছে। কেৱল কল্পনা আৰু ধ্যানেৰেই তেওঁ স্ৰষ্টাৰ ৰূপটি অঙ্কন কৰি “আশোন প্ৰেমত আপুনি মগন” (চন্দ্ৰকুমাৰ : বিশ্বভাৱৰীয়া) হৈছে।

জীৱনৰ সাৰ্থকতা সেইখিনিতেই; কিয়নো তেওঁ ধ্যানৰ দ্বাৰাই পৰম পদৰ সামিখ্য লাভ কৰি পাৰ্থিৱ জগতৰ ভোগ-বিলাস ঐশ্বৰ্য্য-বিভূতি এই সকলোবিলাকৰে নিবৰ্ধকতা প্ৰতিপন্ন কৰি কৈছে—

পাৰ্থিৱৰ বিলাসিতা নিৰ্তো বোগাই

অভিলাষ পাৰেনে পুৰাৰ ?

বহুত্ববাদী কৱিসকলৰ সাংসাৰিক জীৱনটোৰ প্ৰতি অকণো আস্থা নাই। বাস্তৱৰ নিৰ্ভৰতাই তেওঁলোকৰ অন্তৰ ফুক কৰি তোলে। সেই কাৰণেই তেওঁলোকে বাহ্যিক আড়ম্বৰ ভাল নাপায়। বাহ্যিক পুজা-পাতলতো তেওঁলোকৰ আস্থা নাই—

ৰালাগে জলাৰ আৰু

মাটিৰ প্ৰদীপ

অভিনৱ মিহা আবতিব।

তেওঁৰ মতে অন্তৰেবে পৰম পুৰুষৰ পূজা কৰাটোহে আচল পূজা। তাৰ দ্বাৰা সত্যৰ উপলব্ধি হয়, জ্ঞানজ্যোতিৰ আভাই অন্তৰ পুৰস্কৃত কৰে; বিমূৰ্ত্ত নিম্বৰ দৰ্শন হয়। কবিৰ আত্মাই অসীমৰ পথ খেদি হাবাধুৰি যায়। লোভ-মোহ, কামনা-বাসনাৰ মাজত কবি তেজিয়া আঁক আঁক হৈ নাথাকে। “চিবহুল্লবৰ” ৰূপ অন্তৰবেদীত ধাপনা পাতি কবিয়ে অৰূপৰ বন্দনা গায়—কাৰণ কবিৰ মনৰ সৌন্দৰ্য্য-তৃষ্ণা কেৱল ক্ষণভঙ্গুৰ পাৰ্থিৱ জীৱনটোৰ বাবেই নহয়—

ৰূপ-তৃষ্ণা চিবহুল্লবৰ। (পৰমতৃষ্ণা)

কবিৰ এই চিবহুল্লবৰ প্ৰতি সন্ধানী মনটো পাৰ্থিৱ জগতৰ হৃথ, হৃথ, বিবহ-বিবাদ, কামনা, বাসনা, লোভ-মোহৰ পৰা আঁতৰত থাকিলেও; তেওঁৰ কাব্যতো সাংসাৰিক হৃথ দৈজ্ঞ, বাৰ্থতা-বিবাদৰ হৃথ প্ৰকাশ নোপোৱাকৈ থকা নাই। তেওঁ এদিন কামনাৰ সাগৰত ককৰকাই ফুৰিছিল, কিন্তু তেওঁৰ সেই কাম-মোহ ক্ষণস্থায়ী, নিৰ্ঠৰ কালে তেওঁৰ অন্তৰৰ পৰা সকলোবিলাক কাটি নিলে। তথাপিও আশাবাদী কাব্য-ভাৱতীয়ে ধৰ্ম্মধৰী দেৱী বকৱানীৰ দৰে হৃথৰ মাজতো হৃথৰ পোহৰ এটেবেঙা পাৰ্শ্ব বুলি উদাউল হৈ পৰে। “পুতলী”ত তেওঁ কৈছে—এটা জীৱনত হৃথ-কষ্ট কৰিলে পিছৰ জীৱনত হৃথ নিশ্চই পোৱা যায়। ভাৱভীষ্ম দৰ্শনৰ জগ্নাস্তৰবাদেও কবিৰ ওপৰত প্ৰভাৱ পেলাইছে—

পোৱা যদি নৱ জীৱনত

হৃথময় মিলন বাতৰি।

খেৰুপীয়েবেও এই সংসাৰখনক এখন “অভিনয়-মঞ্চ” বুলিহে আখ্যা দিছে; ব’ত প্ৰাণীয়ে কেৱল নতুন নতুন ভাও দিৱে আৰু অলপ সময় থাকি আঁতৰি যায়। নলিনীবালাইও “নাট্যবৰত” কৈছে—

জীৱন-নাট্যৰ ভাও কতনো কৰিলো শেষ

কবি গলো কত অভিনয়।

বাস্তৱৰ নিৰ্মম অভিজ্ঞতাই কবিৰ জীৱনক বিত্ৰত কৰি তুলিলেও কবি হতাশ হৈ যোৱা নাই; বৰঞ্চ আনন্দৰেই হৃথ পাতি লৈছে। তেওঁৰ মতে মুকু্য চিবস্তন; ‘আচলদৰ’ পোৱাৰ একমাত্ৰ পথ কেৱল ‘মৃত্যুপথ’—ব’ত জবা, মুকু্য, বোগৰ বাতনা নাই। বৰীজনাথৰ মতে মৰণ ‘ভগৱান’ স্বৰূপ আৰু নলিনীবালাৰ মতে মৰণ অমৃত্ত তুল্য—

জীৱন পাৰব হৃদয়ৰ সপোন

স্বৰ্ণ অমিয়' মিলন সেতু,

অন্তিমশ্ৰু এই জীৱনত মোৰ

উৰোৱা তোমাৰ মঙ্গল কেতু ।

স্বৰ্ণৰ পিছতহে বহুত্ববাদী কৰিয়ে পৰমাত্মাক পোৱা যায় বুলি বিশ্বাস কৰে। সীমাৰ মাজত থাকিয়েই কৰিয়ে যেতিয়া অকণৰ অসীম অক্ষুণ্ণতা লাভ কৰে তেতিয়া যেন ভগৱানৰ লগত কৰি অন্তিম হৈ পৰে—বিশ্বকবি ববীন্দ্ৰনাথৰ মতে—

সীমাৰ মাজে অসীম তুমি

বাতাও আপোন হুব,

আমাৰ মাঝে তোমাৰ প্ৰকাশ

তাই এত মধুৰ ।

এইভাবে কৰিব অন্তৰত পৰমাত্মাৰ লগত একাত্মবোধ জগাই তোলে। তেতিয়া অন্তৰত উৰলি উঠা অহংতাৰ ক্ষুণ্ণকতে নিঃশেষ হৈ যায়—

তোমাৰ আমাৰ মিলন হলে সকল যাৰে খুলে

বিশ্ব সাগৰ চেউ খেলিয়ে উঠবে তখন হলে। (ববীন্দ্ৰনাথ)

কোনো কালে তুমি মই

কোনো কপে হোৱা নাই ভিন। (নলিনীবালা : সমাধি)

অতীন্দ্ৰিয়বাদী কবিৰ জীৱনৰ বা কাব্যৰ সাৰ্থকতা এইখিনিতেই ওলাই পৰিছে। ভগৱানৰ লগত নিজকে মিলাই দি কৰিয়ে যেনেকৈ পৰম আনন্দ পায়, ঠিক সেইদৰেই শিশুৰ অবয়বতো কৰিয়ে ভগৱানৰ বিশ্বকণ দেখা পাঠিছে। উপভিয়েই শিশুৱে সঁসাৰৰ ক্লেশ-কুটিলতা লৈ নাহে, বৰঞ্চ ভগৱানৰ অমৃতবাণীহে বহন কৰি আনে। নলিনীবালাই কৈছে—শিশুৰ কান্দোনতো “ত্ৰিদিবৰ পবিত্ৰ সঙ্গীত” (মহাশিশু) হে বাজি উঠে। বৰ্ভহুৰ্বেও শিশুৰ মনত স্বৰ্গধনক দেখা পাইছিল। কাৰণ শিশুৰ তেতিয়া হিংসা, ঘেৰ, ঈৰ্ষা, লোভ, মোহ আদি নাথাকে। শিশু ক্ৰমাৎ ডাঙৰ হৈ অহাৰ লগে লগে সেই স্বৰ্গীয় গুণ লোপ পাই যায়; তাৰ পৰিঘৰ্তে কলুষ কালিমাই সিহঁতৰ মনত প্ৰভাৱ পেলায়—তেতিয়াই স্বৰ্গীয় গুণ এবিধ লগা হয় আৰু দেৱশিশু হাহুহত পৰিণত হয়।

এই অসীমৰ প্ৰতি আকুল আহ্বান পূৰ্বজন্ম-পৰজন্মৰ প্ৰতি অটল বিশ্বাস, অনন্তৰ মিলনৰ আকাঙ্ক্ষা আৰু ভগৱানৰ ওচৰত আত্মসমৰ্পণেই নলিনী-কাৰ্যৰ মূল বিষয়বস্তু হলেও সাংসাবিক হৃৎ-দৈন্ত্ৰ্য বিবহ-বিষাদৰ চকুলো, জীৱনৰ কথা কেইবাটাও কবিতাত প্ৰকাশ পাইছে।

মলিনী-কাব্যৰ স্মৃৰ

(ক)

ড° কালীচৰণ দাস

ভাৰতীৰ্ দৰ্শনত আধ্যাত্মিক জাৰব প্ৰাধান্ত, আত্ম-জ্ঞান আৰু ঈশ্বৰ-প্ৰাপ্তিৰ আকুলতা যিদৰে সংসাৰ-বন্ধন আৰু দুখ-দুৰ্গতিৰ অৱসানকল্পে মুখ্য উপায়স্বৰূপে সন্নিবিষ্ট হৈছে, একদৰেই কবি মলিনীবালা দেৱীৰ সত্য-হৃদয়ৰ সাধনা আৰু কাব্যিক চিন্তাই আধ্যাত্মিক চেতনা আৰু আন্তৰিক বেদনাৰ পৰা নিজৰিবলৈ আৰম্ভ কৰে। বহুতবাদ বা অতীন্দ্ৰিয়বাদক বিভিন্ন লেখকে দৃষ্টিকোণভেদে বেলেগ বেলেগভাৱে বৰ্ণনা কৰিছে। এক পৰম সনাতন সত্তাৰ ওপৰত অটল বিশ্বাস বহুতবাদৰ এক প্ৰধান বৈশিষ্ট্য। এইবাবে বহুতে বহুতবাদক একপ্ৰকাৰ ধৰ্ম বুলি আখ্যা দিছে। দৰ্শনৰ অভিধানতো বহুতবাদক মুখ্যতঃ একপ্ৰকাৰ ধৰ্ম বোলা হৈছে, যি বহুতবাদীক পৰম সত্তাৰ সৈতে প্ৰত্যক্ষ আৰু ঘনিষ্ঠ সান্নিধ্যৰ চৈতন্ত প্ৰদান কৰে, আৰু সেই সত্তাৰ সাৰ্বিক সন্নিবেশ, স্বকীয় সত্তাৰ সৈতে অচ্ছেদ্য সংযোগ আৰু সান্নিধ্যৰ নিবিড় চেতনা জগাই তোলে, সেয়ে বহুতবাদী ধৰ্ম। এনে ধৰ্মক বহুত ধৰ্ম (mystery religion) বুলি অভিহিত কৰা হৈছে। মধ্যযুগীয়া একহাৰ্ট (Eckhart M.), টেৰেছা (Teresa) নাইবা নিউগ্ৰেটিক ধৰ্মীয় দৰ্শন, ডায়োনিছাচ (Dionysius) আদিৰ ধৰ্মীয় বিশ্বাসক বহুতবাদী বোলা হৈছে। কালক্ৰমত বহুতবাদে এনে সংকীৰ্ণ অৰ্ধৰ পৰা ব্যাপক অৰ্থত ব্যৱহাৰ হবলৈ ধৰে। বহুতবাদী অহুতুতি, দৃষ্টিভঙ্গী আৰু ভাৱাৰেণে অকল ধৰ্মীয় বিশ্বাসতে আৰম্ভ নাথাকে, এই মনোভুক্তিয়ে মানৱ জীৱনৰ চিন্তা, কলা, কৰ্মপদ্ধতি আৰু বিবিধ জিৱা-কলাপৰ যোগেদিও অভিব্যক্তি লাভ কৰে। Dean Ingeৰ কথাটো বহুতবাদ এনে এক মানসিক চিন্তা বা অহুতুতি যি চিবন্তনৰ মাজত কালিক বা

পাৰ্থিব বস্তুৰ অন্তৰ্বৰ্ত্তিতা আৰু পাৰ্থিব বা কালিক বস্তুৰ মাজত চিৰন্তনৰ অন্তৰ্বৰ্ত্তিতা উপলব্ধি কৰিবলৈ তৎপৰ হয়। গতিকে এনে অহুতুতি বা দৃষ্টিভংগী অকল ধৰ্মৰ ক্ষেত্ৰতেই আৱদ্ধ নাথাকে। এই দৃষ্টিভংগী মানৱীয় বিভিন্ন কৰ্মক্ষেত্ৰ আৰু আচৰণৰ মাজত প্ৰকট হোৱাটো স্বাভাৱিক কথা। তুলনাত্মক ধৰ্মমীমাংসাৰ লেখক এগৰাকীয়ে সকলোপ্ৰকাৰ বহুশ্ৰবাদৰ তিনিটা প্ৰধান লক্ষণহে উল্লেখ কৰিছে। প্ৰথম লক্ষণ—এক চিৰন্তন পৰম সত্তাৰ ওপৰত বিশ্বাস। দ্বিতীয়তে, বিশ্বজগতৰ সকলো বস্তুতেই সেই সত্তাৰ সৰ্বব্যাপি অন্তৰ্বৰ্ত্তিতা (immanence) আৰু তৃতীয়তে, ব্যক্তিগত অন্তঃপ্ৰজ্ঞা আৰু দৈৱী আহুতুতিক প্ৰেৰণাবে সেই পৰম সত্তাবে সৈতে সাত্তিক যোগাযোগ আৰু প্ৰত্যক্ষ সান্নিধ্য লাভ। বহুশ্ৰবাদীয়ে বহিৰ্বিশ্বৰ সামগ্ৰিক আৰু গুটীয়া ৰূপত সত্য, শিৱ আৰু হৃদয়ৰ বিতুতি আৰু বিভিন্ন সমাবেশ উপলব্ধি কৰি সমদৰ্শী, সত্যপ্ৰেমী আৰু সৌন্দৰ্য-সাধনাত অশুবস্তু হয়।

কবি নলিনীবালা দেৱীৰ বহুশ্ৰবাদী ভাৱধাৰাৰ ক্ৰমবিকাশত তিনিটা স্তৰ পৰিলক্ষিত হয়। এই স্তৰ তিনিটা স্তৰত লেখিকাৰ ক্ৰমোবৰ্ধিত বয়স আৰু জীৱনৰ অভিজ্ঞতাৰ সমৃদ্ধি আৰু পৰিপক্বতাৰ অহুৰূপে বিবৰ্ত্তিত হোৱা যেন লাগে। এই কথাৰ সমৰ্থনত কবিগৰাকীয়ে ‘অস্তিম-হুব’ৰ আগকথা হিচাপে লিখা ‘মম্বাকিনীলৈ এয়াৰ’ শীৰ্ষক কথাখিনিৰ পৰা কেইকাকিমান উদ্ধৃতি দিয়া হল :

‘কবিয়ে নেকানে কিয় কবিতা লিখে। সময়ৰ পৰিবেশে কবিৰ মনত ভাবৰ কঁপনি তোলে আৰু তাৰ আলমতে কবিতাৰ সৃষ্টি হয়। দেশৰ নানান পৰিবেশত লিখা সময়ৰ সৌভাগ্য সৃষ্টি হোৱা ভালেখিনি কবিতাৰ কাকত গোট খালে। ল’ৰালি কালৰপৰা কবিতাই লগ লৈছিল যদিও জীৱনৰ আগছোৱাত লেখনিত যতি পৰে। ১৯২৮ চনত মোৰ প্ৰথম কবিতাৰ পুৰি ‘সন্ধিয়াৰ হুব’ প্ৰকাশ হয়। তাৰ পিছত ‘সপোনৰ হুব’, ‘পৰশমণি’, ‘মুগ্ধেৱতা’, ‘জাগৃতি’, ‘অলকানন্দা’ নামৰ ছয়খন কবিতাৰ পুৰি প্ৰকাশ হয়। সিঁচৰতি হৈ থকা কবিতাবোৰ গোটাই শেষ জীৱনৰ কাব্যৰ সৌজাতিক ‘মম্বাকিনী’ নাম দি বাইজৰ আগলৈ আগ বঢ়াবলৈ মন কৰিলোঁ।

জৰ ৰৌপকতেই ১৯১৬ চনত স্বামীৰ অকাল বিয়োগত বৈধব্যৰ বিৰহ-

বেদনা বুকুত লৈ আত্মীয়হু হ্যাপ কৰি পিতৃহাৰা সন্তানকেইটি লগত লৈ নিজৰ শিক্ৰগৃহত আশ্ৰিত্য হবলগীয়াত পৰে। ইয়াৰ অলপ শিহুতেই হুটি পুত্ৰ-সন্তানৰ আকস্মিক বিয়োগ হোৱাত বৈধব্যৰ নিৰ্যাতন আৰু পুত্ৰশোকৰ ফুকুৰা জুয়ে কবিৰ জীৱন অভ্যন্ত অভিজুত কৰি তোলে। এনেধৰে অপ্রত্যাশিত দুৰ্বোগ আৰু বিবহ-বিষাদৰ ভীত্ৰতাই কবিৰ অন্তৰ চুখ আৰু পাৰ্থিব নৰবতাৰ দুৰ্বহ অভিজুতাই ভীত্ৰ অশান্তি আৰু বিক্লতাই ব্যাকুল কৰে। এনে বাহ্যিক আৰু মনোগত পৰিবেশ আৰু পৰিস্থিতিয়ে কবিৰ কোমল প্ৰাণৰ চিন্তা আৰু আবেগ-অহুভূতিক পাৰমাৰ্থিক সন্ধানৰ প্ৰতি অহুপ্ৰাণিত কৰি তোলে। মানসিক এনে প্ৰতিক্ৰিয়াই সাধিক উন্নয়ন আৰু সমুজ্জীৱীকৰণ সাধিলে, তাৰ পৰাই কবিৰ নৈট্টিক আৰু সৰল প্ৰাণৰ চিন্তা-কল্পনাই কাব্যিক অভিব্যক্তিৰ পথত গতি কৰিলে। প্ৰথম স্তৰত 'সন্ধিয়াৰ সুৰ', দ্বিতীয়তে 'সপোনৰ সুৰ' আৰু শেষ পৰ্যায়ত 'অস্তিম সুৰ' কবিৰ বহুত্ববাদী কবিতাৰ তিনিটা পৰ্যায় বুলিব পাৰি।

কবিৰ জীৱনৰ সন্ধিয়া শোক-বিবহৰ এটি নিবানন্দ অৱস্থা।

বেলিৰ জেউতি সৌ বুৰ গল সাগৰ বুকত,
এন্ধাৰ ঘনাই আহে বিঘাদৰ কালিমা কপত।
নিমেঘত আঁতৰিল—
পুৰ্বতীৰ অলীক সপোন,
ডাৱৰে ধৰিলে ছাটি—
প্ৰভাতৰ সোণালী কিৰণ। (অনাহুত)

বিবহ-বেদনাৰ কালিমা ঘনীভূত হৈ অকালতে আকস্মিকভাৱে মহিলা কবিৰ জীৱনৰ সন্ধিয়া নমাই আনি অন্তৰত যি আকুল স্পন্দন হল সেই গভীৰ আৱেগ অহুভূতিয়ে যি কাব্যিক অভিব্যক্তি দিলে, সি পৰ্বতীয়া নিজৰাৰ দৰে ক্ষিপ্ৰ হলেও মিলনি-বননিৰে বাধাগ্ৰস্ত হৈ স্থান বিশেষে অনিৱৰিত্ত বেগেৰে অগ্ৰসৰ হৈছে। চিৰন্তন সত্য-সুন্দৰৰ প্ৰতি আকুলতা আৰু একাগ্ৰভাবে আত্ম-নিবেদন আৰু আত্ম-সমৰ্পণ কৰাৰ অভিপ্ৰায় থাকিলেও পাৰ্থিব কামনা, বেদনা আৰু শোক-মোহৰ দাত-প্ৰতিঘাতৰোৰে ঘনাই বাধা দিয়া পৰিলক্ষিত হয়। তাৰ মাজতেই কবিৰ আধ্যাত্মিক চেতনা আৰু ভগৱৎ-ভক্তিৰ দৃঢ়তা আৰু মানসিক সংকল্পই সেই অন্তৰাৰ ঠেলি অগ্ৰসৰ হনলৈ চেষ্টা কৰিছে। মানসিক অনিশ্চিতি, সংশয় আৰু নিৰাশা-প্ৰত্যাশাই

আধ্যাত্মিক জিজ্ঞাসা আৰু মঙ্গলময়ৰ পিনে অনুধাবনত সন্ধিয়াৰ হুক
অবহাভেদে মান হোৱা যেন লাগে। কবিৰ প্ৰাণত সাংসাৰিক বন্ধন
আৰু আসক্তিৰ বাবে খেদ হৈছে :

ভূৱা এই হাঁহি খেলা
ধূলিৰ খেমালি
খস্তেকীয়া সবস্তব প্ৰীতি।
যুগমীয়া বুলি এই
অধিব জীৱন
যতনেৰে ধৰিছে। সাৱটি। (ভাগকৰা)

আনকালে পৰম সত্তাৰ সৈতে একাত্মবোধে সাংসাৰিক কামনা আৰু
মোহৰ ভূৱা বন্ধন খণ্ডন কৰাত সহায় হৈছে :

তুমি জ্যোতি মই বেণু
হে অৰুপ। ৰূপৰ আলয়,
অমূৰুপে অনাদিত
ভোনাভেই লীন হমগৈ। (সমাধি)

আত্ম-সমৰ্পণ আৰু অহমিকা-মমতা নিৰাকৰণ সম্পূৰ্ণ কৰিবলৈ কবিয়ে
পূৰ্ণ সংকল্প গ্ৰহণ কৰিছে। চিব-স্বন্দৰৰ প্ৰীতি জীৱন জোৰা যি সাধনা
আৰম্ভ হৈছে, তাৰ পূৰ্ণ পৰিণতি মৃত্যুৰ লগতে পূৰ্ণ আৰু সাৰ্থক হুক
বুলি কবিয়ে আশা ৰাখিছে :

নিবেদিত অৰ্থ্য মোৰ
পূৰ্ণ হব হে পূৰ্ণ! তোমাত।
চিভাগ্নি হোমাগ্নি হব,
সমীৰণ মলয় চন্দন ;
সিদিনা সাৰ্থক হব
পূৰ্ণ অৰ্থ্য পূৰ্ণ ই জীৱন। (শেষ অৰ্থ্য)

প্ৰকৃতি ৰাজ্য অসীম পৰম সত্তাৰ নিৰ্ধাৰিত নীতিৰে যিদৰে পৰিচালিত
হৈছে, মানুহৰ মনোৰাজ্যৰ আনবোৰ কথাবোৰে তেনে কেতবোৰ নীতিৰেই
অপৰিহাৰিতভাৱে চলিছে। কবিৰ মানত বিশ্বজগতৰ সকলো ক্ষেত্ৰতেই
অসীম সনাতন সত্তা অন্তৰ্ভুক্তি স্বৰূপে বিৰাজ কৰিছে। গতিকে বিৰাট

বিষয় সৰ্বব্যাপী নিঃস্বৰ নীতিৰ ওপৰত কবিয়ে বিখ্যাস কৰে : সেয়ে
ভেখেতে লিখিছে—

অসীম বিষয় নীতি

কোনে তাক পাৰে ওলোটাৰ ?

অসীমৰ বন্ধা বীতি—

অসীমত সমাধি লভিব ॥ (পাঠবা লগোন)

‘সন্ধিয়াৰ হুব’ত কবিৰ কল্পনা বাজ্যত বি অন্তৰ্হৃদয়ৰ সৃষ্টি হৈছে তাক
সংলগ্ন আৰু সন্ধানস্বৰূপে জীৱন্তীয় দৰ্শন আৰু উপনিষদীয় বাণীক
সৈতে থকা কবিৰ পৰিচয় মন কৰিবলগীয়। সংসাৰ-চক্ৰ হুৰ্বাৰ কৰ্মকল,
মানৱ প্ৰাণৰ অতৃপ্ত তৃষ্ণা পাৰ্থিব হুথৰ কাৰণে নহয়, এই পবিত্ৰ তৃষ্ণা
টিৰ-হৃদয়ৰ সৈতে মিলনৰ তৃষ্ণাহে। কৰ্মকলত বিশ্বাসী কবিয়ে লিখিছে :

কতবাৰ জন্মিলোঁ তোমাৰ কোলাতে

গৈছিলোঁ আকৌ উত্ততি ;

অপূৰণ কৰমৰ ভাব বাক্সি লৈ

হুবি হুবি আহিলোঁ উত্ততি ।

দূৰণিত উৰি যোৱা পখীজাকৰ ব্যস্ততাৰ দৃশ্যই কবিৰ অন্তৰাত্মাতো
অসীমৰ সৈতে মিলি যাবলৈ জীৱনপিঞ্জৰাৰ পৰা মুক্তি বিচাৰে।

মোৰো এই পিঞ্জৰাৰ অশান্ত পখীটি দেখো

মিলি যাব খোজে অনন্তত

অসীমৰ অচিন বাটত ।

মানুহৰ অন্তৰনিহিত অতৃপ্ত অদম্য হুথৰ আশা আৰু সৌন্দৰ্যৰ লিপ্সা
ক্লান্তিক আৰু পাৰ্থিব নহয় ; ই পাৰমাৰ্থিক টিৰ-হৃদয়ৰ সৈতে মিলনক
অদম্য আগ্ৰহ। কবিয়ে লিখিছে :

মানুহৰ হৃচকুৰ

অসীম সৌন্দৰ্য্য তৃষা

হুথ আশা হেঁপাহ বুকৰ ;

নহয় ; ই মৰতৰ,

ৱস্তুকীয়া জীৱনৰ,

হুথ আশা পৰম পদৰ

ৰূপ তৃষা টিৰ হৃদয়ৰ । (পৰম তৃষ্ণা)

একে সত্তাকেই উপনিষদৰ মহৰ্ষি যাজ্ঞবল্ক্যই মৈত্ৰেয়ীক কৈছিল :

অয়মাত্মা সৰ্বেবাং ভূতানাং মধু। অস্তাত্মনঃ সৰ্বানি ভূতানি মধু।
যশ্চায়মগ্নিমাত্মনি ভেজোময়োমৃতময়ঃ পূৰ্বোৱমেব স যোৱনাত্মা ইদমমৃতম্।
ইদং ব্ৰহ্ম। ইদং সৰ্বম্ ॥ (বৃহদাৰণ্যক উপনি)

অৰ্থাৎ, এই আত্মাই সকলো প্ৰাণীৰ বাবে মৌ। তেনেকৈ সেই
আত্মাৰ কাৰণে প্ৰাণীমাত্ৰেই মধু (প্ৰিয়)। আৰু সেই আত্মনিহিত বি
দীপ্তিময় শাস্ত্ৰ তেৱেঁই আত্মা। তেৱেঁই অমৰ। তেৱেঁই ব্ৰহ্ম। তেৱেঁই
সকলো। জীৱাত্মা আৰু পৰমাত্মাৰ মিলন হলেই সকলো কামনা-বাসনাৰ
শেষ হব।

মানুহ আত্মাৰ

চৰম সমাধি হলে

জীৱন মৰণো বেধাকিব।

জীৱনৰ সন্ধিয়া পৰত আন্তৰিক আবেগ-আকুলতাৰ মাজত শাস্ত্ৰ
অসীমৰ সৈতে মিলনৰ সংকল্প ললেও কবিয়ে চিন্ত-চাঞ্চল্য আৰু পাৰ্থিব
সম্পৰ্ক সমূলি ছিন্ন কৰিব পৰা নাই আৰু সেইবাবেই তেখেতে অসীমৰ
কৰুণা আৰু সহায় বিচাৰিছে।

জীৱনৰ বাৰ্ণভাক যদি

পূৰ্বকৈ দিয়া শেষ দিন,

মৰতত জন্ম ধৰা মোৰ

লেখৰ ই মাথো দুটি দিন,

তোমাৰ অমৃতালোকে যেন

কৰি দিয়া অনন্ত অক্ষয়। (প্ৰহৰী)

কবিয়ে অজান অজ্ঞেয় অসীমৰ সৈতে প্ৰত্যক্ষ সাক্ষাৎ পোৱা সুযোগ
পোৱা নাই যদিও প্ৰাকৃতিক নানা বস্তু, চৰাই-চিৰিকণ্ডি আৰু দৈনন্দিন
প্ৰাকৃতিক পৰিবেশত অজানা পৰম সত্তাৰ উপস্থিতি উপলব্ধি কৰিছে।
পুৱাৰ প্ৰাকৃতিক পৰিবেশত সেয়েহে কবিয়ে সৌৰকিবণ উদ্ভাসিত অকণো-
জ্বলন্ত চিত্ৰবাহিত সত্তাক বৰণ কৰিছে।

কবাহি বৰণ ভূমি কবাহি বৰণ

আহে সৌ হেমবধ পুৱা সনীৰত,

অনুভৱ অৰুণৰূপে নীল মনোহৰ

মোহন অভিশি চোৰী কুটীৰ দাবড। (বৰণ)

কবিৰ চিন্তা অকল আধ্যাত্মিক দিশতে আবদ্ধ নোহাকি সময়ত স্বজন-বিয়োগৰ শোক আৰু দেশ-প্ৰেমত আকৃষ্ট হোৱা দেখা যায়। 'পুতলী'ৰ সৌৰভৰূপত শোকৰ কবিতা আৰু 'জনমভূমি' তাৰেই নিদৰ্শন। কলাকাৰক-কবিতাও সুলভৰবেই সাধনা। বৰ্ণনাৰ মাজত প্ৰকাশিত গভীৰ স্বদেশ-প্ৰেম নিতান্ত চিন্তাকৰক।

হুখীয়াৰ ভঙ্গা পঞ্জা

একোখনি ভীৰ্ঘ তাত

একোখনি পুণ্যৰ আশ্ৰম,

মবিলে পুনৰ আহি

হুখীয়া দেশতে মোৰ

লগ্ত যেন পুনৰ জনম। (জনমভূমি)

কবিৰ কাব্যিক চিন্তাৰ দ্বিতীয় পৰ্যায় আৰম্ভ হয় 'সপোনৰ হুব'ৰ বচনাৰ লগে লগে। এই পৰ্যায়ৰ কবিতাৰ পৰিসৰ ব্যাপক, বিষয়-বস্তু-বহুস্থী, সময়-পৰিবেশনিষ্ঠতা থাকিলেও কবিতাবোৰ বহুত্ববাদী ধাৰণায়ুস্ত নহয়। 'সপোনৰ হুব', 'পৰশমণি', 'যুগদেৱতা', 'জাগৃতি', 'অলকানন্দা' আদি কবিতাপুৰিষোৰ দ্বিতীয় পৰ্যায়ৰ কবিতাৰ চানেকি। 'যুগদেৱতা', 'জাগৃতি' আদি কবিতাবোৰ 'মহাজীৱনৰ মহিমা' স্মৃতিসজ্জত আৰু জাতীয়-জাগৰণৰ উদ্দেশ্য-প্ৰণোদিত। যুগ প্ৰবৰ্তক পুৰুষসকলৰ স্মৃতিতেই 'যুগদেৱতা' উচ্ছৰ্গিত হৈছে। তথাপিও যুগদেৱতাৰ বন্দনা আৰু বৰ্ণনাতো বহুত্ববাদী হুব প্ৰসংগভেদে স্পষ্ট হৈছে।

হৃদয়ৰ মণিকূট জুৰি

সুলভৰ মনোহৰ পুৰী

ব্যাকুল হিয়াই কাল্পে

জীৱনৰ পাবে পাবে

হে সুলভ ! তোমাকে বিচাৰি ॥ (যুগদেৱতা)

এইগৰাকী মহীয়সী কবিৰ 'পৰশমণি' ভুলনামূলকভাৱে অধিক গভীৰ আৰু সংঘত আধ্যাত্মিক চিন্তা-প্ৰসূত। উদাত্ত ভাষা-ভাৱসমৃদ্ধ 'পৰশমণি'

কবিৰ আধ্যাত্মিক উপলক্ষি আৰু বহুত্ববাদী হুবৰ প্ৰকৃষ্ট নিদৰ্শন।
‘পৰশমণি’ৰ পাতনি প্ৰসংগত কবিয়ে লিখিছে :

‘মানুহ জীৱন এটি বিশ্ব বহুত্বময় প্ৰেহেলিকা। এই জীৱন প্ৰবাহ ভেদি
অশান্ত মানুহ আত্মা আগবাঢ়ে শান্তিপথৰ সজ্জানত—অনন্ত যাত্ৰা পথ
বিচাৰি।’……‘সত্য উপলক্ষি বা অমুভূতিৰ বস্তু। জীৱনৰ এনে মধুকুহুৰ্তত
লাভ কৰা এটি পৰম সত্যৰ সজ্জান মোৰ ‘পৰশমণি’—যি পৰশমণিৰ
পৰশত জীৱনে উপলক্ষি কৰিলে, ‘মানুহে তপস্তা নিবিচাৰে, তপস্তাই মানুহক
বিচাৰি ফুৰে।’……‘অগোবৰ্গীয়ান্ মহতো মহীমান্’ মানৱ আত্মাই জগতৰ
তপস্তা শক্তিক বিকাশৰ বাট দেখুৱাইছে। দৰ্শন, বিজ্ঞান, অণু-পৰমাণু
অলৌকিক মহাশক্তিৰ সজ্জান অজ্ঞানৰ অন্তৰালৰ যবনিকা ভেদি, বিশ্বৰ
পোহৰত উদঘাটন কৰিছে সত্যৰ পৰম প্ৰকাশ।’ কবিৰ মানত সত্য-সজ্জানী
আত্মাৰ সূক্ষ্ম শৰীৰ সংগঠিত হৈ মানুহক দ্বিজ কৰে। সত্য-সজ্জানী
লোক কেইগৰাকীমানৰ জীৱন দৃষ্টান্ত পৰশমণিত সন্নিবিষ্ট হৈছে।

‘পৰশমণি’ গুৰিবে পৰাই সত্য-সূক্ষ্মৰ সজ্জান আৰু আৰাধনামুখৰ।
চিন্ময় আৰু হৃদয়ৰ স্তৰ স্তৰোভিত সত্য-সূক্ষ্মৰ পূজা আদিৰ পৰাই
স্বাৰম্ভ হৈছে।

আজি মই স্তব গীতি হন্দ

দীপ শিখা ধূপ-গন্ধ

আৰতি পঞ্চ-দীপ পুষ্প উপাচাৰ

মই আৰাধনা-পূজাবিগী চিবসূক্ষ্মৰৰ।

কবিয়ে সম্প্ৰতি বাহ্যিক প্ৰত্যক্ষৰ ব্যৰ্থতা আৰু বিধিবিহিত পূজা-
অনুবিধা উপলক্ষি কৰি সমাহিত চিন্তৰ আত্ম-নিবেদনৰ সাৰ্থকতাৰ ওপৰত
শ্ৰদ্ধ দিছে।

অচঞ্চল হিব

সমাহিত শুদ্ধ অন্তৰৰ—

পূজা চিবস্তন—

একাকৰ জীৱন-ৰণ,

ভাবাহীন আশাহীন

আত্ম নিবেদন

এই পূজা চিবসূক্ষ্মৰৰ।

গীতাত ভগবান কুম্ভই অৰ্জুনৰ প্ৰহৰ সন্নিধান সি কৈছিল একে
কথাকেই—

শ্ৰেয়ান্দ্ৰব্যময়াতজ্ঞানবজ্জঃ পবন্তপ ।

সৰ্বং কৰ্মাখিলং পাৰ্থ জ্ঞানে পৰিসমাপ্যতে ॥ (৩৩।৪)

হে তপস্বিপ্ৰধান অৰ্জুন, জব্য সম্ভাৰপূৰ্ণ পূজাতকৈ জ্ঞানৰূপ পূজা
শ্ৰেয়। কিয়নো সকলোপ্ৰকাৰ পূজাৰ পৰাকাষ্ঠা জ্ঞানেই।

‘পৰশমণি’ৰ পৰশত কবিৰ আধ্যাত্মিক চৈতন্ত আৰু সাধনাই ক্ৰমে
সাৰ্থকতা লাভ কৰিছে। কিয়নো হৃন্দৰৰ প্ৰতি আত্মোৎসৰ্গ কৰি কবিয়ে
পৰম দেৱতাৰ পৰশ উপলব্ধি কৰিছে। কিয়নো—

মোৰ প্ৰতি অদ্ৰে অদ্ৰে বন্দনা-হুব

মূৰ্ত্ত তোমাৰ পৰশে

যুগ্মধ প্ৰাণৰ পাত্ৰ উপচি

উখলি উঠিছে হৰষে। (দেৱদাসী)

আকৌ—গোক্ৰ-হৰিণাৰ কল্লবী-বাস

বিচাৰি নেপাই ব্যাকুল হতাশ

দেখ'-নেদেখাৰ জীৱনৰ পাৰে পাৰে

হুবৰ লহৰী উৰে। (নবচেতনা)

নতুন চৈতন্য প্ৰাণত সঞ্চারিত হোৱাত কবিয়ে অন্তৰত সাধনা-শিখা
জলাৰ আভাস পাইছে। এই নৱজীৱনৰ অভিনৱ প্ৰেৰণাত কবিৰ
সত্য-হৃন্দৰৰ সাধনা তপস্বাত ঐক্যকতা আনিছে। এনে একাগ্ৰতাৰ
কলত হৃন্দৰৰ পূজাবিগী কবিয়ে অন্তৰত উপলব্ধি কৰে—

তোমাৰ হুবত্তি লাগে

জানো তুমি আছা ওচৰত

তোমাৰ ৰূপহ ছায়।

ভিলিকেহি হিয়া দাপোণত ।

‘পৰশমণি’ৰ শেষৰ ফালৰ কবিতাবোৰ কিছুপৰিমাণে বিদ্বিষ্ট আৰু
দৃষ্টান্তমূলক। ‘হৃন্দৰমন্ত’ বাসীকি, ‘চিত্তলেখা’ আদি কবিতাবোৰত সত্য-
হৃন্দৰৰ সাধকসকলৰ সাধনাৰ দৃষ্টান্ত দাঙি ধৰা হৈছে। ‘ধৰাৰ দেৱতা’
কবিতাত সত্যজগীৰ গৰিমা প্ৰকাশ কৰা হৈছে—

সত্যশ্রমী বিবেকীজনৰ হৃদয়ৰ দেহতা সজাগ
 তুৰ্ণ অন্তৰ জুবি অনুভব দিয়া অনুভাগ ।
 সত্য বাৰ লক্ষ্য স্থল—কৰ্ম বাৰ জীৱন সাধন।
 ধৰাৰ দেহতা সেয়ে পান কৰে অনুভব কণা ।

কবি নলিনীবালাৰ কবিতাৰ অন্তিম পৰ্যায়ত ‘অন্তিম হুব’ বাজিছে।
 অনতিপূৰ্বে কবিৰ ‘মন্দাকিনী’ প্ৰকাশিত হওঁতেই বোগগ্ৰস্তা হৈ কবিয়ে
 কাব্য বচনাৰ সমাপ্তিৰ কাৰণে ব্যাকুল হয়। কবিৰ নিজৰ কথাত
 ‘মন্দাকিনী’ মুখ্য তিনি ধাৰাৰ সমষ্টি—শেষ জীৱনৰ সিঁদাৰ জাননী, নবাগত
 চামৰ বাবে দেশ-প্ৰেমমূলক জাগৰণী-গীতি, শিশুৰ মাতত ভাৱৰ বন্দনা আৰু
 কাহিনী কবিতা। ‘আকাশী মন্দাকিনীৰ স্ৰোতধাৰা শিলনিৰ মাজে মাজে
 সহস্ৰ ধাৰাৰে বৈ আহিছে।’ দৰাচলতে ‘মন্দাকিনী’য়েই কবিৰ কাব্য-
 বচনাৰ শ্ৰেয় প্ৰচেষ্টা। সিঁচবতি হৈ থকা কেতবোৰ কবিতা গোটেই
 ‘মন্দাকিনী’ নাম দি ছপা কৰা হৈছিল। কবিতা বচনাৰ তেপাহ
 থাকিলেও কয় জৰাজীৰ্ণ শব্দৰ আৰু চকুৰ প্ৰান দৃষ্টি শক্তিয়ে কবিৰ
 প্ৰতিভাৰ প্ৰধান প্ৰতিবন্ধক হয়।

জীৱনৰ অন্তিম অৱস্থাত ৰচিত ‘অন্তিম হুব’ এই গৰাকী কবিৰ
 কবিতাৰ অন্তিম পৰ্যায় আৰু সমাপ্তি। ‘অন্তিম হুব’ এটা চুটি কবিতাৰ
 সমষ্টি অন্তিম হুবত সত্য-শিৱ হৃদয়ৰ প্ৰতি কাতৰ আত্ম-নিবেদন
 জনোৱা হৈছে। কবিতাৰ মাজত কবিৰ আন্তৰিক আকুলতাৰ মাজত
 সত্য-শিৱ হৃদয়ৰ ধ্যানৰ ক্ষেত্ৰত একপ্ৰকাৰ অনিৰ্বাচ্য আবেগিক অস্থিৰতা
 পৰিলক্ষিত হয়। তথাপি কবিৰ অন্তৰৰ অসীমৰ সজ্ঞানৰ একগ্ৰতা
 অকণেশ্বান হোৱা নাই।

স্তিমিত আমাত

তোমাৰ প্ৰেমৰ স্পৰ্শে

প্ৰতিভাত পৰম জ্ঞানৰ ;

বিশ্ব বিয়াকুল তবু

এটি পৰমাণু মাগি

পৰ্শমণি মহাজীৱনৰ । (অন্তিম হুব)

এনে অসীমিক কাতৰ অৱস্থাতো কবিৰ মনে দিঠকতো লগোন ৰচিছে
 আৰু অজান অনুভ পৰমত দেখো ববিৰ অস্তৰ অগ্ৰকান্ত অনুভূতিৰ

উল্লেখ হৈছে। এই অৱস্থাত বহুতবাদী কবিৰ প্ৰাণত অভিনৱ মহানন্দ বিত্তোৰ অৱস্থাৰ (ecstasy) সন্ধান হৈছিল।

সন্ধ্যাকিনীৰ জোৱাৰ বাগবিল।

খৌকিবাৰ্ণৌ হিয়া

আকাশী গজা সোঁত বৈ গ'ল

মানস উটাই নিয়া। (কবি-স্বপ্ন)

যথার্থ বহুতবাদী অৱস্থাত সময়ৰ স্থান নাই বুলি কোৱা হয়। কিন্তু কবিৰ জীৱনৰ অন্তিম অৱস্থাত শেষ যাত্ৰাৰ খবতকোৱা প্ৰকৃতিৰ গুণবত গুৰুত্ব দিয়াটো ভেনেই স্বাভাৱিক কথা।

শূন্যৰ পাৰে পাৰে

টোকাৰি বজাই যাৰি গীত গাই

হুবে দেখুৱাৰ চিনাকি পুৰ

এজ্জাৰ নামিল, ওলা বাটকৱা

আক যে সময় নাই। (সময় নাই)

কৰ্মফল আৰু সংস্কাৰ-বাসনাত বিশ্বাসী কবিৰ মনলৈ আহিছে কৰ্ম-সংস্কাৰজনিত ভবিষ্যৰ কথা আৰু প্ৰতিভা-সৃষ্টিৰ অবিনাশিতাৰ কথা।

হৃদয় গুহাত বহি স্নগোপন জনে

কৰমৰ জাল গোঁথে ৰূপ বৰ্ণালীৰে

বাহিৰৰ মাহুহজনে গমকে নেপায়

অন্তৰত কোনে গীত গায় হুমধুৰে। (স্ময় নাই নাই)

কবিয়ে নিজৰ জীৱনক এটা সাধুৰ ৰূপত গ্ৰহণ কৰিছে। অন্তিম অৱস্থাত কবিয়ে কৃষ্ণৰ হুনীল ৰূপ ধ্যান কৰি সকলোকেই হুনীল ৰূপত দেখিছে।

নীলাত আচ্ছন্ন দুটি ৰূপ অভিনৱ

নীল বিন্দু বুৰ যায় নীলাৰ মাজত।

ভগৱান কৃষ্ণৰ হুনীল ৰূপ ধ্যান কৰি সেই অনন্ত হুনীলৰ মাজত নিজ কুল বিন্দুসম নীল সন্তাক লীন হোৱা কল্পনা বহুতবাদীৰ চৰম লক্ষ্য। পুনৰ্জন্ম হলেও এই সংকল্পই মধুৰ ভবিষ্যতৰ সূচনা কৰে। সীতাত এই মৰ্মে কোৱা আছে—

ধং ধং বাপি নবনু ভাবং ত্যক্ত্যন্তে কলেৱবদ্ ।

ভং ভম্বৈৱৈতি কোন্ডেয় সদা ভৱাব ভাবিত : ॥ (৩৮)

(হে কুন্তীপুত্ৰ, বিজনে জীৱনৰ অস্তিত্ব যুহুৰ্ত্ততো মোকেই স্মৰণ কৰি
দেহত্যাগ কৰে, তেওঁ মোৰ ভাৱকেই প্ৰাপ্ত হয়, তাত সন্দেহ নাই।)

কবিৰ জীৱন-জোৰা সাহিত্যিক সাধনাই অস্তিত্ব কালত বি পৰিণতি
নাথিহে তাৰ পৰা অভিনৱ অভিজ্ঞতাৰ সঞ্চাৰ হৈছে।

কৱিয়ু দেহাৰ আঁৰত নব সন্তাই হাঁহে

জীৱনৰ দেখি কপান্তৰ।

নতুন দেহীয়ে হাঁহে জীৰ্ণ দেহা চাই

স্ববিৰতা দেখি এই জীৰ্ণ জীৱনৰ।

দেশ-প্ৰেমী বহুশ্ৰাব্দী কবি গৰাকীৰ স্বদেশ-প্ৰীতিও অমান হৈ আছে—

জনম ভূমিত মোৰ ন কপ পৰশ বুলাই

সোণোৱালী জোনাক বাকিম

হুৰ বাকি নীলিমা মাজত ন কপ ন প্ৰতিভাত

হুৰে হুৰে সপোন আঁকিম।

এই গৰাকী বহুশ্ৰাব্দী কবিয়ে আধ্যাত্মিক আৰু ধৰ্মনিষ্ঠ সন্তাৰ
মাজত স্বদেশ-প্ৰেম আৰু সৃষ্টিকামী সংকল্প লৈয়ে দেহ ত্যাগ কৰিছে।
ভেদেভেদ জীৱন আৰু আদৰ্শই ভবিষ্যতে অনুপ্ৰেৰণা যোগাই থাকিব
এইয়ে আমাৰ আশা।

(খ)

শ্ৰীসুধেন্দুমোহন ভট্ট

প্ৰাণঃশ্বৰণীয় নলিনীবালা দেৱীৰ বিষয়ে ক'বলৈ যোৱাৰ লগে লগে মনলৈ
জাহি আহে হৃদয় অতীভৱ আৰু এগৰাকী মহিয়সী বয়লীৰ কথা—
তেওঁ হৈছে ভাস্কৰাচাৰ্যৰ হুহিতা লীলাৱতী। এই হুগৰাকী মহিয়সী নাৰীৰ
জ্ঞাপন জীৱনৰ সূত্ৰপাত হয় একে ধৰণে। লীলাৱতীৰ দেউতাক
ভাস্কৰাচাৰ্যই জীয়েকৰ বৈধব্য দশা দেখি জ্ঞান-সাধনাত নিজক নিয়োগ
কৰি কাল-ধাপনৰ বাবে বিদবে উপবেশ দিলে আমাৰ কাব্য-কাননৰ
পৌৰৱৰ্ত্তিগ্ৰা কবি নলিনীবালাকো তেওঁৰ দেউতাক কৰ্মবীৰ নবীনচন্দ্ৰ

বৰদলৈদেৱে ভেনেদৰে উপদেশ দি তেওঁক সকলোৰে নমস্কা কৰি গৈ গ'ল। এই দুয়োগৰাকী বিহুৱী ভাৰতীয় বৰগীৰ জ্ঞান-সাধনাৰ ছুৱাৰ মুকলি হয় এক ভীষণ অসহনীয় মনোকষ্টৰপৰা—সেইটো হৈছে অকাল বৈধব্য। লীলাৱতী সাধনাৰ কলত ভাৰত প্ৰাচীন গাণিতিক জ্ঞানৰ গোবৰেৰে মণ্ডিতা, আনকালে নলিনীবালাৰ সাধনাৰপৰা অসমৰ সাহিত্য-আকাশ এটি উজ্বল জ্যোতিষ্কেৰে উদ্ভাসিত হৈ পৰিল। জ্ঞানৰ সাধনাত কৰ্মবীৰ কবিগৰাকীৰ গুৰু। তেওঁৰ আদেশতেই নলিনীবালাই ভাৰতীয় জ্ঞান-সমুদ্ৰ ময়ন কৰি বিলাই গ'ল ভাৰ সৌৰভ—যি চিৰকাললৈ অসমৰ আকাশে-বতাহে বিয়পি ব'ব।

তেওঁৰ কাব্যত সাধাৰণতঃ দুটা ধাৰা দেখা যায়—এটা আধ্যাত্মিক, আনটো স্বদেশানুৰাগ। কবিগৰাকীৰ কাব্যৰ তত্ত্ব হৈছে অসীম, অনন্ত সত্য। যি সত্যক তেওঁ অন্তৰত অনুভৱ কৰিলে তাক তেওঁ যোড়শোপচাৰে ভাষা আৰু ছন্দৰ গীৰ্ণনিৰে প্ৰকাশ কৰিলে। স্বদেশানুৰাগমূলক কৰিতাৰ সংখ্যা বেছি নহয়। 'আমাৰ ওপজা ঠাই এইখনি', 'অতি মৰমৰ মোৰ এইখনি দেশ', 'জনম ভূমি' আদি কৰিতাবোৰেই প্ৰকৃততে দেশপ্ৰেমমূলক কৰিতা। তদুপৰি 'যুগদেৱতা' কৰিতাপুথিত দেশত ওপজা ঋষি-মুনিৰ প্ৰশস্তিৰ আঁবে আঁবে ক'ববাত তেনেকুৱা নুৰ ধ্বনিত নোহোৱাও নহয়।

কবিগৰাকীৰ আধ্যাত্মিক ধাৰা আলোচনা কৰিলে দেখা যায় যে তেওঁৰ কাপেৰে অতীন্দ্ৰিয়ভাৱ সকলোতে নিগৰি ওলাইছে। ইন্দ্ৰিয়ই ঢুকি পোৱা বিষয়ত অকণো শাস্তি নাই, তাত কেৱল কামনা-বাসনাৰ খেলাহে তেওঁ দেখিছে। আনহাতে ইন্দ্ৰিয়াতীত গভীৰ বাৰিধিৰ অভল তলত কবি-মনে বুৰ মাৰি চিৰ শাস্তিৰ সন্ধান পোৱা আমাৰ চকুত পৰে। অসীম, অনন্তৰ আৰাধনাত কবি নিমগ্না; কিন্তু সেই অনুভূতিৰ সঞ্চাৰ হয় কেনেকৈ, তেনেকুৱা অনুভূতিত মন কেনেকুৱা হয় আৰু কোনেইবা তেনেকুৱা অনুভূতি জগাৰ—এইবোৰ কথা প্ৰথম ভাৰত জানিবলৈ বিচৰাটো একো অস্বাভাৱিক নহয়। অসমৰ কাব্য-কাননৰ পাৰিজাত নলিনীবালা দেৱীৰ মনতো তেনেকুৱা অৱস্থা উদয় হোৱা দেখা যায় তেওঁৰ 'কোন ভূমি' কৰিতাত। ইয়াকই আধ্যাত্মিক অনুভূতিৰ প্ৰথম সোপান বুলিব পাৰি। কবিতাক বৰীজৰূপে ঠাকুৰেও 'ঈশাৰুণি'ত কৈছে যে গোটেই বিশ্বব্ৰহ্মাণ্ডখন বেতিয়া ঠোপনিত লালকাল, ভেতিয়া তেওঁৰ অন্তৰত—

বীণখন কোনে বজায় তাক তেওঁ কব নোৱাৰে। কবিৰ ভাষাত—

“বিধ বখন নিস্তাৰগন

গগন অঙ্ককাৰ,

কে দেয় আমাৰ বীণাৰ তাঁৰে

এমন ঝংকাৰ।” (গীত—৬০)

কবিগুৰুৰ এনেকুৱা ভাবৰ লগত নলিনীবালাৰ অন্তৰৰ ভাবৰ মিল দেখা যায়। গোটেই পৃথিৱী যেতিয়া স্তম্ভ, তেতিয়া কবিগৰাকীৰ ‘শূভ্ৰপুৰী’লৈ ‘স্বৰগ বীণাৰ গান’ৰ স্তব বজাবলৈ তেওঁৰ প্ৰিয় আহে; কিন্তু সেই আগতকৈ তেওঁৰ অপৰিচিত। সেই বীণাৰ স্তবত কবিৰ তনু-মন-প্ৰাণ শাঁত পৰে। স্তববাদকক পোনতে চিনি নাপালেও শেষত এই ‘গোপন বাদকে’ই তেওঁৰ চিৰআবাধ্য হ’ল আৰু “অ’ মোৰ পৰম প্ৰিয়! তুমি ক’ত, তুমি ক’ত ক’ত” (অনাহুত) বুলি বলীয়া হৈ পৰিল। ঋগ্বেদৰ বাক্‌সুজ্ঞত যেনেকৈ ঋষিয়ে কোন দেৱতাক হৰি প্ৰদান কৰিব লাগে বুলি বাৰে বাৰে প্ৰশ্ন কৰি পাছত প্ৰজ্ঞাপতিকেই মুখ্য দেৱতাকৰূপে বৰণ কৰিলে; ইয়াতো কবিয়ে অচিন্তনৰ বীণাৰ স্তবত দেহ-মন শাঁত পৰাত তেওঁক চিনিব নোৱাৰিলেও শেষত তেওঁকেই জীৱনৰ পৰম আবাধ্যৰূপে বৰণ কৰি হৃদয়ৰ বেদীত বহুৱাই উপাসনা কৰিলে। ‘কন্ঠে দেৱায় হৰিবা বিধেম’ৰ পৰা যেনেকৈ ব্ৰহ্মবাদিনীয়ে পালে প্ৰজ্ঞাপতিৰ সজ্ঞান, ঠিক তেনেকৈ নলিনীদেৱীয়ে গোপন বাদকক ‘কৈ যোৱা তুমি কোন’ আৰু ‘তুমি কোন? তুমি কোন’ এই ধৰণে প্ৰশ্ন কৰিয়েই পাছত বুজিলে যে এই অপৰিচিত বীণাবাদকেই হৈছে কবিগৰাকীৰ জীৱনৰ উপাত্ত দেৱতা। অৱশ্যে তেওঁৰ অন্তৰত প্ৰিয়জনৰ প্ৰতি অনুৰাগ ফুলৰ কলিৰ আকাৰত পূৰ্বৰে পৰা বিস্তাৰিত। যেতিয়া তেওঁ অসীমক ভালদৰে উপলব্ধি কৰিব পাৰিলে তেতিয়া তেওঁৰ হৃদয়-ভগ্নীত অসীমবেই স্তব বাজি উঠিল আৰু অন্তৰ-উত্থানত ফুলিল এপাহি প্ৰেমৰ ফুল। কবিৰ ভাষাত ক’বলৈ গ’লে—

“মোৰ প্ৰাণৰ পত্নী-কলিত

তোমাৰ প্ৰেমৰ পাহি মেলিছে।”

(‘তোমাৰ অসীম আকাশত’—অজকানন্দা)

কবিৰ ভাষাত ছবি, স্তম্ভ, চিত্ৰবাক্তিত, অসীম আৰি পদ সুস্বার্থক ; বেদান্তত বেনেকৈ সত্য, জ্ঞান, অনন্ত, আনন্দ আৰি পদ ব্ৰহ্মক বুজাবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে (‘আনন্দায়ঃ প্রধানত’—ব্ৰহ্মসূত্ৰ—৩:৩:১১), ইয়াতো উক্ত পদ অসীমক বুজাবলৈ কবিগবাকীয়ে ব্যৱহাৰ কৰিছে।

তেওঁৰ পৱিত্ৰ অন্তৰত স্তম্ভৰ বিকশিত, স্তম্ভৰ স্পৰ্শত তেওঁৰ ‘মানসৰ কমল বনত’ আনন্দৰ নিজৰা প্ৰবাহিত। কবিৰ এনেকুৱা দৃষ্টিয়েই অন্তদৃষ্টি। অন্তদৃষ্টিৰ সহায়তেই তেওঁ অসীমক নিজৰ হৃদয় জ্ঞাত অনুভৱ কৰিছে। কবিগবাকীৰ ভাষাত এনেকুৱা অন্তদৃষ্টিয়েই বোধি। বোধিৰ স্পৰ্শই জীৱনলৈ ‘বিহ্বাৎ স্পন্দন’ কঢ়িয়াই আনে আৰু তাৰ ফলতেই ‘সপোন জড়িমা’ আঁতৰি যায়। বেদান্তত যাক জ্ঞান বোলা হয়, কবিগবাকীৰ ভাষাত বোধিৰে সেই একেটা অৰ্থকেই প্ৰকাশ কৰা হৈছে। বাবছাৰা পৰমতত্ত্ব অবগত হব পাৰি সেয়ে জ্ঞান (‘অৰ্থ পৰা যয়া তদক্ষৰমধিগম্যতে’—মুক্তকোপনিষদ—১:১:১৫)। কবিগবাকীয়ে ‘ভপত্যা-শিখা’ শীৰ্ষক কবিতাত কৈছে যে মৰণৰ কুহেলিকা ভেদ কৰি ‘জীৱনৰ চিৰ আৰাধনা’ত অগ্ৰসৰ হবলৈ বোধিৰ বাহিৰে আন কোনো-টোৱেই সহায় কৰিব নোৱাৰে। যাজ্ঞবল্ক্য আৰু মৈত্ৰেয়ীৰ কথোপকথনত বেনেকৈ মৈত্ৰেয়ীয়ে পাৰ্থিৱ ভোগ-সম্পদ নেওচি অপাৰ্থিৱক সাৱটি ধৰা দেখা পাওঁ, নজিনীবালাৰ আধ্যাত্মিক ভাবনিহিত কাব্য-সম্ভাৰতো তেনেকৈ দেখা যায় যে তেওঁ পাৰ্থিৱ স্তম্ভ-দুখ কাতি কৰি থৈ লাভতঃ সনাতনত মন নিবিষ্ট কৰিছে, তাৰপৰা তেওঁ নিম্নৰ বাবেও আঁতৰি থাকিব পৰা নাই। ‘অতৃপ্তি’ কবিতাত এইটো তেওঁ ভালদৰে বুজাই দিছে যে মানুহৰ পাৰ্থিৱ কাৰনা-বাসনাৰ কেতিয়াও ওচৰ নগৰে, কাৰনাক বিমান প্ৰশ্ৰয় দিয়া হয় সি সিমানে বাঢ়ি যায়। সেয়েহে বয়ে নচিকেতাক পাৰ্থিৱ স্তম্ভ-সম্পদৰ লোভ দেখুৱাই জ্ঞান-অৰ্হষণৰপৰা আঁতৰাবলৈ যথা প্ৰয়াস কৰা আৰি কঠোপনিষদত দেখা পাওঁ। নচিকেতাই ভালদৰে জানে যে জ্ঞান আহৰণৰ বাটৰ প্ৰধান অন্তৰাৱ হৈছে পাৰ্থিৱ স্তম্ভ-সম্পদ। এতেকে সেইবোধক কাতি কৰি নথলে জ্ঞান আহৰণ কৰিব নোৱাৰি। নচিকেতাৰ দৰে নজিনীবালা দেবীও জ্ঞান-ভপশ্বিনী। তেওঁ উক্ত কবিতাটিত স্পষ্টভাৱে কৈছে, পৃথিৱীত শাস্তিৰ স্পৰ্শেৰে নিজক ধন্ত কৰিবলৈ হলে ‘পাৰ্থিৱ আশা’ সন্মূৰ্কে বাক দিব লাগিব। বেতিয়া তেনেকুৱা

আশা বা কামনা বিদূষিত হব তেজিয়াহে বাহুহে চিব শান্তি লাভ কবিব পাবিব। সীতাৰ ভাবাত ভেনেকুৱা শান্তিয়েই জীৱিত অৱস্থাত 'ব্রাহ্মীস্থিতি' আৰু দেহাৱসানৰ অন্তত 'ব্রহ্মনিৰ্বাণ'। এই ব্রাহ্মীস্থিতি বা ব্রহ্মনিৰ্বাণ দিব্য জ্ঞানৰ অবিহনে লাভ কবিব নোৱাৰি। কবিৰ ভাবাত বোধি বা অন্তদৃষ্টিয়েই সেই দিব্য জ্ঞান।

তেওঁৰ বোধি জাগ্ৰত হ'ল আৰু হৃন্দবক অন্তৰত পালে। 'হৃন্দবৰ আবাধনা' কবিগৰাকীৰ একমাত্ৰ আবাধনা, ইয়াৰ বাহিৰে আন কোনো ধ্যান-ধাৰণা তেওঁৰ নাই। হৃন্দবেই সত্য আৰু পৰম মঙ্গলময়। 'জীৱন জলধি'ত তেওঁ যিবোৰ বৈবয়িক জল-কলা পালে সেইবোৰ সছ কৰি হৃন্দবৰ আবাধনাত নিজক ব্যাপ্ত বাধি 'জীৱ জলধি'ত তেওঁ হৃন্দবৰ দৰ্শন পালে। তেওঁৰ ভাবাত ইয়েই মৃত্যুঞ্জয়ী অমৃতৰ ধাৰা আৰু ভাব-ছাৰাই তেওঁৰ ভাপিত তনু মন শান্ত পৰিল। হৃন্দবৰ দৰ্শন পোৱাৰ লগে লগে কবিগৰাকীৰ মনৰপৰা মই, তুমিৰ ব্যৱধান কামনা বা বাসনা আদি একোৱেই নাইকীয়া হ'ল। 'সমাধি' কৰিতাটিত তেওঁৰ গভীৰ নিদিধ্যাসনৰ পৰিচয় পোৱা যায়; জীৱন-মৰণ একাকাৰ হোৱাৰ এটা অৱস্থা তাত দেখা যায়। সসীম ধাৰাৰ বুকুত তেওঁ 'অসীমৰ সিপাৰত' থকা চিব নিরন্তৰ বিবহ বেণুৰ ভান শুনিৱেই তেওঁৰ মনত হৃন্দবৰ ধ্যান জাগিছে আৰু ইয়েই তেওঁক সংসাৰৰ সাধাৰণ ধৰ্মবোৰৰপৰা বহুতো উৰ্দ্ধলৈ লৈ গৈছে। দৰাচলতে, যিজন পৰম জ্ঞানৰ আভাস পায় তেওঁ সংসাৰৰ বন্ধনৰপৰা বহু আঁতৰত থাকে, পহুমৰ পাতত পানীৰ বিভা-পিয়েও যেনেকৈ তাক সিজ কৰিব নোৱাৰে ঠিক তেনেকৈ সংসাৰত থাকিও জ্ঞানদৰ্শী সংসাৰত আৱদ্ধ নহয়।

কবিগৰাকীয়ে বুজিছে যে জগতৰ প্ৰতিটো বেণুৰ মাজত সেই পৰম সত্তা বিৰাজিত। তেওঁ কৈছে—

“জগতৰ প্ৰতি বেণু মাজে

আছা তুমি জানো ভালকৈয়ে।”

(‘সঁচানে’—সন্ধিয়াৰ ছব)

ইংৰাজ কবি হেন্ৰি ভবেন্ড (Henry Vaughn) তেওঁৰ The Revival নামৰ কবিতাত কৈছে যে পৃথিৱীৰ প্ৰত্যেক খলিকণাতেই পৰম প্ৰেমস্বৰূপৰ প্ৰেম-পদ্ম বিকশিত। তেওঁ কৈছে—

“And here in dust and dirt, O here
The lilies of His love appear.”

এই পবন প্ৰেমোপ্পদেই কবিৰ মনস্ত অসৌৰ পবনাত্মা আৰু ইয়েই জ্যোতি, কবি ‘বেণু’ মাত্ৰ। তেওঁৰ আৰাধ্য জ্যোতি অৰূপ; কিন্তু তেওঁই ‘ৰূপৰ আলয়’। বেদান্তত যেনেকৈ পবত্ৰলক ৰূপহীন বুলি কৈ সৃষ্টিৰ পৰ্যায় অহুসৰি তেওঁ ৰূপ, প্ৰতিকৰণ ধাৰণ কৰে বুলি কোৱা হৈছে (‘ৰূপং ৰূপং প্ৰতিকৰণো বভূৱ’), ইয়াতো কবিগৰাকীয়ে কৈছে যে সেই নিব্যজ্যোতি ৰূপহীন হলেও সকলো ৰূপৰ আঁকৰ তেওঁ। সৃষ্টি তেওঁৰপৰা হোৱা বাবেই তেওঁক ৰূপৰ আলয় বুলি কোৱা হৈছে; কাৰণ বিশ্ব-ত্ৰল্লাসৰ প্ৰতিটো পদাৰ্থ সৃষ্টি কৰি পবমজ্যোতি তাত প্ৰতিটাই হৈ আছে (‘তৎ সৃষ্টা তদেবাহুপ্ৰাৱিশং’)। সেই পবমতত্ব নাম আৰু ৰূপৰ মাজেৰে নিজক প্ৰকাশ কৰে (‘নামৰূপে ব্যাকৰৱাশি’)। এই অপ্ৰকাশ্য পবম তত্বই হৈছে নলিনীবালাৰ পবমপ্ৰেমোপ্পদ; তেওঁক জানি তেওঁতেই আত্মবিলুপ্তি কবিৰ সাধনাৰ পূৰ্ণত্ব, অৰ্থাৎ যি পূৰ্ণৰপৰা আগমন তাতেই বিলীন হোৱা। তেওঁ জানে যে পূৰ্ণৰ সাধনা কৰি পূৰ্ণত্ব নাপালে সাধনা অপূৰ্ণ হৈ ৰয়। ‘শেষ অৰ্থ্য’ কৰিতাটিত ব্যৱহাৰ কৰা ‘অমানিশা’ পদটিৰে তেওঁ অজ্ঞান বানিক বুজাইছে। পূৰ্ণৰ জ্ঞানে সকলো অজ্ঞতা দূৰ কৰে। অজ্ঞতাই পূৰ্ণৰ সাধন পথৰ প্ৰধান বাধা। সাধনাৰ পূৰ্ণত্বই হৈছে জ্ঞানৰ সম্পূৰ্ণত্ব আৰু ইয়াৰ সম্পূৰ্ণত্বই সকলো অজ্ঞান নাশ কৰে; তেতিয়াহে পূৰ্ণৰ জ্যোতিৰে সকলো প্ৰতিভাত (‘তত্ত্ব ভাসা সৰ্বমিদং বিভাতি’) অন্তৰত এনেকুৱা অধঃ জ্যোতিৰ উদ্গেৰ হয়।

কবিৰ মনস্ত আৰু ‘হিয়াতৰা চিৰ বেদনাৰ’ এটি বিননি আছে। চিৰ আৰাধ্য তত্বক জানিও নোপোৱাতহে কবিৰ অন্তৰ বেদনাত উৰলি উঠিছে। তেওঁৰ সকলো আছে কিন্তু সৌম্য কান্তিমুক্ত প্ৰিয়তম নাই। সেয়েহে তেওঁ ব্যৰ্থতা আৰু এই বেদনাৰ হুব তেওঁৰ অন্তৰত অহৰ্নিশ ৰাখিছে। কবিৰ জাহাত কবলৈ গলে—

“সকৰণ হুব এটি বাজে মাৰ্ণে”

বাজে বিন ৰাতি।” (কিনো গাম)

কবিগৰাকীৰ এনেকুৱা নিৰাশ্ৰিত হুবক আমি নিব্য অসন্তুষ্টি (Divine-discontent) বুলি কব পাৰোঁ। ইংৰাজ কবি মেথিউ আৰ্ণল্ডৰ (Mathew

Arnold) হৃৎকোষে এনেকুৰা দিব্য অসম্ভৱিণীয়ে বিবাহ কৰা দেখা যায় ; আৰু পৰিশেষত ইয়েই তেওঁৰ ভগবন্তৰ ওচৰ চপাই নিলে। এনেকুৰা বিবাহত পাৰ্থিৱ পোৰা-নোপোৰাৰ কোনো যাতনা বা বেদনা নাথাকে। সেয়েহে তাত কলুষতা নাই আৰু নাই লাভ-লোকচানৰ প্ৰশ্ন ; তাত মাত্ৰ আছে পূৰ্ণক জনা আৰু হোৱাৰ প্ৰশ্ন ; পূৰ্ণক জানি পূৰ্ণ হোৱাটোতহে জীৱনৰ সাৰ্থকতা। পূৰ্ণৰ স্পৰ্শত পূৰ্ণ নোহোৱালৈকে কবিগৰাকীৰ কোনোবা এটা দিশ যেন শূন্য হৈ আছে, তেওঁ যেন কিবা এটা পোৱা নাই। কবিৰ ভাবাত কবলৈ গ'লে—

“পাইছোঁ সকলো যেন

নাই পোৱা তেও

কিবা এটি নাই নাই নাই।”

(পৰম ভৃষ্ণা—সন্ধিয়াৰ হৃৎ)

কবীজ্ঞ বৰীজনাথো তেওঁৰ প্ৰিয়জনক নাপাই কোৱা দেখা যায়— “ভবা গৃহে শূন্য আমি তোমা বিহনে” (গীতাঞ্জলি—গীত ৫৩)। কবিৰ এনেকুৰা উজ্জ্বলপৰা এটোটা ক'ব পাৰি যে পূৰ্ণক কেৱল জানিলেই যথেষ্ট নহয়, পূৰ্ণও হব লাগিব। জনা (knowing) আৰু হোৱাৰ (becoming) মাজত এয়ে প্ৰভেদ। জ্ঞেয়ক জানি তাৰ বিষয়ে ধ্যান-ধাৰণা অৰ্থাৎ উপাসনা কৰি সেইটো হোৱাত বেদান্তৰো যথেষ্ট গুৰুত্ব দিছে। বৃহদাৰণ্যক উপনিষদত কোৱা হৈছে—“বিজ্ঞায় প্ৰজ্ঞাং কুৰ্বীত” (৪।৪।২১), জানি অৰ্থাৎ বাক্যার্থ জ্ঞান লাভ কৰি সেই বিষয়ে উপাসনা কৰিব লাগে। শ্ৰৱণ আৰু মননৰ সহায়ত জানিব পাৰি আৰু নিৰ্দিধ্যাসনৰ সহায়ত হব পাৰি। সেয়েহে ভাবভীৰুৰ্ণৰ্ণনত শ্ৰৱণ, মনন আৰু নিৰ্দিধ্যাসনৰ স্থান অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ (‘শ্ৰোতব্যো মন্তব্যো নিৰ্দিধ্যাসিতব্যঃ’—বৃহদাৰণ্যক উপনিষদ—২।৪।৫ ; ৪।৪।৩)।

কাব্যভাৰতীৰ কাব্যত অপ্ৰকাশ অসীমজনৰ লগত প্ৰকাশ ওচৰজনৰ একত্মগুৰুভূতিন্ৰুচক ধ্যানৰ হৃৎপ্ৰকাশ ঘটিছে। এনেকুৰা অগুৰুভূতিয়েই ভাবভীৰু মনন শক্তিৰ চৰম উৎকৰ্ষৰ শ্ৰেষ্ঠ নিদৰ্শন। ভীৰু-ব্ৰহ্মৰ একত্মগুৰুভূতি যেনেকৈ ভাবভীৰুৰ্ণৰ্ণন ‘ভীৰুঃ ব্ৰহ্মৈব নাপৰঃ’, ‘অহং ব্ৰহ্মাসি’ ইত্যাদি ভাৱত উৎকলিত হোৱা দেখা যায়, বঙ্গিনীমালাৰ কাব্যতো ‘তুমি’ আৰু ‘মই’ৰ মাজত একত্বৰ বাক্য তেনেই নিবিড়ভাবে প্ৰকাশ পাইছে। কবি-

গৰাকীয়ে তেওঁৰ কাব্যত 'তুমি' আৰু 'মই' পদ দুটা বিশেষ অৰ্থত ব্যৱহাৰ কৰিছে। বেদান্তত যেনেকৈ 'তৎ' পদটি অধিক ক্ষেত্ৰত ব্ৰহ্মবচনক, মলিনী-কাব্যতো 'তুমি' পদটি সদায় পৰমপ্ৰেমাৰ্থৰ বাচক হিচাপে ব্যৱহৃত হৈছে। আনহাতে 'মই' পদটি তেওঁ সদায় নিজক বুজাবলৈ ব্যৱহাৰ কৰিছে অৰ্থাৎ 'তুমি' পদটি উপাত্ত আৰু 'মই' উপাসকৰূপে তেওঁ প্ৰয়োগ কৰিছে। চমুকৈ কবলৈ গলে 'তুমি' পদটি তেওঁ পৰমাত্মাৰ বাচক হিচাপে আৰু 'মই' পদটি জীৱাত্মাৰ বাচকৰূপে তেওঁ ব্যৱহাৰ কৰিছে।

বৰীন্দ্রনাথ ঠাকুৰে যেনেকৈ তেওঁৰ 'হুণ্ডা' শীৰ্ষক প্ৰবন্ধত কৈছে 'তিনি কয়ে বয়েছেন, আমি হয়ে উঠছি—আমাদের হৃদয়ের মধ্যে এই লীলা চলছে' ঠিক তেনেকুৱা এটি লীলা মলিনীবালাৰ কাব্যত 'মই' আৰু 'তুমি'ৰ মাজত চলা দেখা যায়। 'সজ্জিয়াৰ স্তব'ত সন্নিবেশিত 'তুমি' কবিতাটি কবিতা গভীৰ মনন শক্তিৰ পৰিচায়ক। জীৱাত্মা আৰু পৰমাত্মাৰ বন্ধন যে আছে তাক এই কবিতাটিত কোৱা হৈছে। জুইৰ পৰা যেনেকৈ সহস্ৰ-সংখ্যক ফিৰিঙতিৰ উৎপত্তি আৰু নিৰ্বাপিত হোৱাৰ পাছত সেইবোৰৰ শক্তি আকৌ জুইতেই বিলীন হয়, ঠিক তেনেকৈ জীৱাত্মাৰ উৎপত্তি পৰমাত্মাৰ পৰা আৰু তাতেই তাৰ বিলয়। পৰমাত্মাৰ লগত বিলুপ্ত সাধনৰ পাছত জীৱৰ আৰু স্বকীয় কোনো ধৰ্ম নাথাকে, তাৰ লগত একাকাৰ হৈ যায় 'সৰ্বৈ একীভৱন্তি'। লিঙ্গদেহধাৰী জীৱৰ যিবোৰ পাৰ্থিৱ ধৰ্ম বা গুণ সেইবোৰ তেতিয়া আৰু নাথাকে—এই কথা কাব্যভাৰতীয়ে উত্তমৰূপে উপলব্ধি কৰিছে তেওঁৰ 'তুমি' কবিতাত। তাত তেওঁ কৈছে—

“তাত মাধেঁ। তুমি তুমি,
মই নাই নাই।” (তুমি)

ইয়াত 'মই নাই নাই'ৰ দ্বাৰা কৰিয়ে বুজাইছে যে লিঙ্গশৰীৰৰ নাম, ৰূপ, ধৰ্ম বা গুণ আদি সকলোবিলাক নিৰ্বাচ্যৰূপে বিলীন হয়। 'মই'ৰ পৰা জগতৰ উৎপত্তি আৰু 'মই'ৰ পৰা লয় সি সম্পূৰ্ণ একক, তাৰ কোনো ৰূপ, নাম বা আকৃতি নাই। সেই পৰম ভৱ শক্তি, স্পৰ্শ, ৰূপ, বস আৰু গুণবৰ্জিত অৰ্থাৎ এইবোৰৰ লগত তেওঁৰ কোনো সম্পৰ্ক নাই ('অলক্ষ্যস্পৰ্শমৰূপমবাসং ভবা বসং নিত্যমগন্ধবচ সৎ'—কঠোপনিষৎ—১।৩।১৫)। 'মই' পদটি সদায় আৰু শান্ত আনহাতে 'তুমি' অনীয় আৰু অনন্ত। মৰজগতত জীৱদেহ থাকে মানে 'মই'ৰ ধৰ্ম, বিত্তমান আৰু যেতিয়া সংসাৰবন্দনৰ আঁতৰ হয়

তেতিয়া আৰু তাৰ গুণ বা ধৰ্মবোৰ নাথাকে, 'ভূমি'ৰ লগত এক হৈ যায়। বিভিন্ন দিশৰপৰা তিন তিন নামৰ নদীবোৰ প্ৰবাহিত হৈ সমুদ্ৰত নগৰে মানে সেইবোৰৰ পৃথক নাম আৰু সত্তা বিৰাজমান; কিন্তু সমুদ্ৰত পৰাব লগে সিহঁতৰ পৃথক সত্তা নাইকীয়া হয় আৰু এক সমুদ্ৰৰ পানীত পৰ্যবসিত হয়; ঠিক তেনেদৰে নাম-ৰূপধাৰী সংসারত থাকে মানে তাৰ বেলেগ সত্তা থাকে; কিন্তু মৃত্যুৰ পাছত নিৰাকারত বিলীন হৈ যোৱাত তেতিয়া আৰু তাৰ ভিন্ন ৰূপ, বেলেগ নাম নাথাকে—যেনাত্মৰ এই ভব নলিনীবালাৰ অহুত্বিত অতি সুন্দৰৰূপে প্ৰকাশ পাইছে। তেওঁৰ অহুত্বিত জ্ঞাতা-জ্ঞেয়, ধাতা-ধোয়, উপাসক-উপাস্ত আদি একত্বত পৰ্যবসিত হৈছে। বিখ্যাত দাৰ্শনিক এক্‌হাৰ্টৰ (Eckhart) অন্তৰ্দৃষ্টিৰ গভীৰ অভিব্যক্তিৰ লগত কাব্যভাৰতীৰ ছন্দপূৰ্ণ অভিব্যক্তি যথার্থতে এক। দাৰ্শনিকজনে কৈছে—
 "God and I are one in the act of my perceiving H.M."
 বেদান্তৰ "ভবমসি" এই মহাবাক্যৰ চৰমপৰিণতি যেনেদৰে 'অহং ব্ৰহ্মাস্মি' বা 'সোহং' ইত্যাদি মহাবাক্যত প্ৰকাশ পাইছে, তেনেদৰে নলিনীবালাৰ কাব্যতে ব্ৰহ্মৰ লগত একাকাৰ হৈ যোৱাৰ চৰম পৰিণতিব্যঞ্জক ভাৱৰ সুপ্ৰকাশ ঘটিছে।

বহুত্ববাদৰ আলমতেই যে নলিনীবালাৰ কাব্যৰ চৰ্কাৰ ঘূৰিছে এনে নহয়, যিখন দেশত তেওঁ উপজিছে সেই দেশখনৰ আকাশ বতাহ, দেশত ওপজা ঋষি-মুনি তথা ঋষিকল্প ওজস্বী সন্তানো তেওঁৰ বাবে অতি পৱিত্ৰৰ। সেয়েহে দেশৰ লগতে দেশৰ প্ৰাণ:স্বৰ্গীয় আৰু বৰেণ্য পুৰুষৰ গুণ গান কৰিও তেওঁ বহুতো কৱিতা লিখিছে। স্বদেশপ্ৰেম-মূলক কৱিতাবোৰৰ ভিতৰত কাব্যভাৰতীৰ 'জনমভূমি' কৱিতাটি উৎকৃষ্ট, তাৰ প্ৰতি চৰণত গভীৰ স্বদেশানুৰাগ ফুটি উঠা দেখা যায়। অৱশ্যে পদ্মশ্ৰীৰ জাতীয়তাভাবৰ ধাৰা অগ্ৰ ধৰণৰ। দেশৰ বাবে প্ৰাণ দিব-লাগে এনেকুৱা দেশ-প্ৰীতি তেওঁৰ ভাৱত প্ৰকাশ পোৱা নাই, ধমনীৰ তেজৰ প্ৰবাহৰ লগত তেওঁৰ অন্তৰৰ স্বদেশানুৰাগ মিহলি হৈ বেন শিৰা-উপাধাৰে প্ৰবাহিত হৈছে। যি দেশত তেওঁ ওপজিছে সেই দেশ তেওঁৰ মানন পৰম পুণ্যভূমি আৰু 'একোথনি ভীৰ্ণ', তাত হুখীয়াৰ পঁজাশ্ৰেণী অৰ্গস্থ তেওঁ অহুত্ব কৰিছে। মৰাৰ পাছতো কবিয়ে 'চেনেহৰ ক্ষীতঙ্গী কোলাত' ঠাই পাবলৈ কৰা হাবিয়াস আৰু 'ভাগকৰা আত্মাই

ধেমব কবিগণি লৈ জিবাবহি তোমাৰ হাঁহাত' কৰা উক্তিৰপৰা সহজতে কব পাৰি যে কবিৰ দেশপ্ৰেম তেওঁৰ অন্তৰৰ ভাৱ-অনুভূতিৰ লগত মিহলি হৈ যোৱা বিষয়, তাত বাহ্যিক আভাষৰ কোনো অৱকাশ নাই অৰ্থাৎ দেশক ভাল পাওঁ বুলি ডৰা কোৱাই কবিয়ে তেওঁৰ অন্তৰৰ ভাব প্ৰকাশ কৰিব বিচৰা নাই, তেওঁৰ স্বদেশপ্ৰীতিও তেওঁৰ মানত শাখতঃ চিৰন্তন। কবি অসীমৰ ভাৱত উদ্বেলিত, এতেকে তেওঁৰ স্বদেশবাগৰ প্ৰকাশতক্ৰিতে সসীমতাই ঠাই পাব নোৱাৰে। যিজন প্ৰকৃততে অসীম, অনন্তত নিবিষ্ট তেওঁ আকৌ সসীম আৰু সান্ত্বৰ চিন্তা কৰিব কেনেকৈ। উপনিষদত কোৱা হৈছে যে সাধনাৰ চৰম স্তৰত দেশ-কালৰ কোনো ব্যৱধান নাথাকে ('ন মে কিঞ্চিৎ জগৎত্ৰয়ম্')। কবিগৰাকীয়েও অসীমৰ ভাৱত ভৱয় হৈ দেখিলে যে তাত কোনো বিধি-নিয়ম, বাধা, দেশ-কাল-পাত্ৰৰ ব্যৱধান নাই। 'পৰশমণি' কবিতাত এই বিষয়ে তেওঁ কৈছে—

“সিদিনা জাতৰি যাব

জীৱনৰ নিষেধ-নিয়ম

দেশ-কাল-পাত্ৰ-হীন।”

কবিগৰাকীৰ স্বদেশপ্ৰীতিত বাস্তৱিকতে আমি দেশ-কালৰ প্ৰভেদ দেখা নাপাওঁ। অসীম, শাখতঃ আৰু দেশ-কালৰ অতীত অনন্তৰ সাধনাত তেওঁৰ মন সমাহিত হোৱাৰ ফলতেই এনেকুৱা ভাব প্ৰকাশ পাইছে। তেওঁ অসমত ওপজিছে, ইয়াৰ জলবায়ুত ডাঙৰ-দীঘল হৈছে আৰু ইয়াতেই চকু মুগিছে। সেইফালৰপৰা অকল অসমৰ গুণৰ বন্দনা কৰাই তেওঁৰ উচিত আছিল, কিন্তু আমি দেখা পাওঁ যে তেওঁ অসম আৰু ভাৰতক মাতৃভূমিৰ সমান মৰ্যাদা দিছে। অসমৰ সাহিত্য সমাজ সকলো ভাৰতবাসীৰ কাৰণে যে উন্মুক্ত তাক তেওঁ 'আমাৰ ওপজা ঠাই এইখনি মৰ্ত্য স্বৰ্গভূমি' নামৰ কবিতাত কৈছে। আমি যে আটায়ে এক এই বিষয়টো আমি কবিৰ কবিতাটোৰ পৰা বুজিব পাৰোঁ। জন্মভূমিক তেওঁ মনোমোহা ৰূপত সজাই পৰাই কবিতাৰ মাৰ্জ্জবে প্ৰকাশ কৰিছে। সেই বৰ্ণনাৰ মাৰ্জ্জভো এটি শান্ত-স্বিচ্ছ, মধুৰ ভাৱ পৰিস্ফুট হৈছে। স্বদেশ-প্ৰেম বিষয়টো ইমান পৱিত্ৰ যে কবিয়ে যেন তাক জাৰাবে প্ৰকাশ কৰিব পৰা নাই। নিৰ্মল পানী যেনেকৈ ক্ষটিকৰ পৰিষ্কাৰ পাত্ৰত দেখাত অধিকতৰ নিৰ্মল হৈ পৰে, তেনেকৈ সজৱত পিতৃ-দেৱৰ হেৰুৱাব পোৱা

বিশেষ-বাগ কবিগণাকীৰ নিকা অন্তৰত আৰু বেছি পবিত্ৰ ৰূপত কুসুমি মাৰিছে। প্ৰকৃতিৰ লীলাভূমি অসম জননী। অসমীৰ ৰূপ চাই চাই কবি ভোল যায়। কবিয়ে কৈছে—

“বৈ বৈ চাই যাওঁ, চাই চাই ভোল যাওঁ

মনোমোহা সেউজীয়া অসমীৰ ৰূপহ কানন।”

অসমৰ বিশেষ ঞ্ণৰাজিক লক্ষ্য কবি কবিয়ে অসমক ‘এইখনি অপৰূপা অসম সোণৰ’ বুলি কৈছে। কবিৰ এনেকুৱা উদ্ভিত তেওঁৰ অন্তৰত থকা গভীৰ জাতীয়তাত্মক ফুটি উঠিছে। ‘পাহাৰী দেশ’ কবিতাটিতো তেওঁ অসমৰ কাৰণে গৌৰৱাধিতা এই কাৰণেই যে প্ৰকৃতিয়ে অসমক নিজৰ সম্পদেৰে চহকী কৰিছে। অসমৰ মানুহ সৰল আৰু গাঁৱলীয়াৰ মাজত থকা মূৰম-চেনেহ আদি আদৰ্শস্থানীয়। ‘ৰূপস্বৰ্গ’ নামৰ কবিতাটিত কবিয়ে আকৌ ভাৰতমাতাৰ বন্দনা কৰিছে। এই প্ৰসঙ্গত কবিয়ে কৈছে যে ভাৰতভেট জ্ঞানৰ প্ৰথম বিকাশ হয়। তেওঁৰ মানত গোটেই ভাৰতবৰ্ষখনেই তেওঁৰ আত্মা, দেশখনৰ লগত তেওঁৰ সম্পৰ্ক আছে। ভাৰতাত্মাৰ বাণী যাৰ অন্তৰত নিহিত তেওঁ আকৌ পৃথকত্বৰ ধ্যান-ধাৰণা কৰিব কেনেকৈ। তেওঁৰ জাতীয়তাত্মকো তেওঁৰ তেজৰ প্ৰতি শিৰাৰে প্ৰবাহিত আধ্যাত্মিক ভাবৰ লগত মিহলৈ হৈ যেন সকলোকে শিকাবলৈ গৈছে যে নিজৰ দেশক সকলোৱে শান্তি, প্ৰেম আৰু সত্যৰ আশ্ৰয়ত ভাল পাব লাগে। সত্য, প্ৰেম আৰু শান্তিৰ ভাবধাৰাত জাতীয়তাবাদক গঢ় লোৱাৰ পাৰিলে দেশৰ মানুহৰ মাজত থকা অশান্তি, অগ্ৰীতি আদি কুসংস্কাৰবোৰ আঁতৰ হ’ব, অশান্ত ভাৰত আকৌ শান্ত হব।

সকলোৰে নমস্তা নলিনীবালাৰ কাব্যবাণিৰ মাজত ভাৰতীয় সাধনামাৰ্গৰ চূড়ান্ত পৰিণতিৰ সূচক প্ৰকাশ ঘটিছে। তেওঁৰ কাব্যবাণিৰ অধ্যয়নৰ পৰা এনেকুৱা ভাব হয় যেন ভাৰতৰ ঋষি-মুনিলক বেদ-উপনিষদ, কীৰ্ত্তন-ঘোষা আদি মহন কৰি হৃদয়ৰ গুৱলা ভাৰাৰ মাজেৰে তেওঁ তাক ভাৱাজননীৰ মঙ্গলবেদীত পবিত্ৰ অৰ্ধ্যৰূপে নিবেদন কৰিছে। অসীম-অনন্তক লৈ তেওঁৰ খেলা আৰু জাতীয়তাবোধমূলক কবিতাতো সত্য, শান্তি আৰু প্ৰেমৰ নিজৰা প্ৰবাহিত। তেওঁৰ কাব্যৰ আধ্যাত্মিক আৰু জাতীয়তাবোধ এই দুয়োটাৰ আলোচনা নকৰিলে তেওঁৰ কাব্য প্ৰকৃতিৰ একাংশ গান হৈ ৰয় যেন লাগে। তেওঁৰ আধ্যাত্মিক ভাবধাৰাই চূৰ্ত্তকৰ্ত্ত

সকলোকে পৌরবাই দিছে যে মাহুহ পবনৰ অংশ, এতেকে মাহুহৰ কোনো ভয় নাই, বিশাল কৰ্মময় জীৱনত সত্যক লক্ষ্য বাঞ্ছা সংসাৰ ক্ষেত্ৰত সমুখলৈ আগবাঢ়ি যাব লাগে। সংসাৰত শাস্তি পাবলৈ হলে সন্তানী হোৱাৰ কোনো আৱশ্যক নাই, কৰ্মময় জীৱনত সত্যৰ আশ্ৰয়ত নিজৰ কৰ্ম কৰি গলে পবনজনৰ কৃপাত জীৱন ধন্য হৈ উঠে আৰু ভেৰুৰ কৃপাতেই জীৱন অমৃতময় হৈ পৰে। কবিগবাকীৰ অতীন্দ্ৰিয় ভাব-ধাৰাত সংসাৰভ্যাগী বানপ্ৰস্থীৰ কোনো বেঙনি পোৱা নাযায়, বৰং সংসাৰত থাকি কেনেকৈ শাস্তিৰে জীৱন কটাব পাৰি তাকেহে শ্ৰেয়সী কবিগবাকী কৈ গৈছে। অসৌমৰ অমৃতভূতি আৰু ভাগবত্ৰাৰা ভোগ এনেকুৱা চিন্তাধাৰাক 'সাবটি লৈ সংসাৰত জীৱন নিৰ্বাহ কৰিলে কোনো অপাৰ-অমঙ্গল আৰু অশাস্তিয়ে দেখা দিব নোৱাৰে। জাতীয় ভাৱধাৰাৰ বেলিকা কবিগবাকীয়ে আমাক কৈছে যে নিজৰ দেশখনক অতি চেনেহৰ, অতি আপোন বুলি ভাবিব লাগে; কিন্তু তেনেকুৱা কৰিবলৈ যোৱাত আনৰ গুণজা ঠাইৰ মৰ্যাদাত যাতে আঘাত নালাগে তালৈ চকু বাখিব লাগে। গোটেই ভাৰতবৰ্ষ আমাৰ দেশ—এনেকুৱা ভাৰত উদ্বুদ্ধ হব লাগে, তেতিয়া আমি আটায়ে শাস্তিত কাল কটাব পাৰিম। অসম আৰু ভাৰতৰ মাজত অপাৰ্থিৱ স্তৰত কোনো পাৰ্থক্য নাই—এই দিশটোলৈ লক্ষ্য ৰাখিৱেই আমি জাতীয়তাবোধত উদ্বলিত হব লাগে। কবিগবাকীৰ জাতীয়তাবোধতো ইন্দ্ৰিয়াতীত হুবৰ অভিব্যঞ্জনাই আমাক যেন শিকাইছে যে আমি আটায়ে অমৃতৰ সন্ধান।

নলিনী-কবিতাত ভাৰতীয় স্মৃৰ

শ্ৰীৰজনীকান্ত দেৱ শৰ্মা

কবি নলিনীবালাই গাইছে—

পৃথিৱীৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ বিশাল ই দেশ অহুপম

আমাৰ জীৱন ধৰ্ম আদৰ্শ সাধন

ঐতিহ্যৰ বক্ত সংস্কৃতিয়ে বাবে বাবে বক্ত-কণিকাত

আনে উন্নাদনা,

প্ৰাণৰ বীণত বাজে মৃত্যুঞ্জয়ী অমৰ বন্দনা। —ভাৰতবাণী

আকৌ—

প্ৰাণৰ মাজত জলে

ভাৰতৰ জলন্ত স্পন্দন

হৃদয়ৰ স্তবে স্তবে মন্ত্ৰধ্বনিবোৰ

কবে গুঞ্জৰণ।

জয়ধ্বজাবাহী আমি যাত্ৰী অনাদিৰ

মৃত্যুঞ্জয়ী সংস্কৃতি আমাৰ

অধেষণ মহামনীষাৰ। —বিবেকধ্বনি

এই হুবেই নলিনী কাৰাৰ কেন্দ্ৰীয় হুৰ। মন্ত্ৰস্তম্ভ। ঋষি, সত্যাশেৰী
ভাপস, অমৃতসন্ধানী যাত্ৰী, ঋতন্তৰা প্ৰজ্ঞাৰ অধিকাৰী সাধক—এইসকলৰ
জীৱনাৰ্শই নলিনীবালাৰ প্ৰাণত স্পন্দন তুলিছিল। ‘ঋষি-সাধনাৰ মনীষাৰ
ভীৰ্বৃত্তি’ ভাৰতবৰ্ষ পৃথিৱীৰ জিতবতে অনন্ত দেশ। এই পুণ্যভূমিৰ
মৃত্যুঞ্জয়ী সংস্কৃতিয়ে কবিৰ প্ৰাণত পুলক জগাইছিল। নলিনীবালাৰ সমগ্ৰ
কাব্যকৃতি ভাৰতীয় চিন্তাধাৰা আৰু সংস্কৃতিৰ জয়গানেৰে মুখবিত। এই
সংস্কৃতিৰ ধ্বজাবাহী কক, বুদ্ধ, গান্ধী, বাম্ৰীকি, কালিদাস, দখৌচি, গুপ্তবৰ্ণ,
প্ৰহ্লাদ, শঙ্কৰদেৱ, বৰাজনাথ আদিৰ সাধনা কবিৰ অহুপ্ৰেৰণাৰ স্থল।

দৈৱী শক্তিৰ বলত বলীয়ান ভাৰতবৰ্ষৰ মহিমান্ত হুৱ কবিয়ে লক্ষ্মীনাথৰ
হুবতে কৈছে—

প্ৰেম প্ৰীতি দয়া ক্ৰমা হুমহান ভ্যাগেৰে বঞ্জিত

এইখনি হুবিশাল দেশ ।

পৃথিৱী ভৰমি ক'তো নোপোৱা বিচাৰি

ইখনি দেশৰ দৰে শান্ত পৰিবেশ

এইখনি অতি মোৰ মৰমৰ দেশ ।

—অতি মৰমৰ মোৰ এইখনি দেশ ।

অকাল বৈধব্য আৰু নিদাকণ পুত্ৰশোকত জৰ্জৰিতা কবিয়ে উপনিষদৰ
জ্ঞানালোকৰ মাজত বিচাৰি পাইছিল চিৰন্তন শাস্তিৰ নিজৰা। উপনিষদ
শাস্ত্ৰ বেদান্ত নামেও প্ৰসিদ্ধ। ই বেদৰ জ্ঞানকাণ্ড। সত্য-সঙ্গামী ঋষি-
সকলৰ তপশ্চালক জ্ঞানৰ ভাণ্ডাৰ এই উপনিষদ শাস্ত্ৰ। উপনিষদে কৈছে
'প্ৰজ্ঞানেত্ৰো লোকঃ, প্ৰজ্ঞা প্ৰতিষ্ঠা, প্ৰজ্ঞানং ব্ৰহ্ম।' কবিয়েও গাইছে—
'প্ৰজ্ঞাৰ মাজেৰে পায় অমৃতৰ অমিয়া পবন, মানুহ হৃদয়ে পায় কালজয়ী
শক্তিৰ হৰষ।' উপনিষদত আছে প্ৰণৱ বা ঔকাৰেই ব্ৰহ্ম; ঔকাৰ নাদময়।
কবিৰ যুগবীণাতে ঋদ্ধাৰিত হৈছে—'মহাব্যোম তবঙ্গত নাদময়, অনাহত-
ধ্বনি অনাদি কালৰ ..।' কঠোপনিষদৰ অমৰবাণী—'উত্তিষ্ঠত জাগ্ৰত
প্ৰাপ্য ববান নিবোধত। ক্ষুৰন্ত ধাৰা নিশিতা হুবতয়া হৃগং পথন্ত
কবয়ো বদন্তি' অৰ্থাৎ হে মানৱ, তোমালোক আজ্ঞাজ্ঞান অভিলাষী হোৱা,
অজ্ঞানতা ৰূপ টোপনিষপৰা জাগি উঠা, জ্ঞানী আচাৰ্যৰ ওচৰলৈ গৈ
জ্ঞান লাভ কৰা। এই জ্ঞানৰ মাৰ্গ কুবৰ ভীক্ষু ধাৰাৰ দৰে হুবভি-
ক্ৰমণীয়া বুলি জ্ঞানীসকলে কয়। নলিনীবালাৰ যুগবীণাতে এই ভাৱৰে
অনুবৰণ হৈছে—'সেইদিনা উত্তিষ্ঠত জাগ্ৰত বৰে যুগলক্ষ পাঞ্চজন্ত তুলি...।'।
'শ্বৰত্ব বিধে অমৃতন্ত পুত্ৰা আ বে ধামানি দিব্যান তনুঃ' —বেতাৰতৰ
উপনিষদৰ এই মহাবাণীৰ হুবতে 'দেৱতাৰ ব'ণী'ত কবিয়ে ৰচিছে—
'তুনালে অমৰ বাণী, কলে—ভাৰতৰ পুত্ৰগণ মৃত্যুঞ্জয়ী চিৰ অমৰণ;
উঠা, জাগা কৰা কৰ্তব্যৰ পথ নিৰূপণ।' নলিনীবালাই যেতিয়া সত্যৰ
জয়গান গায়—'সত্যমেৱ জয়ন্তে নানৃতম্, সত্যৰ চিৰকয় নহয় অস্তথা'
(বিজয়িনী ভাৰতৰ দাই পৰাজয়) যুগক উপনিষদৰ 'সত্যমেৱ জয়ন্তে

নাস্ত্যন্ত সত্যেন পথা বিস্ততো দেববানঃ । যেনাক্রমন্ত্যনয়ো হ্যাপেক্ষমা বস্ত তৎ
সত্যন্ত পবমং মিধানম্—এই বাণীবে প্রতিধ্বনি বিচাৰি পাওঁ ।

কবি বলিনীবালাৰ বিভিন্ন কবিতাৰ মাজত তপস্তাৰ মহিমা কীৰ্তিত হৈছে । বিনা তপস্তাই কোনো হৃন্দৰ কালজয়ী সৃষ্টি নহয় । প্ৰয়োপনিষদত আছে—‘প্ৰজাকামো বৈ প্ৰজাপতিঃ, স তপোহতন্ত্ৰত, স তপস্তপ্তা, স মিথুনমুৎপাদয়তে’—প্ৰজাপতি হিবণ্যগৰ্ভই জগত সৃষ্টিৰ মানসে তপস্তা কৰি তপস্তাৱ দ্বাৰাই ত্ৰীপুকৰ যুগল সৃষ্টি কৰিলে । ভাগবত পুৰাণত আছে, ভগবানৰ নাভিকমলত অধিষ্ঠিত ব্ৰহ্মাই কেনেকৈ প্ৰজা সৃষ্টি কৰিব এই কথা চিন্তা কৰি থাকোঁতে হুৱাৰ তপ শব্দটো উচ্চাৰিত হোৱা শুনিবলৈ পালে । ভগবানে তেওঁৰ তপস্তা কৰিবলৈ আদেশ কৰিছে বুলি বুজি পাই তেওঁ দিব্য সহস্ৰ বছৰ তপস্তাত মগ্ন হ’ল । বলিনীবালায়ে ঘোষণা কৰিছে—‘ভাবতব কস্তা মই, অক্ষয় তপস্তা-শক্তি, জলে মোৰ হৃদয়-ধৰ্মত (মই ভাবতব নাৰী) । ভাবতীয় কবি-মানসৰ সৃষ্টি উমাৰ চৰিত্ৰ কৰিব বৰ প্ৰিয় । ‘জীৱনক কৰোঁ মনোবমা’ কবিতাত উমাৰ লগত নিজৰ অভেদ কল্পনা কৰি তেওঁ কৈছে— ‘মৃগাস্তপথৰ মই হৃন্দৰৰ অভিসাৰিকা, পূজাৰিণী ধ্যানবতা উমা ।’ আকৌ ‘কালিদাস’ কবিতাতো উমাৰ প্ৰাত সপ্ৰভ হৈ কৈছে—তপস্বিনী কুমাৰী উমাৰ, কঠোৰ তপস্তা বলে, সিদ্ধ হ’ল দেৱ মনোবধ ।’ তৃতীয়বাৰ কবিয়ে কবিৰ কঠোৰ ধ্যানিত হৈছে—‘অহৃন্দৰ মৰিমূৰ কবি সৃষ্টি ধাপিলোঁ, হৃন্দৰ জাগ্ৰত কৰা শক্তিকপা উমা তপস্বিনী’ । (মই ভাবতব নাৰী) ।

ভাবতব হৃদয় অপূৰ্ব শাস্ত্ৰ গীতা আৰু চণ্ডীৰ প্ৰভাবো কবিৰ তপবত কম নহয় । হিন্দুৰ অৱতাৰবাদত বলিনীবালাৰ সম্পূৰ্ণ বিশ্বাস আছিল । ‘সন্ধিয়াৰ হুৰ’ৰ আৰম্ভণি-পৃষ্ঠাৰ বিপৰীত ফালে তেওঁ গীতাৰ একাকি শ্লোক সন্নিবিষ্ট কৰিছে—

অজোহৰ্ণি সমব্যৱস্থা ভূতানামীথবোহপি সন্ ।

প্ৰকৃতিং স্বামাধিষ্ঠায় সন্তৱাম্যাত্মমাধয়া ॥

ইয়াৰ অৰ্থ হৈছে—ভগৱানে কৈছে—মই জন্মবাহত, অবিদ্যা আৰু ভূতবৰ্গৰ অধিপতি হৈয়ো নিজৰ প্ৰকৃতিত অধিষ্ঠিত হৈ নিজ মায়াৰ দ্বাৰা প্ৰকট হওঁ । কবিৰ কৃষ্ণ পাকজন্তুধাৰী ; নিষ্কাম কৰ্মযোগৰ শিক্ষা লোকক দিবলৈ আৰু সংসাৰত ফুটক দমন কৰি সন্তক পালন কৰিবলৈ তেওঁ অৱতাৰ্ণ হৈছে । তেওঁ হৃন্দৰ, তেওঁ প্ৰেমময়—‘বাবে বাবে স্তনা পাৰ্শ্বমাধিব, পাকজন্তু তান’

(চাৰণ কবি) আৰু মহানাবদিব পাকজন্ত ব্যক্তিহে জীবন জুৰি (কবি)। দুৰ্গদেৱতাৰ 'পুকুৰোত্তম শ্ৰীকৃষ্ণকল্প' কবিতাত কবিয়ে কৃষ্ণৰ জুবনমোহন ৰূপ আৰু অশাব প্ৰেম-কৰুণাৰ বৰ্ণনা কৰি সকলোৰে হৃদয়ৰ অন্তৰ্খামী দেৱতা-ৰূপে তেওঁক জ্ঞতি কৰিছে। মহিলা কবি কাৰণেই নেকি গীতাভট্টকৈও চণ্ডীয়ে তেওঁক আৰু বেছি আকৰ্ষণ কৰিছে। তেওঁ চণ্ডী বা আন কোনো দেৱীৰ নামত স্তব কবিতা লেখা নাই সঁচা, কিন্তু তেওঁৰ গ্ৰন্থবাজিব নানা ঠাইত শক্তিৰ মহিমাৰ কীৰ্তন কৰা হৈছে। বেদৰ অন্তঃপৰ্য্যকিত্তা বাগ্‌ৱেদীয়ে পৰমাত্মাৰ লগত একত্ব অনুভৱ কৰি ব্ৰহ্মবৃত্তিত নিজেৰে জ্ঞতি কৰাৰ দৰে নলিনীবালায়ে যেন নিজেৰে দেৱী বুলি অনুভৱ কৰি কৈছে—

নাৰী মই! প্ৰাপ্ত অলিছে মোৰ
তড়িত-শক্তিৰ লিখা চিৰ অনিৰ্বাণ
নৃগুণমালিনীৰূপা মই
অৰাতি অহৰৰ জ্ঞানকাৰিণী
মহাচণ্ডীৰূপা মই মহিষাসুৰমৰ্দ্দিনী।

—মই ভাবভৰ নাৰী।

'মাতৃবন্দনা' কবিতাত কবিয়ে মহাশক্তিৰ উদ্বোধন কৰিছে এইদৰে—

জাগা! জ্যোতিষকল্প সুবতি
দশভূজে ধৰি আদুধ জ্যোতি
ত্ৰিদিগৰ ভেজে দশভুজা হোৱা জননী,
বিশ্বকল্যাণ প্ৰতিষ্ঠা কৰা কল্যাণী।

... ..

দৈৱী ভাবভপ্ৰাণ প্ৰতিষ্ঠাদাত্ৰী
জাগা! কল্যাণী, জাগা বিশ্বমূৰ্ত্তি।

ভাবভৰ দাৰ্শনিক চিন্তাধাৰা আৰু সিদ্ধান্তৰ লগত নলিনীবালাৰ পৰিচয়ৰ স্বাক্ষৰ তেওঁৰ অলেখ কবিতাই বহন কৰি আছে। তাপজয় বা ত্ৰিতাপ সাংখ্যদৰ্শনৰ মূল বস্তু। এই তিনি ভাপৰণৰা মানুহক মুক্ত কৰাৰ উদ্দেশ্য লৈয়ে সাংখ্যৰ জন্ম। 'সঁচা নে' কবিয়ে তেওঁৰ আৰাধ্য দেৱতাক সন্মোদন কৰি কৈছে—

তুমি বোলে ভাপিত্তৰ

ত্ৰিভাপ ভাপিত্ত কনকত

সাম্বনাৰ আখান শুনোৱা ?

উপনিষদ, ব্ৰহ্মসূত্ৰ আৰু গীতা—বেদান্তৰ এই তিনিটা গ্ৰন্থখন। গ্ৰন্থখন তিনিটা হ'লেও, বেদান্তৰ মূল উপনিষদ। ব্ৰহ্মসূত্ৰৰ লগত আছিল নে নাই নাগাৰ্ণে^১, কিন্তু উপনিষদ আৰু গীতাৰ লগত নলিনীবালাৰ ঘনিষ্ঠ পৰিচয় আছিল। সন্ধিয়াৰ হুবৰ 'সত্য পথিক' কবিতাটো কবিৰ এটা দাৰ্শনিক কবিতা। জীৱাত্মা আৰু পৰমাাত্মাৰ অভেদ এটা বেদান্ত সিদ্ধান্ত। গীতাত কৈছে—'মমৈবাংশো জীৱলোকে জীৱভূতঃ সনাতনঃ' অৰ্থাৎ মোৰেই সনাতন অংশ সংসাৰত জীৱৰূপে আবিভূত হৈছে। জীৱ ঈশ্বৰৰ সীমাবদ্ধ শক্তি হ'লেও ব্ৰহ্মোপলব্ধি হ'লে জীৱ আৰু ব্ৰহ্মৰ ভেদ তিবোহিত হয়। পৰমাাত্মাৰ দৰে জীৱাত্মাও সনাতন। সেয়ে কবিয়ে কৈছে—

বিপুল শক্তি

হিয়াত তোমাৰ

বাহত তোমাৰ অসীম বল।

কৰু হিয়াত

শুন্মৰি মৰিছে

মহাপ্ৰবাহৰ অসীম ঢল।

... ..

সত্য যে তুমি

শাশ্বত তুমি

কিহৰ মৃত্যু কিহৰ ভয় ?

'পৰম তৃষ্ণা' কবিতাত কবিয়ে কৈছে—

ভোগতেই মানুহৰ

তৃপ্তি পলোৱা হ'লে

বাসনাও নোবাবে থাকিব।

মানুহৰ আত্মাৰ

চৰম সমাধি হ'লে

জীৱন মৰণো নেথাকিব।

এই চিন্তাও জাৰতীয় চৰ্চনাবে কথা। পূৰ্ণ সহস্ৰ বছৰ বৌদ্ধন ভোগ
কৰিও অতৃপ্ত হৈ বজা বঘাতিয়ে কৈছিল—

ন জাতু কামঃ কামানামুপভোগেন শায়তি ।

হৰিষা কৃষ্ণবন্ধোঁৰ ভূয় এৰাতিবৰ্ধতে ।

কামোপভোগৰ দ্বাৰা কামনাৰ ক্ষয় নহয়; বিউ দিলে জুই বঢ়াৰ দৰে
বাঢ়েহে। কামনা বা বাসনাই কৰ্মবন্ধনৰ হেতু আৰু কৰ্মবন্ধন ক্ষয়
নোহোৱালৈকে জন্ম-পুনৰ্জন্মৰ হাত সাৰিব নোৱাৰি। অলকানন্দাৰ ‘এটি
দৌঘলীয়া বাতি’ও কবিৰ আন এটা দাৰ্শনিক কবিতা। ইয়াত মৃত্যুৰ
পাছত জীৱৰ স্মৃদেহ ধাৰণ আৰু সেই স্মৃদেহৰ আকৌ পুনৰ্জন্মগ্ৰহণৰ
তথ্য দাঙি ধৰা হৈছে। পতঞ্জলিয়ে যোগদৰ্শনত কৈছে—‘সতি মূলে
তদ্বিকাবো আত্মায়ুৰ্ভোগঃ’ অৰ্থাৎ কৰ্মৰ বিপাক বা প্ৰাবন্ধৰ পৰাই
জীৱৰ পুনৰ্জন্ম, আয়ু আৰু সুখ-দুখ ভোগ হয়। পূৰ্বজন্মৰ বাসনামূলক
কৰ্মই পিছৰ জীৱনৰ প্ৰাবন্ধ কৰ্মৰূপে ফল দান কৰে। ছান্দোগ্য উপনিষদৰ
পঞ্চম অধ্যায় ‘পঞ্চাগ্নি বিষ্ঠা’ত জীৱৰ পুনৰ্জন্ম গ্ৰহণৰ তথ্য ব্যাখ্যা কৰা
হৈছে। বৰ্তমান জীৱনৰ পুণ্যাশ্বাসকলে অৰ্চিমার্গেৰে ক্ৰমমুক্তিবহালে
গতি কৰে। এই গভীৰ তথ্যৰে মনোবশ কাব্যিক প্ৰকাশ হৈছে—

ফুলৰ সুগন্ধ বাশি বতাহৰ বোকোচাত

লৈ ফুৰে যিগৰে বতাহে

মোৰো জন্মজন্মান্তৰে সংসাৰ প্ৰতিভা কৰ্মফল

প্ৰাবন্ধৰ বোজা বাকি লৈ ভ্ৰমিছোঁ সিদৰে ।

... ..

যিবোৰে বিচাৰি ল’লে জীৱনত পোহৰৰ বাট

সেইবোৰ উৰি গ’ল উদ্ভ্ৰ’দেখলৈ ।

সামা, মৈজী, ককণা, অহিংসাৰ বাণী প্ৰচাৰক ভগৱান বুদ্ধয়ো নলিনী-
বালক বৰকৈ আকৰ্ষণ কৰিছিল। বৌদ্ধধৰ্মৰ ত্ৰিশৰণ আৰু পঞ্চশীলৰ
আদৰ্শই কবিৰ ছন্দত গভীৰ বেথা-পাত কৰিছে। পবনশৰণিৰ “সিদ্ধাৰ্থ”
কবিতা আৰু সুগদেৱতাৰ সুগদেৱতা বুদ্ধদেৱ কবিতাত তেওঁ ত্যাগ
আৰু অহিংসাৰ প্ৰতিমূৰ্ত্তি ভগৱান বুদ্ধৰ প্ৰতি আবেগপূৰ্ণ ভাৱে
শ্ৰদ্ধাঞ্জলি বাঢ়িছে ।

মলিনীবালাৰ কবিতা-কাননত প্ৰবেশ কৰিলে, আমি কেখা পাণ্ডু
 ঋষিৰ ভপোবন, বজ্জৰ হোমানলৰ শিখা, ভীৰ্ঘোদক, মজ্জল ঘট, চন্দনৰ
 হুৰতি, পঞ্চদীপ, পুষ্পৰ অৰ্থা, আৰতিৰ বাত। কৰ্মযোগী কৰ্মবীৰৰ
 কল্পাই ভেঙৰ জীৱনব্যাপী কৰা লাধনাৰ সাজেৰে পুণ্যভূমি ভাৰতৰ
 আধ্যাত্মিক জীৱন-যাত্ৰাৰ পবিত্ৰ সোঁত ভগীৰথে গঙ্গা নমাই জনাৰ দৰে
 বোৱাই দিছে।

নলিনী-কাব্যত দেশপ্ৰেম

আব্দুল হাছান

কবি নলিনীবালা দেৱীৰ দেশপ্ৰেমমূলক কবিতাৰ সংখ্যা আধ্যাত্মিক বহুস্তবাদী কবিতাতকৈ যথেষ্ট কম। কবিৰ দেশপ্ৰেম আৰু স্বদেশপ্ৰেম নামান্তৰ মাত্ৰ; দুয়োটা একে পৰ্যায়ৰ। কাবণ ভাৰতৰ কথা ক'বলৈ গৈ কবিয়ে নিজ জন্মভূমি অসমলৈ ঘূৰি আহে আৰু নিজ জন্মভূমি অসমৰ কথা ক'বলৈ গৈ ভাৰতভূমিত বিচৰণ কৰে। গতিকে নলিনীবালাৰ দেশপ্ৰেম বুলি কওঁতে দুয়োটাৰ অঙ্গানী সম্বন্ধ আছে। এই প্ৰবন্ধটো আলোচনাহে—সমালোচনা বুলি যেন ভুল কৰা নহয়। কবিয়ে মৃত্যু বৰণ কৰাৰ কিছুদিনৰ আগতে বচনা কৰা আৰু মৃত্যুৰ কেইদিনমানৰ আগত প্ৰকাশ পোৱা 'অস্তিম হুব'ত কবিয়ে শেষৰ কবিতা 'হবে হবে সপোন আঁকিম'ৰ শেষৰ চৰণত প্ৰাণৰ আকৃতিৰে অন্তৰৰ বাসনা ব্যক্ত কৰিলে আৰু তাতে কবি-প্ৰাণৰ স্বদেশপ্ৰেমেই হওক বা দেশপ্ৰেমেই হওক পৰিস্ফুট হৈ উঠিল। মৃত্যু-শয্যাৰ পৰি কবিয়ে সেই প্ৰেম ব্যক্ত কৰিলে অতি আনন্দেৰে :

‘জনমভূমিত মোৰ ন ৰূপ পৰশ বুলাই

সোপোৱালী জোনাক বাকিম

হব বাকি নীলিমা ৰাজত ন ৰূপ ন প্ৰতিভাত

হবে হবে সপোন আঁকিম।’ (অস্তিম হুব)

‘মই ভাৰতৰ নাৰী’ বুলি মহিলা কবিগৰাকীয়ে ভাৰতীয় নাৰীৰ অভীভব বীৰত্ব-ত্যাগ-সাহস আদিৰ স্বৰূপ ফুটাই তুলিছে। এয়া আছিল ভাৰতৰ হৃদয়। নাৰী অৰুণা নহয়—সেয়েহে কবিয়ে ক'ব পাৰিছিল :

‘যুগশ্রেষ্ঠ শ্রীভাষ্য মহান শক্তিৰ হেতু মই সীতা

হৰ্ষধনু উদ্ধৰ আকাঙ্ক্ষা

প্ৰতিজ্ঞা স্বৰূপ মই জনক হৃদিতা ।

সতী-সাবিত্ৰী মই, প্ৰেমৰ বেদীত তিৰাগিলোঁ ৰাজহুখ

পৰাজি যুত্ৰাক দুবাই আনিলোঁ প্ৰাণ যুতক স্বামীৰ ।’

অতীত ভাৰতৰ নাবীক লৈয়ে কবিয়ে ইয়াত গৌৰৱ কৰা নাই—ভেঙ
আধুনিক যুগৰ স্বাধীনচেতা ভাৰতীয় নাবীৰ বীৰত্বকো হুঁ’ববিহে—

‘দেশপ্ৰীতি-দীপ্তা মই ঝালীবাগী

লক্ষ্মীবাঈ হ’লোঁ হৰ্গাবাঈ বেজিয়া চুলতান।

নাবী-ধৰ্ম পতিব্ৰতা ধৰ্ম বক্ষা হেতু

হ’লোঁ পদ্মিনী

আহতিলোঁ নিজ প্ৰাণ সতী সঞ্জিনী স’তে

জলন্ত বলিত ‘জহৰ’ ব্ৰতধাৰিণী ।’

ভাৰতীয় নাবীৰ দেশপ্ৰেম অতি হৃদয়ভাৱে ওপৰৰ চৰণকেইটাত প্ৰকট
হৈছে। সেয়েহে কবিয়ে ক’ব পাৰিহে—

‘ভাৰত-মনীষা মই যুগে যুগে অনিৰ্বাপিতা ।’

ভাৰতেই যেন বিশ্বকল্যাণ সাধিব পাৰে তাৰ কাৰণেই কবিয়ে
‘মাতৃবন্দনা’ত কৈছে—

‘জাগা ! জ্যোতিস্বৰূপা যুবতি

দশভূজে ধৰি আয়ুধ জ্যোতি,

ত্ৰিদেৱ তেজে দশভূজা হোৱা জননী

বিশ্বকল্যাণ প্ৰতিষ্ঠা কৰা কল্যাণী ।’

কবিৰ ‘ভাৰত-বাগী’ অন্তৰপৰমা এটি অতি মূল্যবান কবিতা :

‘সুবিশাল ভাৰতবৰ্ষৰ জ্ঞানকোষ উপনিষদে

কৈ আছে সদায় চিঞৰি

ভাৰতৰ মনীষাই দি আছে সদায় সঁহাৰি ।’

দেশপ্ৰেমত উত্থু হৈ কবিয়ে কৈ উঠিল—

‘পৃথিৱীৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ বিশাল ই দেশ অহুশৰ’

এই ভাৰতৰ লগত আনৰ বিজনি নহয়। সেয়েহে ভেঙ ক’লে—

‘ঐতিহ্যৰ বক্ত সংস্কৃতিয়ে বাবে বাবে বক্ত কণিকাও

আনে উন্নাদনা ।’